

Gaspar Hernández
«Des de la por no podem ser feliços»
Una conversa amb Alfred Bosch

EINES 22

Kjartan Andsbjerg
Norbert Bilbeny
Jaume Capdevila
Antoni Castel
Carlos Manuel de Céspedes
Helen Clark
Montserrat Crespín
Núria Franco-Guillén
Aina Llauger
Gregorio Luri
Jaume Martorell
Elisabet Nebreda
Jordi Pacheco
Anna Parés
Jordi Pigem
Miquel Pueyo
Antoni Segura
Elena Sintés
Pau Viciano
Vidal Vidal
Meik Wiking

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

Calàbria, 166 entresòl
08015 Barcelona
Telèfon 93 567 78 63
info@irla.cat

President

Josep Huguet

Vicepresident

Josep Bargalló

Director

Josep Vall

Vocals

Cristina Alsina
Joan Casamitjana
Núria Cuenca
Eduard López
Miquel Pueyo
Isabel Nonell
Jordi Roig
Lluís Salvadó
Anna Simó

Administració

Joan Almacellas

**Arxiu,
Biblioteca
i Documentació**

arxiu@irla.cat

**Secció
d'Estudis**

Històrics
historia@irla.cat

**Secció
d'Estudis
Polítics**
Arnau Albert

**Secció
d'Estudis
Socioeconòmics**
Isabel Nonell

EINES

22

El contingut dels articles és responsabilitat dels seus autors i EINES no s'hi identifica necessàriament. Per reproduir un article cal demanar autorització per escrit a la redacció d'EINES.

En enviar el seu treball a la redacció d'EINES, l'autor cedeix a l'editor els drets de reproducció, publicació i comunicació, tant per a l'edició impresa en paper com per a una versió electrònica que la farà accessible per mitjà de la xarxa d'Internet. Els interessats en matèria de drets de propietat intel·lectual es poden adreçar a eines@irla.cat

Agraïments

Santi Bracons
Natàlia Cantó
Agustí Cerdà
Joan Salicrú

Projecte gràfic

Suki design

Maquetació

Lu Disseny

Impressió

Cevagraf SCCL
Dipòsit Legal B-31564-07
ISSN 2013-1518

Director

Josep Vall

Coordinació

Arnau Albert

Correcció lingüística

Sandra Balagué

Redacció

eines@irla.cat

Subscripcions

Joan Almacellas
Telèfon 93 567 78 63
administracio@irla.cat

Sumari

- 5 **PORTAL**
El dret a la felicitat i la política
Miquel Pueyo
- 6 **INCORRECTE**
L'ocupació pública a Catalunya
Anna Parés
Jordi Pacheco
- 8 **REPTES**
**La República catalana
i la construcció dels Països Catalans**
Pau Viciano
- 10 **VOLTA EL MÓN...**
Crisi d'identitats i islamisme radical
Elisabet Nebreda
- 12 **...I TORNA AL BORN**
Segona traïció?
Vidal Vidal
- 14 **ELECCIONS**
Temps d'incertesa a Grenlàndia
Antoni Segura
- 16 **CONNEXIONS**
El dret a la felicitat
Norbert Bilbeny
- 25 **Mesurant l'immesurable:
la felicitat com a clau de progrés**
Jordi Pigem
- 33 **El temps, un bé valuós (i escàs?)**
Elena Sintès
- 41 **Enlluernament «oriental»,
neoconformisme i consum**
Montserrat Crespín
- 56 **NAVEGADOR**
Els feliços danesos
Meik Wiking
Kjartan Andsbjerg
- 70 **FÒRUM**
Gaspar Hernàndez
«Des de la por no podem ser feliços»
Una conversa amb Alfred Bosch

- 80 **VARIABLES**
Quin poble? Immigració i procés sobiranista a Catalunya
Núria Franco-Guillén
- 90 **FULL DE CÀLCUL**
Desigualtat al món i desigualtat a l'Estat espanyol: del 99% vs. l'1% a la classe mitjana vs. la classe popular
Jaume Martorell
- 106 **ARXIU**
Mafalda: 50 anys de consciència política mitjançant l'humor
Jaume Capdevila
- 116 **EXPLORADOR**
Botswana, una excepció africana
Antoni Castel
- 124 **FINESTRA**
«El futur que volem: podem fer-lo realitat?»
Helen Clark
- 134 **CLÀSSIC**
Manifest de la Junta Revolucionària de l'illa de Cuba, adreçat als seus compatriotes i a totes les nacions
Carlos Manuel de Céspedes
- 138 **TRIBUT**
***Frankenstein o el Prometeu modern*, de Mary Shelley**
Gregorio Luri
- 140 **FILMOTECA**
***The Salt of the Earth*, de Wim Wenders i Juliano Ribeiro Salgado**
Aina Llauger
- 142 **PUNT DE LLIBRES**

PORTAL

El dret a la felicitat i la política

El dret a la felicitat és difícil de configurar. S'ha bromejat sobre la seua incorporació a la Declaració d'Independència dels EUA —en realitat, al que es refereix és a l'establiment d'un govern que garanteixi «les majors probabilitats de proporcionar-li la seva [dels homes] seguretat i felicitat»—, però en els darrers 40 anys no s'ha deixat d'investigar sobre el benestar individual i dels pobles. Podríem dir, amb Baruch Spinoza: «Vaig provar de no riure'm de les actuacions humanes, de no plorar-les, de no odiar-les, sinó de comprendre-les».

S'ha relacionat la felicitat amb la renda, la salut i l'esperança de vida, amb la integració social i laboral, amb la manera de gestionar el temps... Luca i Francesco Cavalli-Sforza, dos científics italians autors d'un llibre titulat *La ciència de la felicitat*, van arribar a la conclusió que la de la felicitat és, finalment, una ciència personal, bo i admetent que les grans causes socials d'infelicitat tenen més a veure amb el resultat de les accions humanes i amb les circumstàncies de la vida, que no amb la genètica: «La felicitat, cal inventar-la. Com altres creacions i aspiracions humanes [...] la felicitat no és una cosa que existeix en algun lloc i que cal descobrir. És alguna cosa que tan sols existeix si algú la fa existir...».

Segons Aristòtil, fer felices les persones ha de ser la finalitat de la política que persegueix el bé suprem. Per contra, vivim temps de decepció amb la política, amb les institucions i amb els partits, i sembla com si no només la política no ens fes feliços, sinó que cada dia ens entristís més. Malgrat tot el que diem sobre la política i encara que allò

que políticament s'esdevé ens faci infeliços, precisament aquesta decepció subratlla la dimensió col·lectiva del concepte felicitat. Justament quan la política ens fa desgraciats ens adonem, encara més, que la felicitat té una dimensió política i no és exclusivament individual.

És per això que finalment no ens pot semblar excessivament idealista la pretensió d'Aristòtil si tenim en compte que la nostra sociabilitat, que no és únicament cultural, sinó també biològica, fa molt difícil que ens puguem realitzar sense els altres i sense les institucions humanes. Això atorga a la política un enorme poder sobre les nostres vides i sobre el nostre grau de felicitat i la converteix en un risc per al nostre benestar, però també en una de les forces més poderoses, a l'hora d'obrir oportunitats d'autorealització, de creixement i de realització per a cada individu i per al conjunt de les societats i de la Humanitat. ◀

Miquel Pueyo
Patró de la Fundació Josep Irla
i professor de Periodisme i Comunicació Audiovisual de la UdL
www.miquelpueyo.cat

Anna Parés
Degana del COLPIS
deganat@colpis.cat

Jordi Pacheco
Vocat del COLPIS
jpacheco@gencat.cat

INCORRECTE

L'ocupació pública a Catalunya

És recurrent vilipèndiar el col·lectiu de funcionaris i assimilar-los a la imatge que es desprèn dels acudits d'en Forges. Potser hi ha una certa enveja perquè tenen condicions laborals més benèvols que el comú de les empreses, amb l'excepció del sou, que en temps de vaques grasses era més generós en el sector privat. Un altre motiu de comentaris és la seva eficiència. Ve d'antic, de l'època que es treballava sense ordinador, amb papers i formularis per triplicat i el famós «vuelva usted mañana» que intentava caracteritzar la poca capacitat de resoldre qüestions i que propagava una imatge social desfavorable.

Malgrat això, les administracions públiques han millorat la seva eficàcia en l'actuació i en les enquestes de satisfacció els serveis públics estan ben valorats, fins i tot els afectats per les retallades. La informació bolcada als espais digitals ha facilitat l'accés de la ciutadania als serveis bàsics, la transparència de les actuacions i la rapidesa de tramitació. La forma de treballar del sector públic ha evolucionat d'acord amb el temps i les tecnologies. És habitual parlar d'espais intel·ligents o digitals, de l'ús d'alta tecnologia en els hospitals públics o de control tecnificat del trànsit de les carreteres. Això ha estat possible gràcies als funcionaris i a la seva capacitat d'innovació i al fet que s'han compromès amb la millora de la qualitat de vida de les persones, la competitivitat, la sostenibilitat social i ambiental i la participació ciutadana. Els serveis públics, en general, funcionen i amb un alt grau d'exigència tant dels propis treballadors de fer la feina ben feta com dels usuaris. És cert que els ciutadans paguen els seus impostos i això els dóna dret a serveis públics i a exigir-ne la seva existència i qualitat. I d'això es tracta, d'acomplir aquestes expectatives.

Tot i això, a primer cop d'ull podríem pensar que sobren funcionaris a Catalunya, ja que té tants o més assalariats públics

Podríem pensar que sobren funcionaris a Catalunya, però segons el Sistema d'Indicadors d'Ocupació Pública, no sembla que el problema sigui el nombre d'assalariats públics

que alguna de les multinacionals este-
ses per tot el món. Però segons el Sis-
tema d'Indicadors d'Ocupació Pública,
no sembla que el problema radiqui en
el nombre total d'assalariats públics.
Estem parlant de 315.854 persones en
un país de 7.553.650 habitants. Des de
2008 l'ocupació pública no ha crescut i
les despeses en personal de les admini-
stracions catalanes amb prou feines
arriba al 6,75% sobre el PIB català. El
pes de l'ocupació pública catalana és
de 41,81 per cada 1.000 habitants i de
82,29 per cada 1.000 actius; aquest
darrer nombre està una mica per sota
d'Alemanya i Suïssa, tot i que no és del
tot comparable ja que aquests dos paï-
sos tenen estructura d'estat.

L'ocupació femenina en les admini-
stracions catalanes (59,51%) supera la
masculina. L'edat mitjana és de 44,5
anys i són poques les persones que en
tenen 60 o més (9.617 en total), i és de
preveure la seva sortida natural en un
termini curt. En el cas de la Generalitat
de Catalunya, la presència de personal
tècnic en el conjunt de personal buro-
cràtic és del 54,85%, però no es disposa
d'informació sobre la proporció d'uni-
versitaris entre els treballadors públics
catalans, mancança rellevant.

Fins aquí sembla ser correcte a nivell
de quantitat total d'empleats públics i

el seu perfil. Ara bé, el món canvia i can-
viarà i calen més gestors universitaris,
altament qualificats i perfils ad hoc
per adaptar-se a les noves necessitats
i canvis poblacionals. Els interrogants
es plantegen quan recordem «les re-
tallades» que afectaren, entre altres,
serveis públics sensibles i garants de
major igualtat social i qualitat de vida
com són els serveis sanitaris o els ser-
veis socials. Per exemple, l'aprovació de
la llei 27/2013 del 27 de desembre de
racionalització i sostenibilitat de l'ad-
ministració local introdueix canvis im-
portants pel que fa als serveis socials
de les administracions locals. No res-
pecta el principi de proximitat pel que
fa a l'atenció, fet que dificulta una res-
posta àgil i eficaç a les necessitats i la
intervenció comunitària en benefici de
la cohesió social.

Més interrogants es plantegen quan
serà necessària una ampliació del
nombre d'assalariats públics en cas de
complir-se les aspiracions sobiranistes.
Per exemple, per cobrir llocs de treball
en l'agència tributària pròpia o en afers
extersiors i UE. El 2013 el 21,39% era
personal temporal i apareix el risc que
aquesta taxa es dispari. Serà aquesta,
la forma contractual habitual per cobrir
els nous llocs de treball? Un segon risc
és l'externalització dels serveis públics

per no engreixar les estadístiques i mig
enganyar la ciutadania quan es digui
que l'ocupació pública roman estable.

De cara a demà, cal estar atents a
com les administracions catalanes ga-
ranteixen l'estabilitat laboral del treba-
llador públic, com fan front a l'increment
de l'ocupació pública, ja que en el cas
de la culminació del procés sobiranista
caldrà cobrir noves demandes i capita-
litzar l'experiència adquirida en l'etapa
autonòmica, i alhora, com fan front a
la modernització i innovació constant
del sector públic en un entorn global de
canvis accelerats en tots els aspectes
per garantir la qualitat dels serveis. Cal
doncs una agenda impulsada des del
primer nivell i amb acord polític trans-
versal; una agenda nacional i concer-
tada amb la complicitat dels servidors
públics, la societat civil i els mitjans de
comunicació, tal com proposa el Fòrum
d'Entitats per la Reforma de l'Admini-
stració —en el qual participa el Col·legi
de Politòlegs i Sociòlegs de Catalunya—
en el seu document «Propostes per la
reforma de l'administració». En resum,
es requereix motivació, capacitat d'ini-
ciativa i creativitat. ◀

Pau Viciano
Doctor en Història Medieval per la UV
pau.viciano@uv.es

La República catalana i la construcció dels Països Catalans

La transformació de la Catalunya autònoma en un estat independent per força modificarà les perspectives de la construcció dels Països Catalans.

De fet, el mateix procés sobiranista del Principat ja ha estimulat el debat teòric i els posicionaments de les forces polítiques de la resta de territoris catalans. De vegades sense fer massa soroll mediàtic, per la prudència que imposen les reaccions anticatalanistes i l'heterogeneïtat de les formacions cridades a fer fora la dreta espanyola dels respectius governs autonòmics. Però les esperances i els temors que suscita el procés estan aquí. Els més optimistes hi veuen el paper positiu d'un estat català independent a l'hora de defensar la llengua i la cultura comunes i, sobretot, el factor de demostració que seria tenir a la vora un país lliure, pròsper i ben governat. Els pessimistes temen que la reacció espanyolista podria endur-se per davant els assoliments de la resistència cultural al País Valencià i a les Illes Balears, i ofegar definitivament les forces que, de manera incipient, hi qüestionen el sucursalisme polític encara dominant. De fet, el desnivell entre la consciència nacional del Principat i de la resta dels territoris ja hauria fet inviable el projecte dels Països Catalans. Però encara n'hi ha de més pessimistes: els qui temen que la República catalana, en un exercici de *realpolitik*, per a guanyar-se el reconeixement d'Espanya i de la comunitat internacional, podria renunciar a qualsevol iniciativa que pogués ser titllada d'irredemptista, i abandonaria així els valencians i balears a la seua sort, és a dir, a l'espanyolització definitiva. Ara bé, siga com siga, i segurament la realitat es trobarà en algun punt intermedi entre aquests extrems, el cert és que l'existència d'una República catalana independent modificarà les estratègies per fer del conjunt dels Països Catalans una veritable comunitat política.

Fins ara, el guió subjacent entre les principals forces nacionals de cada territori era que cadascú aniria fent país, dins del seu

Valencians i balears hauran de cohesionar les seues societats al voltant d'un sobiranisme entès com una oportunitat de progrés social

marc autonòmic, fins que els territoris diguem-ne perifèrics s'acostarien als nivells de conscienciació del Principat, per poder bastir aleshores solidaritats que ens permetrien fer el salt a la sobirania tots plegats. Però si Catalunya esdevé un estat independent aquesta estratègia queda obsoleta, si més no en els seus plantejaments tàctics. Seria possible encetar una altra via: que els valencians i balears conscients de la seua catalanitat adquirissen la ciutadania de la República catalana i que es reivindicassen com a minoria nacional dins d'Espanya, amb drets lingüístics i culturals protegits per la Catalunya independent. Els valencians i els balears de passaport català es reduirien així a una minoria nacional d'un estat veí, enmig d'una població majoritàriament espanyola. Aquest no sembla un camí amb massa perspectives. Això no vol dir que la futura República catalana no concedesca la ciutadania del nou estat als habitants de la resta dels Països Catalans que han treballat per la mateixa idea nacional. Però el projecte no pot ser d'adscripcions individuals sinó territorials. Les forces valencianes i balears hauran de construir els seus respectius països com a subjectes polítics, hauran de cohesionar les seues societats al voltant d'un sobiranisme entès

també com una oportunitat de progrés social. Però això no significa seguir mimèticament el procés del Principat: allí l'autonomisme és una fase superada, perquè una àmplia majoria social s'ha fet conscient dels seus límits. En canvi, al País Valencià i a les Balears la política immediata no pot apel·lar al sobiranisme, perquè les respectives autonomies encara no són vies esgotades, encara queda per recórrer tot el camí que la Catalunya autònoma va fer en el seu moment. Perquè, amb totes les limitacions, també va acomplir objectius necessaris, com —per exemple— la immersió lingüística, la creació d'un espai de comunicació propi i ampliar el sentit de pertinença d'àmplies capes immigrades. I tot això, al País Valencià i a les Balears encara està per fer. Les institucions autonòmiques han estat segrestades i desvirtuades per una dreta espanyolista, anticatalanista i depredadora, i encara no han pogut ser posades al servei de la ciutadania i de la recuperació de la dignitat col·lectiva. A curt termini, el repte que tenen plantejats aquests territoris —més complex és encara el cas de la Franja de Ponent i el de la Catalunya Nord— és bastir un consens social entre les forces progressistes —federalistes i sobiranistes— per dotar de veritable contingut

l'autogovern autonòmic i, vingut el cas, d'ampliar-lo. El més segur és que, a la llarga, la intransigència constitutiva d'Espanya acabarà per fer evident a la ciutadania els límits del model autonòmic. Aleshores ja estarem en una nova fase, en què la reivindicació sobiranista pot esdevenir una força determinant. No cal dir que, en aquest procés, la desactivació de l'anticatalanisme i la creació de complicitats amb la República catalana contribuiran al fet que, en un futur més o menys llunyà, un País Valencià i unes Illes Balears sobiranes trien majoritàriament l'articulació política —federal, confederal o amb d'altres fórmules— amb la Catalunya independent. Aleshores la idea dels Països Catalans haurà deixat de ser «una pura il·lusió de l'esperit» per esdevenir un projecte polític —i cultural, evidentment— tangible. Però ara convé tocar de peus a terra: la dialèctica de la història pot prendre girs inesperats, però difícilment ofereix dreceres que permeten cremar etapes. ◀

Crisi d'identitats i islamisme radical

En els cinc mesos que fa que vaig arribar a Brussel·les, mai, en cap moment, he sentit por o inseguretat caminant per la ciutat. Tinc amigues, però, que no comparteixen la mateixa sensació.

Evidentment hi ha zones on més val no entrar, com a qualsevol gran ciutat. Brussel·les són moltes ciutats en una sola i el contrast entre el que anomenem «EU bubble» o bombolla europea, és a dir, el conjunt de les institucions europees i tot l'entramat de lobbies, think tanks i associacions que orbiten al seu voltant i, sobretot, la gent que hi treballa, i la resta de la ciutat és molt important. Hi ha autèntics guetos. El barri europeu, el barri turc, el barri magrebí... Alguns són més perillosos que altres. El barri congolès, per exemple, està en una zona molt popular, l'elles, plena de restaurants, locals, cinemes, botigues, molt propera al Parlament Europeu i lloc escollit per a molts treballadors de la institució per a viure-hi. En canvi, la zona propera a l'estació de tren de Midi és famosa per la seva perillositat i pel seu elevat índex de delinqüència. I a determinades zones del barri turc, simplement més val que no hi entris. El barri europeu també és un gueto en si mateix. La gent que hi viu té un alt poder adquisitiu, els preus de les cartes dels restaurants són considerablement més elevats que els d'altres zones de la ciutat i la sensació de seguretat pel carrer és més important.

Explico tot això perquè Brussel·les és una representació a petita escala de la realitat de Bèlgica, el país del món d'on han marxat més jihadistes cap a Iraq i Síria per lluitar al costat d'Al-Qaida i l'Estat islàmic, prop de 400. Això, en un país on els musulmans només representen entre el 4% i el 6% de la població del país, fa aixecar totes les alarmes.

El món occidental està encara en xoc després del brutal atemptat contra la seu del setmanari satíric francès *Charlie Hebdo*. Un atac frontal contra la llibertat d'expressió, un dels pilars fonamentals de qualsevol estat democràtic i un valor re-

Què va portar dos germans nascuts a l'Estat francès a abraçar l'islamisme radical? La raó principal és que és més senzill convertir-se en màrtirs de l'Islam que convertir-se en francesos

publicà intocable. Aquest acte comès per un parell d'extremistes radicals no és l'únic que s'ha produït a Europa. No cal oblidar l'atemptat antisemita al Museu Jueu de Brussel·les, per exemple, o més recentment, els atacs a Dinamarca. Però sí que ha estat el que ha tingut una reacció més multitudinària al carrer amb prop de 4 milions de persones manifestant-se a París amb el famós lema «*Je-SuisCharlie*» i milions més condemnant els atemptats a través dels mitjans de comunicació i les xarxes socials d'arreu del món.

Què ha fallat? Què va portar dos germans nascuts i educats a l'Estat francès, que pràcticament no sabien ni parlar àrab, a abraçar l'islamisme radical i marxar a Síria a lluitar i entrenar-se per tornar a Europa convertits en dos brutals terroristes disposats a matar i morir en nom de la seva religió? Segurament, la raó principal és que els va ser més senzill convertir-se en màrtirs de l'Islam —per a nosaltres, en terroristes islàmics— que no pas convertir-se en francesos. A l'Estat francès eren simplement uns *beurs* —terme despectiu per designar els descendents de les antigues colònies franceses del nord d'Àfrica—. Ara, per alguns, són uns herois.

Integració fallida. Discriminació. Alts índexs de marginalitat i pobresa. Identitats tristes. Brussel·les, París, Marsella... No són ciutats mestisses i multiculturals.

Les ferotges desigualtats, l'estigmatització, el recel, la por, la incomprensió, la sensació que pel fet de ser musulmans s'han d'estar justificant i posicionant constantment en contra de les faccions més radicals de la seva religió, la pobresa, la impossibilitat de progressar, la llosa de portar una identitat trista i la necessitat, gairebé desesperada, de trobar-ne una altra de més assumible, de més heroica, empenyen algunes persones, com els germans Kouachi, a convertir-se en autèntics criminals.

I és que és precisament a les parts del món més oblidades i aïllades, on la gent viu en condicions més dures i on hi ha una pobresa més insuportable, que moviments com Al-Qaida, Estat islàmic o Boko Haram troben la terra més fèrtil per a créixer. Això serveix tant pels deserts d'Iraq, Síria i Iemen, com per a l'estat de Borno a Nigèria, com també pels barris marginals de moltes ciutats europees i occidentals.

Per això és un error tan gran i tan perillós confondre musulmans amb islamistes radicals. Els musulmans professen una religió, l'Islam, amb més de mil milions de seguidors a tot el món que practiquen la seva fe de manera pacífica. D'islamistes radicals n'hi ha uns quants milers, però aquests estan vinculats a moviments polítics que estableixen que l'Islam hauria de regir tant la vida social, com política i personal de la gent i tot-

hom que no comparteixi aquesta idea és un infidel a qui s'ha de combatre i destruir.

Cal afrontar urgentment el repte de la integració fallida a Europa. Cal més educació, més informació i en cap cas estigmatitzar, aïllar i culpabilitzar ningú per compartir la mateixa religió que els fonamentalistes. Cap cristià europeu va haver de demanar perdó quan Anders Breivik va matar el 2011 desenes de joves del Arbeiderpartei¹ noruec a Utøya per les polítiques multiculturals que defensaven. No podem deixar el camp lliure a l'extrema dreta perquè continuï fomentant la islamofòbia a Europa. Fer-ho únicament aconseguirà crear més guetos, més marginalitat i més identitats tristes que cauran fàcilment en mans del fonamentalisme, l'odi i el terror. ◀

1 Partit Laborista.

Vidal Vidal
Escriptor
vidal@gencat.cat

...I TORNA AL BORN

Segona traïció?

Miquel Àngel Estradé, que ha estat alcalde d'Esquerra de les Borges Blanques durant setze anys i diputat al Parlament en dues legislatures, acaba de publicar una novel·la a l'editorial Gregal titulada *L'home impassible*, que li ha valgut el premi de novel·la històrica convocat per l'esmentada editorial de Maçanet de la Selva.

Estradé, que ja havia escrit alguns assaigs sobre la qüestió nacional i nombrosos articles de premsa sobre actualitat política a la premsa lleidatana, s'estrena ara com a autor de ficció, imaginant una trama sobre un fons real prou atractiu com va ser l'inici de la Guerra Civil l'estiu de 1936, un context força ben recreat que li dóna pretext per fer aparèixer alguns personatges que no són fruit de la seva inventiva, com ara l'aleshores conseller de la Generalitat Josep Tarradellas.

L'home impassible és una novel·la d'aventures i acció, força ben escrita i amb tots els ingredients clàssics d'aquest gènere literari, però també és en el fons una obra de reflexió tirant a desenganyada sobre les grandeses i misèries de la política i dels polítics, dels ideals i de les ideologies. Una novel·la de tesi, en certa manera, amb incursions en el camp de la psicologia, que posa al descobert les debilitats humanes, en especial quan les persones són posades a prova per unes circumstàncies extremes: conflictes bèl·lics, persecució, empresonaments, atemptats, amenaces a la integritat física i moral... Un dels aspectes més interessants del llibre és la comparació que l'autor estableix de bon començament entre dos dels protagonistes, tots dos irlandesos, que per diversos motius enceten una relació amb Catalunya i els esdeveniments que s'hi produeixen aquells mesos convulsos. Bob Ryan i Pat Gallagher són la cara i la creu de la mateixa moneda. Els dos han sobreviscut a la revolta que ha portat Irlanda a la seva independència, però amb un resultat ben diferent per a les seves existències posteriors. El primer és el típic espavilat que, sense haver-se compromès gaire en la lluita, per no dir gens, es fabri-

ca posteriorment una biografia a mida i va presumint de patriota, en un exercici d'oportunisme que li depara càrrecs i prebendes en la nova situació política. Ben al contrari, el segon, que ha estat a punt de deixar-hi la pell en moltes ocasions, lluny d'aprofitar-se de la seva trajectòria i reclamar alguna cosa en nom dels serveis prestats, acaba arraconat i proscrit, rebutjat pels propis amics i els antics camarades, que el veuen com un amargat i un ressentit, convertit en un pobre diable, un autèntic cul de pub que ja només es consola bevent cervesa, però que, sense voler revelar l'argument, l'autor acabarà redimint. Escriu Estradé: «El flamant Estat Lliure havia premiat els aduldors, els aprofitats i els acomodaticis». Es refereix a la Irlanda dels anys 1930, és clar, no pas a períodes i entorns més pròxims a nosaltres. O potser sí, també?

Salvant les distàncies, la descripció formulada pel novel·lista borgenc m'ha fet pensar en les conseqüències individuals sovint diverses i confrontades que va suposar la fi del franquisme entre aquells que a casa nostra van viure de prop aquella etapa, ja sigui implicant-s'hi a fons o bé mantenint-se'n al marge, de vegades fins i tot esdevenint còmplices d'aquella abjecció, però en aquest cas sense renunciar a recollir els beneficis de la truita que es gira-

va. Tots sabem de molts que no havien mogut un dit per fer caure la dictadura i que després s'han posicionat perfectament en el règim originat per allò que hem convingut a anomenar transició democràtica. No són pocs aquests que després han tingut l'habilitat i el cinisme de presentar-se com a demòcrates de tota la vida i —en el nostre cas— catalanistes de sempre, potser només que ho sabien dissimular, que han acaparat tota mena de privilegis aquestes quatre darreres dècades, mentre que alguns —molts, de fet, massa— que sí que se la van jugar de debò, a l'hora de la veritat van quedar relegats a la pura marginalitat política i professional, acusats d'inflexibles, d'extremistes o de somiatruïtes.

Em demano si en aquesta segona transició que ara tot just engegarem i que per anar bé hauria de conduir-nos a la llibertat com a poble, no acabarà succeint si fa no fa el mateix que tres o quatre dècades enrere. Quins seran els Bob Ryan i els Pat Gallagher del futur que comença a apuntar-se? Quants de tots aquells que han passat anys i panys defensant solucions autonòmiques, en nom del seny i dels possibilisme, pactant si convenia amb els partidaris més acèrrims de la unitat d'Espanya, quan han vist que el vent bufava en una altra direcció s'han

apressat a enarborar l'estelada, declarar-se més independentistes que ningú —desacreditant els que ho havien estat fidelment des de molt abans per poc eficaços o realistes: ja se sap, tenir la raó abans d'hora és equivocar-se— i mirar com podien rendibilitzar aquesta ràpida adaptació, mantenint l'objectiu que sempre els havia mogut, això és de conservar el poder per damunt de qualsevol altra consideració? La casta nostrada, per emprar la terminologia de moda, tendeix a perpetuar-se, si convé canviant de jaqueta, però mai de fesomia: les mateixes cares de sempre.

Si la primera transició va comportar una traïció als principis de molts resistents actius, que van acabar en un bagul polsós de les golfes, trobo que és lícit preguntar-se si aquesta segona transició que hores d'ara estem vivint tindrà a la llarga un desenllaç similar, si derivarà en la mateixa decepció per part de molts dels seus protagonistes. ◀

Antoni Segura
Catedràtic d'Història Contemporània i director
del Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la UB
segura@ub.edu

Temps d'incertesa a Grenlàndia

Situada entre l'Atlàntic Nord i l'oceà Àrtic, Grenlàndia és l'illa més gran del món: dels seus gairebé 2,2 milions de km² només una cinquena part es troben lliures de gel permanent. El clima extrem explica la seva poca població —56.483 habitants el 2013— que viu sobretot en nuclis urbans —el 86% de la població total. La capital, Nuuk, compta amb 16.500 habitants. Segons l'ONU, Grenlàndia se situaria entre els països de desenvolupament humà alt amb un PIB per capita el 2009 de 18.233 euros i una esperança de vida de 71 anys. La població originària són els inuit —el 88% del total—, que és la denominació dels pobles àrtics, i la resta són danesos, ja que des de finals del segle XVIII Grenlàndia és una colònia danesa —tot i que a partir de la segona meitat del segle XX es relaciona més amb els EUA i el Canadà que amb Dinamarca.

A la Constitució danesa de 1953 Grenlàndia és qualificada de província. El 1979 se li concedeix l'autonomia —estatut, parlament i govern i plenes competències en sanitat, educació i serveis socials. El 1982, arran de les diferències sobre la política de pesca europea, Copenhaguen autoritza un referèndum sobre la seva pertinença a la CEE: el 53% dels votants opta perquè Grenlàndia abandoni el mercat comú, convertint-se en l'únic territori que ha sortit de la CEE, tot i que el 1985 és reconegut com estat associat.

El 2008 va tenir lloc un referèndum no vinculant sobre l'autogovern de l'illa i el 75,5% dels grenlandesos van votar a favor d'independitzar-se de Dinamarca. En resposta, Dinamarca va transferir totes les competències a Grenlàndia, el control del petroli i del gas, la possibilitat d'acollir-se al dret d'autodeterminació i un subsidi anual de 482 milions d'euros. Copenhaguen es reservava afers estrangers, seguretat i política financera, tot i que ha de tenir en compte al govern de Nuuk en tot allò que afecta els interessos de l'illa. Des del 2009 la llengua

El 75,5% dels grenlandesos van votar Sí a la independència. En resposta, Dinamarca donà totes les competències, el dret a l'autodeterminació i un subsidi de 482 milions d'euros per any

oficial és el grenlandès o inuit. Es preveu un nou referèndum vinculant que faria de Grenlàndia un país totalment independent a finals d'aquesta dècada o a començament de la que ve.

Entre 2002 i 2009, el govern va estar en mans de Hans Enoksen del Siumut, partit socialdemòcrata i sobiranista. Tanmateix, a les eleccions del 2009 l'Inuit Ataqatigiit, partit socialista que des de la dècada de 1970 treballa per la independència de Grenlàndia, obté la majoria i Kuupik Kleist ocupa la presidència del govern fins el 2013. Paral·lelament, sembla sorgir el «miracle grenlandès» amb l'arribada d'inversions xineses i treballadors estrangers, atrets per les possibilitats del subsòl de l'illa i pels minerals —ferro, alumini, or, urani...— que abunden en les terres que deixa al descobert un desgel alarmant. La majoria inuit veu amb preocupació aquesta evolució. El desenvolupament poc controlat i poc respectuós amb el medi ambient de la indústria minera —que afavoreix el naixement del Partii Inuit, una escissió de l'Inuit Ataqatigiit de tall ecosocialista— i la influència xinesa van enfonsar el govern de Kleist, malgrat la política socialdemòcrata que sense posposar l'objectiu de la independència se centra en problemes com l'alcoholisme, la

Partit	2014		2013	
	% vots	Escons	% vots	Escons
Siumut (socialdemòcrata, independentista)	34,4	11	43,2	14
Inuit Ataqatigiit (socialista, independentista)	33,2	11	34,7	11
Demokratiit (social liberal, prodanès)	11,8	4	6,3	2
Naleraq (centre)	11,3	3	-	-
Atassut (centredreta, prodanès)	6,5	2	8,2	2
Partii Inuit (ecosocialista, independentista)	1,6	-	6,5	2
Participació %	72		74	

Font: Elections resources.com; Election Guide. Democracy assistance & elections news.

violència domèstica i l'elevat nombre de suïcidis.

Les eleccions del 2013 van comportar un canvi de govern amb una nova victòria del Siumut, però un afer de corrupció —despeses públiques amb finalitats privades— de la primera ministra Aleqa Hammond, va provocar la seva dimissió. El 28 de novembre del 2014 se celebren eleccions avançades. La campanya va introduir algunes novetats. D'una banda, l'aparició del nou partit de l'expresident Enoksen, el centrista Partii Naleraq. De l'altra, els escàndols i la crisi econòmica —caiguda del PIB, frustració de les perspectives obertes per la «febre minera i petroliera»...— van deixar en un segon pla la independència, la viabilitat de la qual és qüestionada a mig termini per experts danesos i grenlandesos, atesa l'evolució

negativa de l'economia de l'illa que depèn en excés del subsidi danès. La manera com garantir el desenvolupament econòmic va esdevenir el centre del debat electoral: per dues dècimes la victòria va correspondre al Siumut, que va obtenir el mateix nombre d'escons que l'Inuit Ataqatigiit. Finalment, el Siumut ha format govern, encapçalat de nou per Kielsen, en coalició amb els partits de centredreta i prodanesos Demokratiit i Atassut. La coalició amb l'Inuit Ataqatigiit no va ser possible perquè aquest és contrari a la derogació de la prohibició d'extreure urani i altres materials radioactius, mentre Kielsen considera que l'explotació d'aquests recursos és necessària per posar en marxa l'economia grenlandesa ja que pot atreure inversions estrangeres a l'illa. ◀

CONNEXIONS

El dret a la felicitat

VISTA PRÈVIA

Segons el DIEC, la felicitat és l'«estat d'ànim plenament satisfet». Però no tots tenim el mateix estat d'ànim i ni tan sols el nostre és immutable en el temps. Per tant, des de la política, podem afrontar el dret a la felicitat? Com a dret, és impossible assegurar la felicitat a les persones, però una de les funcions principals de la política ha de ser posar els mitjans perquè els ciutadans puguin ser feliços.

«El problema propi de la política és aquest: aconseguir la felicitat del públic». Immanuel Kant, *La pau perpètua*.

Escriu aquestes línies des de Chicago, on fa pocs dies vaig visitar el Field Museum d'Història Natural. A l'interior de l'edifici, penjant del sostre, hi ha una gran esfera que reproduïx fotogràficament el planeta Terra. La imatge que veiem resulta una harmoniosa combinació del blau intens (Fra Angelico!) dels oceans, l'ocre i el verd (Manet!) dels continents, i el blau immaculat (Constable!) dels núvols que envolten el globus. Un planeta més que bonic: bell. Digne per asseure-hi el Petit Príncep.

Però aquest no és el planeta Terra real. S'hi haurien de posar també algunes coses que no es veuen des de l'espai: les barreres entre els estats, els murs entre les classes socials, les parets entre les persones, les espesses cortines que divideixen el cor de cada persona. Aleshores, el planeta ja no semblaria tan bonic. El Petit Príncep, ben segur, ploraria. La bellesa de la natura està trencada, al nostre món, per la lletjor de la societat i la seva injustícia. Vivim en un món bell i alhora injust. La injustícia, per cert, ja era associada pels antics grecs amb la disharmonia i la lletjor. I precisament en un món injust —i, doncs, lleig—, com el nostre, que sovint sembla caminar cap a l'autodestrucció, no es pot ser feliç; o no tan feliç com voldríem.

Norbert Bilbeny
Catedràtic d'Ètica de la UB
bilbeny@ub.edu

La felicitat mateixa no seria possible sense la justícia.
En un món injust, no és possible la felicitat. Com més justícia,
més possibilitats hi ha d'acostar-nos a la felicitat

1. La felicitat vista des del nostre temps

La felicitat és, al costat de la llibertat, el concepte més popular de l'ètica. I, igualment, el més difícil de definir. Felicitat i llibertat són conceptes complexos i escàpols, filosòficament laberíntics, pensats de manera diferent per persones diferents i des de diferents perspectives. No és el mateix la felicitat com a satisfacció que com a salvació, per exemple, o com a harmonia social. Gairebé hi ha tantes teories de la felicitat com científics i filòsofs l'han pensat. Però en totes les seves formes, la felicitat és quelcom que té lloc al cervell humà i que té, a més a més, conseqüències personals i col·lectives. Uns esperen trobar la felicitat a l'*American way of life*, uns altres al Paradís d'Al·là, uns altres en el voluntariat social...

La felicitat, en qualsevol cas, ens permet descobrir la justícia: si aquesta existeix o no, en quin grau, amb quina qualitat. Però la felicitat mateixa no seria possible sense la justícia. Per tant, en un món injust, no és possible la felicitat. I el nostre és un món injust. És veritat, però, que un món just no garanteix un món feliç. Però sí, en canvi, el fa possible. Més i tot: podem dir que com més justícia, més possibilitats hi ha d'acostar-nos a la felicitat. Això fa que, en la injustícia, es desitgi encara més la

felicitat que no pas en la justícia. Senzillament, perquè n'hi ha menys, de felicitat, i aquesta es troba més a faltar. Això fa que es reivindiqui la felicitat i es digui, si més no, que la felicitat «és un dret». En un món perfectament just ja no parlaríem del dret a la felicitat, perquè es tractaria, de fet, d'un món de felicitat possible, si no pràcticament assolida. No caldria reivindicar-la, aquesta, ni dir que s'hi té «dret».

Quan érem adolescents, en ple franquisme, demanàvem, com a joves, un món més bell, o sigui més just. Perquè el nostre voltant era injust, i per tant lleig. La dictadura feia els carrers grisos més grisos encara, el silenci de la societat més colpidor encara. La felicitat no era possible, i volíem que ho fos, amb un món més just, o sigui més bell. Associàvem, per exemple, el disseny, la moda pop, la música moderna o el jugar a bàsquet amb la llibertat i la democràcia *Nord enllà*, «...on diuen que la gent és neta i noble, culta, rica, lliure, desvetllada i feliç».¹ Era estrany ser modern, seguidor dels nous conceptes de bellesa i moda dels anys 1960, i no ser, al mateix temps, progressista o partidari d'un món més just. Després, als anys 1990, es van afluixar les dues tendències, perquè teníem més democràcia, i

la modernitat, per dir-ho així, ja «venia de sèrie». Els ajuntaments democràtics havien fet les ciutats més boniques, i les escoles democràtiques uns ciutadans amb el gust estètic millorat.

Semblava que érem feliços. Ens vàrem creure l'estat del benestar. I no érem tan lluny! Però ara, amb el nou segle i la crisi del sistema econòmic i polític, que ha incrementat la injustícia i la lletjor al nostre voltant, una part substancial de la ciutadania torna a reivindicar més justícia, defugint la lletjor de la precarietat econòmica i social, i a demanar creixentment el just dret a la felicitat. Perquè és un fet que la crisi actual està comportant més infelicitat a la majoria. Tornem, doncs, a relacionar la justícia i la felicitat. El fet invariable és que, com més justícia, més possibilitats tenim de felicitat, i com més felicitat, més ens dol la manca de justícia. Gairebé tant, com quan no som feliços precisament perquè no tenim justícia. Com quan érem joves, durant la dictadura.

Amb la crisi, la infelicitat ha tornat a les persones i a les llars, als centres educatius i a les institucions socials. Però la crisi ha tingut i té uns orígens humans: la cobdícia d'alguns, la incompetència i temeritat dels altres, la inconsciència de molta gent ambiciosa que no mesura les seves possibilitats. Decisions que haurien d'haver-se evitat. Ara veiem els resultats. Per això pensem que si la crisi

1 «Assaig de càntic en el temple» de Salvador Espriu.

El creixement il·limitat i l'especulació financera, en la seva carrera d'assassí en sèrie, no serveixen per a la felicitat; més aviat la impedeixen

ha tingut una causa humana, pot tenir també una solució humana, i pugui ser corregida. Tot i que sabem que podria no ser així, o, si més no, que costarà corregir-la. El creixement il·limitat i l'especulació financera, en la seva carrera d'assassí en sèrie, no serveixen per a la felicitat; més aviat la impedeixen. L'economia ha de fonamentar-se, en canvi, en un sentit del desenvolupament que sigui sostenible, equitatiu, intercultural, solidari, i que posi la producció al servei de les persones, no només del capital, com succeeix, això últim, en el capitalisme financer i especulatiu actual. Aquest ha portat alguns rics a la presó, a la decadència de la classe mitja, a la pobresa de la classe obrera i a molts joves a l'emigració.

Però allò que ens sembla irrenunciable, fins i tot durant la crisi i malgrat aquesta, és el dret a la felicitat i l'exigència de justícia que aquest dret representa. Si la crisi ha de durar, que sigui, almenys, una crisi viscuda amb més qualitat humana i solidaritat, amb més justícia i equitat. De manera que la lamentable situació no sols es faci més suportable, sinó que ens permeti redescobrir i gaudir dels valors que necessitaríem per a superar-la. En aquest sentit, si la crisi s'acompanya amb la justícia, no es podrà dir que aquesta situació faci impossible o perjudiqui del tot l'aspiració a la felicitat. Individus i

col·lectius poden desitjar-la i tenir-hi el dret, encara que l'entorn econòmic no sigui el més favorable, al qual ens hi haviem acostumat i el qual, com sigui, defensem. Un cop satisfetes unes quantes necessitats bàsiques de diferents tipus, la felicitat no resulta directament del nivell econòmic de la societat ni de cada persona en particular. Un individu amb les necessitats sobradament cobertes pot ser i probablement serà més feliç que un altre sense gaudir d'aquestes condicions en el seu nivell més elemental. Però no serà necessàriament més feliç que un altre que ja gaudeix de tot això, ni que sigui en el seu nivell més baix. Molt possiblement, serà més feliç aquesta persona que no pas aquella que disposa de béns amb escreix i que, sovint, sembla que mai no en té prou.

Esmento, en aquest punt, unes paraules del Dalai Lama sobre la relació entre els diners i la felicitat. Diu el líder tibetà: «Allò que més em sorprèn dels homes occidentals és que perden la salut per a guanyar diners, després perden els diners per a recuperar la salut. I per pensar ansiosament en el futur, no gaudeixen del present, i així no viuen ni el present ni el futur. I viuen com si no haguessin de morir mai, i moren com si mai no haguessin viscut.» Qui no creu que és bastant cert, aquest retrat? Algunes afirmacions són potser exagerades, com que perdem salut per a guanyar di-

ners o que morim com si no haguéssim viscut. O discutibles, com que no gaudim del present. Però el retrat en conjunt sembla prou acostat a la realitat. El liberalisme, que havia començat sent una ideologia de la realització individual i de la felicitat general, s'ha tornat, amb el neoliberalisme dels anys 1980 ençà —thatcherisme, *reaganomics*—, en una ideologia simplement d'apologia de l'èxit individual, al preu, però, de la pèrdua de la intimitat personal i l'augment de la precarietat general.

Què tenen a veure aquests efectes lamentables amb la llibertat o, més encara, amb la felicitat? És cert que en els clàssics del liberalisme polític, de John Locke (1632-1704) a John M. Keynes (1883-1946) o Joseph A. Schumpeter (1883-1950), trobem la defensa de la propietat al costat d'aquesta altra de la llibertat. Però la recerca de la felicitat, com a horitzó de les dues reivindicacions, és un objectiu que mai no ha mancat en cap dels pensadors fonamentals i, en canvi, és inexistent, o exòtic, en el neoliberalisme actual i totes les seves escoles d'«egonomics». Quan s'ensenyarà a les escoles d'economia i negocis que han de pensar en els éssers humans reals, que no som ni tan racionals ni tan afamats de consum qualsevol com allí s'ensenya? Quan incorporaran la psicologia col·lectiva i la individual als seus programes d'estudis, per a re-

» L'economia ha de fonamentar-se en un sentit del desenvolupament que sigui sostenible, equitatiu, intercultural, solidari, i que posi la producció al servei de les persones

cordar que, sobretot, la gent vol viure bé, i no ser l'exemple perfecte de les paraules del Dalai Lama? Si l'economia és quelcom més que els negocis, allò més important per al capitalisme actual —sigui d'encuny liberal o no, perquè el capitalisme xinès o el dels països àrabs, per exemple, no té res a veure amb el liberalisme— torna a ser, en termes generals, com satisfer la felicitat de la gent. En la resposta a aquesta qüestió hi va la seva supervivència.

Les comunicacions, el coneixement científic i la interdependència entre els pobles han avançat prou com perquè qualsevol sistema de producció, distribució i consum econòmics hagi ja de plantejar-se aquesta qüestió i mirar, doncs, de satisfer les necessitats de clients, usuaris i treballadors quant a llurs possibilitats i expectatives de felicitat. Altrament, el seu col·lapse com a sistema està, a mig termini, assegurat; perquè la majoria ja no admet ni suporta per massa temps una vida sense la satisfacció de les necessitats bàsiques, el respecte als drets humans i la possibilitat d'intentar, si més no, això que anomenem, en definitiva, «felicitat».

2. Discussió del dret a la felicitat

Tots els pobles tenen una creença o altra relacionada amb aquesta idea. To-

tes les generacions se l'han plantejat, en algun moment. I tots els individus l'esperen, fins i tot els suïcides, que precisament per desesperar, pleguen de la vida. La felicitat és una creença universal i permanent; dels temps passats i dels temps presents; col·lectiva i individual; lligada a la vida material i a l'espiritual.

És cert que hi ha tantes formes de pensar i aplicar aquesta idea com pràcticament de persones hi ha al món a cada moment. Així, dos germans, per exemple, poden tenir idees ben diferents de la felicitat. O dues persones que en tenen la mateixa, poden, en canvi, interpretar-la o viure-la de manera oposada. I també, a l'inrevés, que individus que mantenen idees contràries sobre la felicitat poden, de fet, interpretar-les i viure-les com si es tractés de la mateixa idea. La unitat de fons i la pluralitat de formes van associades des de sempre amb la felicitat. Hi ha una pluralitat, perquè les persones i les cultures ho són, de plurals; perquè els temps i les èpoques canvien. Però hi ha una unitat, alhora, perquè al costat d'aquestes variables existeixen unes constants: l'espècie humana és una i la mateixa, i les predisposicions cognitives i emocionals dels individus són pràcticament similars, també. I, al capdavant, tots cerquem la felicitat en funció de les mateixes coordenades: a)

depenem de la naturalesa; b) vivim en comunitat; c) tenim una identitat personal; d) tenim un pensament simbòlic —per exemple, en creure en l'ànima o en Déu; i hauríem d'afegir, ja inexcusablement, que e) depenem de la tecnologia. Aquestes coordenades ordenen i marquen la nostra vida, i la idea de la felicitat no n'està al marge. Natura, comunitat, experiència individual, transcendència, tecnologia: tots i cada un d'aquests ingredients, en una proporció o altra, amb un significat o altre, fixats per cada cultura i aplicats per cada un dels seus membres, ens donen la creença universal d'això que, en la nostra llengua, anomenem «felicitat».

Parlem ara del dret a la felicitat. El sentit d'aquesta expressió, «dret a la felicitat», és, d'entrada, compartit per tothom. Qui s'hi oposa? Si ho fes, quins fets i quins arguments podria al·legar? Serien molt menys i més febles que els utilitzats per la posició contrària. El dret a la felicitat és fins i tot defensat pels qui s'entesten en no ser feliços, perquè no els perjudica; i pels qui prohibeixen que els altres ho siguin, perquè ells sí creuen tenir aquest dret. No aniríem, doncs, massa lluny raonant que aquest dret no existeix. Però tampoc, potser, raonant que es tracti d'un dret fàcil d'entendre i d'aplicar en termes jurídics i polítics. Més enllà, per tant, del seu sentit moral, que no discutim. Si hi ha-

La felicitat pot aparèixer en una constitució com un principi ètic o jurídic general: el del reconeixement d'una aspiració universal

gués pròpiament un «dret a la felicitat» n'hi hauria d'haver molts altres, igualment defensables, d'expressió semblant: dret a la societat, dret a l'amor, dret a l'amistat, dret a la solidaritat, etcètera, o fins tot dret a la dignitat. No crec, però, que es tractés del mateix quan, en canvi, parléssim del dret a la vida, a la llibertat, la justícia, i tants altres, inclusivament si parléssim d'un «dret al dret».

Perquè, en aquests darrers casos, l'objecte del dret és, primer, un bé substantiu, i que, per tant, pot ser determinat o no, tenir-se o no tenir-se, ser volgut o no ser-ho. I, segon, perquè és un objecte molt més clarament definible en termes jurídics i polítics que els objectes anteriors: la dignitat, l'amor, la felicitat... Podem, en efecte, fer entrar en una constitució, en una llei o en un programa de partit, allò que entenem pels drets d'una persona a la seva vida, a la llibertat o a la justícia. Fins i tot fer-hi entrar el seu dret a gaudir de drets. Però, com definir «felicitat», i com transformar-la en un més o menys clar objecte del dret? El mateix sembla succeir amb altres presumptes drets: a l'amistat o a la dignitat. Ni són fàcilment constitutius d'un objecte del dret, ni el concepte que fariem servir tindria gaire més claredat. Tot i que la dignitat, per exemple, es troba esmentada per fortuna en molts textos legals i polítics, gairebé mai la trobarem dins l'expressió «dret a la dignitat». I el seu concepte, el de «dig-

nitat», resta molt encara per ser comprès i valorat igualment per tothom.

La raó és que la dignitat és un valor previ al concepte del dret i de qualsevol objecte d'aquest. Més i tot: és principi mateix del dret. La dignitat fa el dret, no a l'inrevés. I, de manera semblant, amb altres fets i valors que són previs al dret i, alhora, fonament d'aquest. Així, el fet de la societat o del costum, de l'amor o la compassió. Tanmateix, aquí hi podríem incloure el fet de decidir, que seria previ, per tant, al «dret a decidir». Per a decidir no necessitem tenir cap dret abans. De la mateixa manera, el valor de la dignitat, com dèiem, i aquest que ens ocupa, el de la felicitat, com tants altres valors, són, tots plegats, fets i valors que pre-existeixen el dret. Perquè senzillament són inherents a la cultura de la nostra espècie, en què el fet de viure en comunitat, el sentit de la dignitat o l'aspiració a la felicitat s'han configurat amb posterioritat al dret, i en tot cas els avantposem a aquest.

És clar que una cosa semblant es pot dir de la vida o la llibertat, de la justícia o la seguretat, i d'altres, que sí constitueixen un objecte del dret, fent, per tant, que sigui coherent parlar d'un «dret a la vida» o d'un «dret a la llibertat», per exemple. Però tot i essent inherents a la pròpia cultura de l'espècie, no són tan difícils de conceptualitzar i de transformar en específics objectes del dret

El dret a la felicitat és, en rigor, el dret als mitjans necessaris, inclosa la justícia, per a ser feliç

com els altres que diem: per exemple, la dignitat o la felicitat. Com pensar i establir, doncs, un «dret a la felicitat»? Tot i que admetem la felicitat com a inherent a la cultura humana, i que la puguem defensar com a un principi del dret — abans que aquest la pugui incloure en els seus articles —, ¿com entendre pròpiament aquest dret, més enllà d'estar conformes amb el sentit moral de l'expressió «dret a la felicitat»? La dificultat és la mateixa que tindria un «dret a la dignitat», entre d'altres, o la que tindria l'expressió «dret a la humanitat». Si la humanitat ja preexisteix el dret a la humanitat! Si decidir ja preexisteix el dret a decidir!

També, cert, la llibertat o la vida preexisteixen el dret. Però almenys podem posar més clarament sobre el paper en què consisteix protegir legalment la vida o la llibertat, cosa que, en canvi, és poc factible amb l'amor o la solidaritat, amb la dignitat o la felicitat. Amb tot, aquesta manca de concreció conceptual i jurídic-política no ens hauria de preocupar gaire, justament perquè ja atorguem a fets o valors com la «societat» o la «felicitat» un sentit moral i una preeminència legal que no concedim, o no concedim tant, a altres idees que sí entren explícitament en les normes de la llei i en el discurs de la política.

3. Felicitat i justícia

Algú pot replicar que si s'ha arribat fins aquí en la nostra crítica al concepte jurídic d'un «dret a la felicitat» és perquè desconeixem els antecedents històrics de la formulació d'aquest dret, i fins i tot amb aquests mateixos termes.

Però, al meu parer, la història, tot i el seu valor, no val en aquest cas com a justificació. A la història hi trobem, ben cert, i pel que fa al nostre tema, l'al·lusió a un dret a la «*pursuit of happiness*» [recerca de la felicitat]. Apareix per primera vegada a la Declaració d'Independència dels EUA (1776) i en continua sent la principal referència. Però aquest és el dret a aconseguir, diríem, «allò que ens ajuda a fer possible la felicitat», no el dret a la «felicitat» mateixa. Hi ha una gran diferència. No gaire més tard, a França, i a la *Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà* (1789), es diu al seu preàmbul que la República «tenirà sempre a mantenir la Constitució i la felicitat de tots». I encara més concretament, a la Constitució espanyola de 1812, promulgada a Cadis, es diu, en el seu article 13, que l'obligació del govern és «*la felicidad de la Nación*». Però, igualment, remet la felicitat al «benestar dels individus», sense afegir, malgrat tot, que això comporti un dret per part d'aquests. És a dir que, com als EUA, l'anomenada Constitució de Cadis vin-

cula la felicitat als «mitjans» que la fan possible, abstenint-se de definir-la.

Un programa polític o una legislació actuals només podrien fer això: referir-se als preliminars de la felicitat, sense especificar el contingut d'aquesta. Allò que importa a la democràcia, quant a la felicitat, és fer possible que tothom, sense diferències, pugui disposar de la justícia i dels mitjans indispensables i suficients per a poder triar-la pel seu compte i tractar d'obtenir-la. Al mateix temps, l'importarà limitar i definir bé aquests mitjans, promovent només aquells que siguin compartibles per tothom: a part de la justícia, la llei, la capacitat associativa, la informació, l'educació, la salut, els serveis públics, i alguns béns i dispositius més. I és que estem parlant de la democràcia, un règim de pluralitat ideològica i de respecte a la diversitat cultural, on cada individu i cada grup cerquen un objectiu diferent de felicitat. La democràcia, doncs, ha de reconèixer que la felicitat és, a la fi, individual i subjectiva, i que si és també quelcom col·lectiu, aleshores ha de considerar, a part de la justícia i el benestar, els seus intangibles, com l'harmonia social o la qualitat de vida, que seran igualment percebuts de manera molt diferent, segons cadascú.

En una societat plural no podem determinar mai ni el significat individual ni el col·lectiu de la felicitat. La felicitat

La justícia hauria d'existir per a la felicitat, i la felicitat per a reclamar la justícia. Felicitat i justícia continuen sent les idees més noves de la política

pot aparèixer en una constitució, però d'aquesta única manera en què es reconegui com un principi ètic o jurídic general: el del reconeixement d'una aspiració universal. O, com a molt, del dret a poder disposar dels mitjans, inclosa la justícia, per a triar una vida personal o una societat segons aquesta aspiració. En rigor, no hi podria aparèixer com a «dret a la felicitat», cosa que, d'entrada, és abans que el dret. I que aquest, sobretot, no està en condicions de delimitar amb un significat i abast iguals per a tothom.

«Nosaltres existim». Dues paraules, aquestes, i una sola i simple afirmació reivindicativa, amb la qual comencen la política, la moral i el dret. Nosaltres existim. I volem continuar fent-ho. I en l'existir humà, el desig de felicitat és natural, perquè està relacionat amb el «desig de durar» com a individus i el «desig d'ajuntar-nos» els uns amb els altres. Són els dos eixos existencials de la vida humana. La precarietat o impossibilitat d'aquests impedeix la felicitat. Llur plenitud, la potència de desitjar-los, és, pròpiament, la felicitat. Ser feliç és desitjar, i percebre's desitjant. Sobretot, quan allò que desitgem és durar i ajuntar-nos. Desitgem la felicitat, perquè en definitiva desitgem sobreviure i conviure. És el nostre combat existencial contra una vida, la humana, que és mortal, efímera i imprevisible. Qui no ha comprès això, no ha acabat de trobar el

sentit a la felicitat, i amb ella el sentit de la justícia.

Admès això, si tenim un desig de felicitat hem de tenir també el dret a la felicitat. Aquí comença la íntima relació de la política amb l'existència humana. El dret a la felicitat és, en rigor, el dret als mitjans necessaris, inclosa la justícia, per a ser feliç. Però expressa la profunda aspiració d'homes i dones a completar aquests impulsos existencials de duració individual i de fusió amb els altres. La mare vol estar amb el fill, els nens amb els nens, l'amant amb l'amant. Busquem els altres quan estem tristos i també quan estem contents, i fins i tot durant una forta turbulència a l'avió els passatgers que es desconeixien es donen les mans. El dret a la felicitat —dret a les condicions per a viure junts i preveure la nostra vida— és, per tant, un dret que, si més no per la seva importància, ha de ser correspost amb un deure: el deure de respectar aquest dret, i procurar, a l'ensem, els mitjans per a poder-lo exercir.

La injustícia és la vulneració intencional del desig i el dret a una existència segura, duradora i, en tot allò possible, feliç. La injustícia resta durada a la vida i ens separa dels altres. La justícia és la defensa o el restabliment d'aquests dos desigs bàsics de continuïtat i contigüïtat de la vida humana. Per consegüent, la justícia té la seva principal justifica-

ció en el desig de felicitat i el dret als mitjans per a aconseguir-la. No podem estar d'acord amb Sigmund Freud (1856-1939) quan va dir que la intenció de ser feliç «no està inscrita en el pla de la creació». Justament n'és la seva expressió més directa i natural. És tan fort i arrelat el desig de ser feliç, que la fórmula «dret a la felicitat» sembla més aviat una afirmació lleugera i redundant.

Prenguem-nos el dret a la felicitat com l'aspiració natural i legítima a una vida llarga, plena i en companyia, no alterada per la injustícia o per una mort prematura. És un dret que implica, doncs, el dret a la justícia. La història de la teoria política va començar a Occident, amb els grecs, amb la reivindicació conjunta de justícia i felicitat. La justícia hauria d'existir per a la felicitat, i la felicitat per a reclamar la justícia. Les dues, felicitat i justícia, continuen sent encara les idees més noves de la política.

Nosaltres existim, nosaltres desitgem ser feliços. Ja que ens hem de morir, i que la vida és imprevisible: desitgem la felicitat, tinguem el dret a les vies per trobar-la, tinguem el deure de fer aquestes realitat. El dret a poder satisfer el desig de felicitat és el dret fonamental, perquè és, en definitiva, el dret a l'existència. És a dir, el dret a sobreviure i conviure, amb tota la força i profunditat d'ambdós impulsos. ◀

MÉS INFORMACIÓ

ANNAS, Julia. *The Morality of Happiness*. Nova York: Oxford University Press, 1995.

ARISTÒTIL. *Ética nicomaquea*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1995.

BILBENY, Norbert. *Ética*. Barcelona: Ariel, 2012.

BILBENY, Norbert. *Ética para la vida*. Barcelona: Península, 2003.

BILBENY, Norbert. *Justicia compasiva*. Madrid: Tecnos, 2015.

BOK, Sissela. *Exploring Happiness*. Londres: Yale University Press, 2011.

CAMUS, Albert. *Le mythe de Sisyphe*. París: Gallimard, 1985.

CAVALLI-SFORZA, Francesco i CAVALLI-SFORZA, Luigi Luca. *La ciència de la felicitat*. Barcelona: Proa, 1999.

EPICUR. *Lletres*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1975.

RUSSELL, Bertrand. *The Conquest of Happiness*. Londres: Liveright, 1996.

SÈNECA, Luci Anneu. *De la brevetat de la vida. De la vida benaurada*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1924.

SPINOZA, Baruch. *Ètica*. Girona: Marbot, 2013.

Mesurant l'immesurable: la felicitat com a clau de progrés

Vivim en un món macroeconòmic on sembla que el més important és dominar el llenguatge del PIB, la inflació i les agències de ràting. Termes allunyats de la vida quotidiana de la majoria de mortals, on el que realment importa són conceptes molt més humans com la salut, l'alimentació, l'habitatge i les relacions socials. Uns conceptes que no solen sortir a les dades que avaluen el progrés d'un país, però que en el fons, ens diuen molt més de la salut d'una societat que un simple balanç de guanys i pèrdues.

Què hi ha de més important?

Com ja argumentava Aristòtil (384 aC-322 aC), en el llibre primer de l'*Ètica a Nicòmac*, la felicitat [*eudaimonia*] és el bé suprem i la finalitat última a la qual s'encaminen, o s'haurien d'encaminar, totes les nostres accions.¹ En el sentit d'Aristòtil, la felicitat no consisteix en la fàcil alegria de les banalitats i riotes, sinó en desenvolupar la pròpia vida de manera coherent amb els nostres valors i motivacions més profundes, de manera que trobem un sentit ple a la nostra existència. Aquest sentit vital, essencial per a una vida plena i feliç, pot manifestar-se en l'esforç per un projecte col·lectiu, com ara la construcció d'un país millor.

La declaració d'independència més famosa dels darrers segles, la que signen a Filadèlfia el 4 de juliol de 1776 els 13 estats nord-americans que se separen de la Corona britànica, esmenta explícitament la recerca de la felicitat com una de les raons que han motivat la seva aspiració a la sobirania. La declaració assenyala que és innegable que tothom està dotat d'uns drets inalienables, entre els quals n'esmenta explícitament tres: «la Vida, la Llibertat i la recerca de la Felicitat» [*Life, Liberty and the pursuit of Happiness*].

Fins fa poc, «felicitat» era un mot que no es podia emprar en contextos acadèmics. Això ha canviat en els darrers decennis, i sobretot des del 2000. A la London School of Economics, el professor Richard Layard (1934), fundador del Centre for Economic

Jordi Pigem
Filòsof
pigem64@gmail.com

¹ ARISTÒTIL, *Ètica nicomaquea*.

» El nivell de vida —en termes materials— és només un mitjà: la finalitat és la qualitat de vida, la plenitud vital

Performance, afirma que l'economia no s'ha de centrar en els diners, sinó en el benestar i la felicitat dels ciutadans. Aquest prestigiós economista, i membre de la Cambra dels Lords, assenyala que la felicitat és un element essencial de la vida humana, que pot ser mesurada, que una societat és millor com més feliç és, i que cal fer un esforç conscient per tal de treballar pel bé comú i augmentar la felicitat dels ciutadans.² Com Aristòtil, Layard assenyala que la recerca exclusivament individual de la felicitat no du enlloc: «Si l'únic que t'importa és aconseguir el millor per a tu mateix, la vida esdevé massa estressant, massa solitària —tard o d'hora fracassaràs. Et cal sentir que existeixes per a quelcom més gran [...]. Necessitem desesperadament un concepte del bé comú».³

En una línia similar, Derek Bok (1930), exrector de la Harvard University (1971-1991 i 2006-2007), constata que la riquesa només és un mitjà per a la finalitat a què veritablement aspiren les persones: la felicitat. Per tant, «els governs haurien de [...] publicar estadístiques regulars sobre tendències en el benestar dels seus ciutadans. [...] Al cap i a la fi, què els podria importar

més als seus electors que la felicitat?».⁴ Pocs hi estaran en desacord. El nivell de vida —en termes materials— és només un mitjà: la finalitat és la qualitat de vida, la plenitud vital. Quan les persones a punt de morir posen en perspectiva tot el que ha estat la seva vida, una de les coses que sovint lamenten és no haver-se atrevit a seguir la seva pròpia crida, el seu propi camí cap a la felicitat, la dignitat, la plenitud i l'autorealització.

Les societats creixen quan creixen les persones. En els darrers decennis, però, ens hem fixat massa en el creixement de l'economia —i sobretot en el PIB— i massa poc en el creixement de les persones. Una societat sana posaria l'economia al servei del creixement de les persones, en comptes de posar, com fem encara, la societat i les persones al servei del creixement de l'economia.

Es pot mesurar la felicitat? L'eina més utilitzada són les enquestes sociològiques, amb procediments prou estandaritzats per tenir validesa científica. De fet, s'ha comprovat que el que les persones afirmen sobre els seus estats d'ànim té una gran correlació amb la percepció que d'elles tenen altres persones —amistats i observadors imparcials— i amb l'activitat de diverses àrees del seu cervell que ens mostren

algunes tècniques neurocientífiques.⁵ Hi ha encara molts interrogants sobre com mesurar la felicitat, però tenim prou eines que ens poden orientar —i mereixen no menys atenció que la que dediquem als indicadors econòmics. L'esmentat Derek Bok afirma: «les estadístiques sobre la felicitat semblen ser tan precises com moltes de les estadístiques utilitzades regularment pels polítics, com les enquestes d'opinió pública, les taxes de pobresa o, per al cas, el creixement del PIB».⁶

Una ciència de la felicitat?

Una de les troballes més significatives del que alguns anomenen «ciència de la felicitat» —àmbit en què conflueixen disciplines com l'economia, l'estadística, la psicologia i la filosofia— és que a la majoria de països rics, la satisfacció amb l'increment dels ingressos s'esvaeix amb el temps —de la mateixa manera que tard o d'hora s'esvaeix la satisfacció per un augment de sou o un cotxe nou— de manera que a la llarga no hi ha correlació entre l'augment de la riquesa material i l'augment de la satisfacció personal. Els ingressos reals per

2 LAYARD, *Happiness: Lessons from a New Science*, p. 224-225.

3 LAYARD, *Happiness: Lessons from a New Science*, p. 234.

4 BOK, «La recerca oficial de la felicitat».

5 LAYARD, *Happiness: Lessons from a New Science*, p. 12, 17-20 i 224.

6 BOK, «La recerca oficial de la felicitat».

Una societat sana posaria l'economia al servei del creixement de les persones, en lloc de posar, com fem encara, la societat i les persones al servei del creixement de l'economia

capita s'han triplicat als EUA des del 1950, però en canvi el percentatge de ciutadans que a les enquestes es declaren «molt feliços» ha disminuït des de mitjans dels anys 1970.⁷

Un article publicat a la revista *Science* el 2006 conclouia que la manera com tendim a avaluar el benestar de les persones —a partir del seu benestar material— és bàsicament «il·lusòria», que les persones amb ingressos per damunt de la mitjana no són clarament més felices, no dediquen el seu temps a activitats que els facin més feliços i tendeixen a estar més tenses. I afegia, en sintonia amb molts altres estudis, que l'efecte d'un increment d'ingressos sobre la felicitat és només transitori.⁸

Fins l'inici oficial de l'actual «crisi» —que és sistèmica—, les societats occidentals havien gaudit de decennis de progrés material i econòmic. Però allà on tenim dades fiables que cobreixin un període de temps prou llarg, veiem que no hi ha correlació entre l'augment del benestar material i l'augment de la felicitat. Layard assenyalava que «per a la majoria de la gent a Occident, la felicitat no ha augmentat des de 1950».⁹ En el

cas de les terres de parla catalana dins l'Estat espanyol, no és arriscat afirmar que la felicitat de la majoria dels ciutadans sí ha augmentat d'ençà del 1950 —qui voldria tornar a les ombres del franquisme? Tanmateix, hi ha prou evidència científica per afirmar que, en general, més enllà d'un mínim llindar de benestar material, no hi ha correlació entre la riquesa material i la satisfacció vital. Els ciutadans dels EUA i Corea del Sud no són més feliços que fa 50 anys, tot i que els seus ingressos mitjans per capita s'han duplicat o quadruplicat. Un estudi recent també mostra que els ciutadans que es declaren més feliços del Canadà generalment viuen a les províncies més pobres —Terranova i Nova Escòcia—, mentre que els menys feliços tendeixen a estar en les més riques —Ontario i Colúmbia Britànica.¹⁰

Com és obvi, en el cas de societats o persones en condicions precàries, hi ha una clara correlació entre l'augment dels béns materials i l'augment del benestar. Però més enllà d'un cert llindar de consum de béns materials —que garanteixi de manera mínimament satisfactòria necessitats com la salut, alimentació, habitatge, relacions socials i cultura—, la satisfacció personal no augmenta i fins i tot pot tendir a minvar,

ja que generalment l'increment del consum va acompanyat de l'increment de l'estrès i de la disminució del lleure i del contacte amb la família, amb els amics i amb la natura. Amb les dades de l'Enquesta Mundial dels Valors es pot deduir que la satisfacció vital declarada tendeix a augmentar fins arribar a uns ingressos d'uns 15.000 dòlars per persona i any, però a partir d'aquesta xifra d'ingressos la correlació desapareix.¹¹

Contràriament al que era habitual en aquest camp, alguns estudis havien mostrat una correlació entre l'augment del PIB i de la satisfacció vital dels ciutadans.¹² Això s'ha aclarit en una anàlisi recent de Richard Easterlin (1926), professor de la University of Southern California. Tenint en compte els principals estudis dels darrers deu anys, i basant-se en dades de 55 països de característiques diverses —els EUA, països europeus, asiàtics, llatinoamericans i subsaharians—, Easterlin mostra que els treballs que creien veure aquesta correlació confonen els resultats a curt termini —on sí s'observa una correlació— amb els resultats a llarg termini —on la correlació acaba desapareixent

7 JACKSON, *Prosperity without Growth*, p. 40.

8 KAHNEMAN (et al.), «Would You Be Happier If You Were Richer? A Focusing Illusion».

9 LAYARD, *Happiness: Lessons from a New Science*, p. 29. Vegeu les dades que presenta Layard

a <<http://cep.lse.ac.uk/layard/annex.pdf>>.

10 BOK, «La recerca oficial de la felicitat».

11 JACKSON, «El repte dels estils de vida sostenibles», p. 62.

12 L'article més citat en aquest sentit és SACHS, «The New Stylized Facts about Income and Subjective Well-Being».

» Més enllà d'un cert llindar de consum de béns materials, la satisfacció personal no augmenta i fins i tot pot tendir a minvar

completament. La conclusió, per tant, és que «a llarg termini, les tendències de la felicitat i dels ingressos no tenen cap relació».¹³

L'augment dels ingressos proporciona durant un curt període de temps un augment de la satisfacció vital, però aquesta tendència sempre desapareix a llarg termini. El cas més espectacular, segons Easterlin, és el de Xina: en dues dècades, el seu PIB per capita s'ha multiplicat per quatre —a partir d'un nivell ben baix— i tanmateix la satisfacció vital dels xinesos no ha millorat. En el cas dels EUA, la felicitat mitjana dels ciutadans ha estat en lleuger però continu declivi entre 1973 i 2007, i des d'aleshores aquest declivi s'ha agreujat significativament.¹⁴ Com el mateix professor Easterlin assenyalava uns anys abans: «Al capdavall, el triomf del creixement econòmic no és un triomf de la humanitat sobre les necessitats materials; és més aviat un triomf de les necessitats materials sobre la humanitat».¹⁵

La tesi doctoral de Filka Sekulova (1979) —*On the Economics of Happiness and Climate Change*, llegida a

la UAB el maig de 2013— explora la relació entre felicitat, ingressos i factors ambientals. Una part important d'aquesta tesi està basada en enquestes realitzades el 2011 als diferents districtes de la ciutat de Barcelona, a partir d'una mostra de 950 persones seleccionades a l'atzar. L'anàlisi de les dades d'aquesta enquesta suggereix que a la ciutat de Barcelona hi ha una correlació positiva entre nivell d'ingressos i satisfacció personal fins als 1.750 euros mensuals —21.000 euros a l'any—, i una correlació negativa a partir d'aquest nivell d'ingressos.¹⁶ Un altre resultat, encara més curiós, és que les persones que entre 2009 i 2011 havien vist disminuir els seus ingressos expressaven un nivell de satisfacció vital més gran. Aquest resultat, que encaixa amb altres estudis sobre el tema, podria tenir a veure amb el fet que les persones que veuen disminuir els seus ingressos sovint passen a tenir més autonomia i més temps lliure per dedicar-se a les activitats que realment les motiven. Cal tenir també en compte que la pressió social per tenir més diners i consumir més i més, es va reduir significativament a resultes de la generalització de la crisi econòmica.¹⁷

Per què el PIB oculta més del que mostra

En la seva obra *La riquesa d'un quants beneficia a tothom?*, Zygmunt Bauman (1925) s'atreveix a denunciar un tipus de fonamentalisme que causa víctimes arreu i tanmateix no apareix a les portades dels diaris: estem, escriu, «en un planeta sumit en el fonamentalisme del creixement econòmic».¹⁸ En la mateixa obra, Bauman esmenta diverses «presumpcions tàcites comunament acceptades com a "òbvies"» i que avui sabem que són falses i contraproductes. Entre aquests falsos pressupòsits hi ha el creure que «el creixement econòmic és l'única via per afrontar els reptes» i que «un consum que creixi constantment o, més concretament, una rotació cada vegada més accelerada de nous objectes de consum és, potser, l'única manera, o si més no la principal i la més efectiva, de satisfer el desig de felicitat dels humans».¹⁹

El PIB, que fins fa poc era l'única mesura oficial del desenvolupament d'un país, no mesura el veritable progrés d'una societat: només mesura transac-

13 EASTERLIN, «Happiness and Economic Growth: The Evidence».

14 EASTERLIN, «Happiness and Economic Growth: The Evidence», figura 13.8.

15 EASTERLIN, *Growth Triumphant: The 21st Century in Historical Perspective*, p. 154.

16 SEKULOVA, *On the Economics of Happiness and Climate Change*, p. 36-37.

17 SEKULOVA, *On the Economics of Happiness*

and Climate Change, p. 40-43 i 79.

18 BAUMAN, *La riquesa d'uns quants beneficia a tothom?*, p. 10.

19 BAUMAN, *La riquesa d'uns quants beneficia a tothom?*, p. 36.

L'increment del consum va acompanyat de l'increment de l'estrès i de la disminució del lleure i del contacte amb la família, amb els amics i amb la natura

cions econòmiques. Ignora tota la feina domèstica o voluntària, i tot el treball que és per a un mateix o per repartir solidàriament: un agricultor autosuficient o una comunitat indígena, per més dignes i plenament humanes que siguin les seves vides, només compten per al PIB si utilitzen diners i fan factures; en cas contrari no existeixen. Més curiós encara és el fet que el PIB compta com a positives les transaccions econòmiques derivades de la destrucció d'espais naturals i de la destrucció de l'harmonia social: accidents, delictes, conflictes i desastres —en la mesura en què mobilitzen serveis d'emergència, lletrats i equips de reconstrucció— tendeixen a augmentar el PIB, indicador modèlic d'una mentalitat per a la qual només compta el que es pot quantificar i convertir en diners.

Aquesta divergència entre el PIB i el veritable benestar la va expressar brillantment Robert Kennedy (1925-1968) fa ja gairebé mig segle: «No podem mesurar l'esperit de la nació amb l'índex Dow Jones, ni els èxits del país amb el Producte Nacional Brut. Perquè el Producte Nacional Brut inclou la contaminació de l'aire i anuncis de tabac, així com ambulàncies per netejar d'accidents les autopistes [...]. Inclou la destrucció dels boscos de sequoies i la mort del llac Superior. Augmenta amb la producció de napalm, míssils i caps

nuclears [...]. I si el Producte Nacional Brut inclou tot això, hi ha també molt que no inclou. No té en compte la salut de les nostres famílies, la qualitat de la seva educació o l'alegria dels seus jocs [...] No inclou la bellesa de la nostra poesia [...]. És a dir, ho mesura tot, tret del que fa que la vida valgui la pena.»²⁰

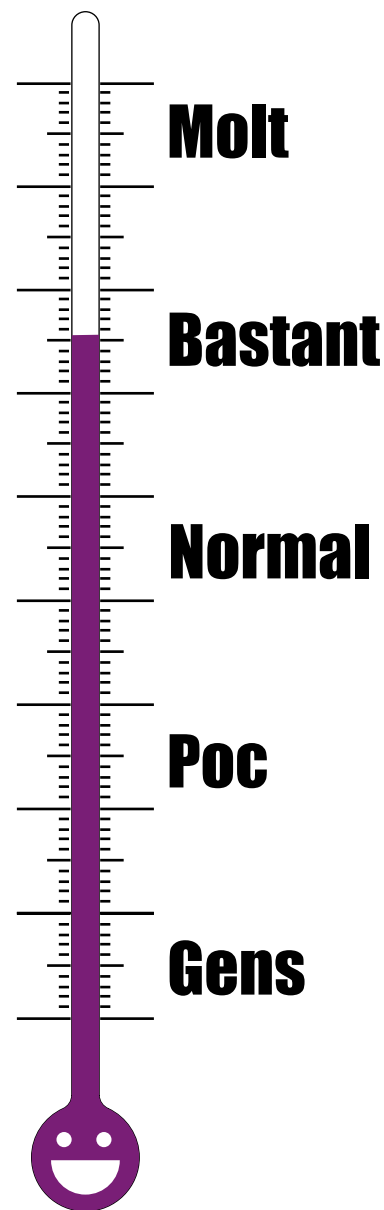
La societat contemporània utilitza molts més recursos que cap altra cultura anterior, i tanmateix no aconseguix un nivell de satisfacció i plenitud clarament superior. Com assenyalava fa temps l'actual Dalai Lama, Tenzin Gyatso (1935), «la incidència de l'ansietat, l'estrès, la confusió, la indecisió i la depressió entre aquells que tenen les seves necessitats bàsiques assegurades» mostra que les nostres veritables necessitats van més enllà del consumisme i el materialisme.²¹

Un ventall de nous indicadors del veritable progrés

El PIB és avui un indicador contraproduent, que concentra l'atenció en quelcom poc rellevant —el volum de trans-

²⁰ Robert Kennedy, discurs a la University of Kansas el 18 de març del 1968 —poc setmanes abans de morir assassinat.

²¹ GYATSO, *Ancient Wisdom, Modern World: Ethics for a New Millenium*, p. 18.

El PIB és un indicador que concentra l'atenció en el volum de transaccions econòmiques i obvia el que és realment important: la qualitat de vida de les persones, l'harmonia social i l'equilibri ecològic

accions econòmiques— i la desvia del que és realment important: la qualitat de vida de les persones, l'harmonia social i l'equilibri ecològic. Necessitem nous indicadors de progrés.

Des de fa més de tres dècades hi ha indicadors de progrés que mesuren el benestar no tan sols a través del flux de diners. Un dels primers, elaborat per Herman Daly (1938) i John Cobb (1925), va ser l'Índex de Benestar Econòmic Sostenible, que incorpora factors ecològics i mostra un deteriorament del benestar als EUA des del 1979, malgrat el creixement de la seva economia. Un altre indicador fou l'Indicador del Progrés Genuí, que al balanç positiu de l'economia hi suma el treball domèstic i voluntari i la distribució equitativa de la riquesa, a la vegada que en dedueix el que s'ha gastat en litigis i accidents, en la prevenció del crim, en la reparació de danys i en pal·liar la contaminació ambiental. Als EUA, aquest indicador del progrés real va arribar al seu nivell màxim el 1975, en un moment en què el PIB del país era pràcticament la meitat de l'actual.²² Nacions Unides utilitza l'Índex de Desenvolupament Humà, creat el 1990 pels economistes Amartya Sen (1933) i Mahbub ul Haq (1934-1998), que resulta de combinar el poder

adquisitiu mitjà d'un país amb el nivell d'alfabetització i l'esperança de vida.

Hi ha, però, una alternativa més profunda al PIB —i no va sorgir d'una prestigiosa institució acadèmica sinó de les tranquil·les valls del Bhutan, petit estat en el cor de l'Himalaia on la majoria de la població practica el budisme tibetà. El 1972, el rei Jigme Singye Wangchuck (1955) va utilitzar per primer cop de manera oficial l'expressió «felicitat interior bruta» [*gyal-yong ga'a-kyid pal-'dzoms*], emfasitzant la necessitat que l'economia estigués al servei dels valors espirituals del país. Des d'aleshores, el Centre for Bhutan Studies, amb el suport de col·laboradors occidentals i aprofitant la creixent literatura científica sobre el tema, ha desenvolupat enquestes sobre el benestar integral —salut física, mental, ambiental i espiritual, sentit de comunitat, vitalitat social, bona governança, feina i economia— que s'utilitzen amb regularitat a Bhutan i es comencen a emprar també a Canadà i Brasil. Una altra perspectiva tradicional sobre aquesta qüestió, vinculada a la cosmovisió dels països andins, és el que en llengua quítxua s'anomena *sumak kawsay*, que a l'Equador, el Perú i Bolívia habitualment es designa com a *buen vivir* i que seria més acurat traduir com «viure en plenitud».

Un altre indicador interessant és l'Índex del Planeta Felç que des del 2006

elabora la New Economics Foundation britànica. Aquest índex introdueix en una fórmula les dades sobre la satisfacció vital, l'esperança de vida i la petjada ecològica, i a partir de les xifres resultants classifica els països del món segons el seu nivell de «felicitat». En la seva edició de 2006 aquest indicador incloïa 178 estats, entre els quals la República de Vanuatu —petit arxipèlag d'Oceania, entre Nova Caledònia i les illes Salomó—, malgrat no ser un estat econòmicament puixant, apareixia com el país més felç, seguit de diversos països caribenys. El 2009 es va publicar una nova edició de l'Índex del Planeta Felç amb una llista més restringida a fi d'homogeneïtzar les dades —35 estats van quedar-se fora, entre ells, Vanuatu. Aquesta nova classificació de països feliços estava encapçalada per Costa Rica, un estat que, com és sabut, no té exèrcit i dedica una atenció creixent als seus espais naturals. En l'edició més recent, la del 2012, Costa Rica segueix apareixent com l'estat més felç dels 151 de la llista, seguit —de lluny— per Vietnam i Colòmbia. L'Estat espanyol ocupa el lloc 62, tot just darrere del Paraguai, Nepal, Xipre, Xina i Myanmar. Els EUA són a la posició 105, després de Hong Kong, Bielorússia i Hongria. Bhutan no hi apareix per manca de dades homogenitzables, però la New Economics Foundation lloa explícitament

22 WORLDWATCH INSTITUTE, *L'estat del món 2010*, p. 86-88.

El nou país que volem ha de posar les persones en el centre i ha de poder orientar el seu progrés a través d'indicadors de benestar

l'esforç d'aquest país per aconseguir un millor model de progrés.²³

El psicòleg Adrian White, de la University of Leicester, va elaborar el 2007 un atlas de la felicitat, el *World Map of Happiness*, a partir de 80.000 respostes de residents en 178 països, combinades amb dades aportades per la UNESCO, la CIA, l'OMS i la New Economics Foundation, entre d'altres. Segons aquest estudi, els vuit països del món amb més benestar eren, per aquest ordre, Dinamarca, Suïssa, Àustria, Islàndia, Bahames, Finlàndia, Suècia i Bhutan.²⁴

A iniciativa del president francès, Nicolas Sarkozy (1955), un grup d'experts dirigit pels premis Nobel d'Economia Joseph Stiglitz (1943) i Amartya Sen va mostrar el 2009 la necessitat d'establir indicadors de progrés que vagin més enllà del PIB i reflecteixin la qualitat de vida i el benestar. El seu extens informe final, presentat el setembre de 2009, posava èmfasi en la necessitat d'establir una mesura única de la qualitat de vida que permeti avaluar progressos —i retrocessos— i ajudi a prendre decisions.²⁵ El 2011 l'OCDE va fer una passa

en aquesta direcció, publicant l'Índex de Vida Millor que recull dades referents a la qualitat de vida dels seus 34 estats membres.²⁶ En realitat, però, no es tracta d'un índex, sinó d'un conjunt d'indicadors separats pels onze àmbits següents: habitatge, renda, feina, sentit de comunitat, educació, medi ambient, participació ciutadana, salut, satisfacció vital, seguretat i equilibri entre feina i lleure. La OCDE es limita a presentar les dades d'aquests onze àmbits d'anàlisi, sense ponderar la importància relativa de cadascun i sense, per tant, poder oferir una fórmula o una dada única que representi el benestar.

Més interessant sembla l'Índex Canadenc de Benestar, elaborat per la University of Waterloo, que comptabilitza dades de 56 variables, vuit per cadascun dels següents àmbits: vitalitat de la comunitat, participació democràtica, educació, medi ambient, salut de la població, lleure —i cultura— i nivell de vida.²⁷ L'Índex Canadenc de Benestar sí inclou un índex que pondera i sintetitza totes aquestes dades i que per tant proporciona una xifra concreta per mesurar l'increment o declivi del benestar

del país. Val a dir que segons aquesta dada el 2010 —darrer any per al qual hi ha dades completes—, i malgrat l'augment del PIB canadenc, s'observava una davallada del benestar.

Al meu entendre, atès que podem considerar que una societat va millor quant més i millor viuen les persones —més esperança de vida i satisfacció vital— amb el mínim de desequilibri social —del que en són indicatius l'índex d'atur i la desigualtat social, mesurada pel coeficient de Gini— i d'impacte ambiental —mesurable a través del Material Flow Accounting i les emissions de CO₂— es podria establir el següent indicador de benestar integral —personal, social i ambiental:

$$\frac{\text{esperança de vida} \cdot \text{satisfacció vital}}{\text{atur} \cdot \text{desigualtat} \cdot \text{ús de materials} \cdot \text{emissions de CO}_2}$$

L'esforç per construir un nou país no tindria gaire sentit si no aprofitem l'oportunitat per transformar el que ara no funciona. El nou país que volem ha de posar les persones en el centre i ha de poder orientar el seu progrés a través d'indicadors de benestar en la línia dels que aquí hem esmentat. Si ho aconseguim, podrem ser un exemple pels altres països del nostre entorn i haurem plantat una llavor que contribuirà al benestar de les generacions presents i futures. ◀

23 NEW ECONOMICS FOUNDATION, «The Happy Planet Index: 2012. A global index of sustainable well-being».

24 WHITE, «World Map of Happiness».

25 STIGLITZ (et al.), «Report by the Commission on

the Measurement of Economic Performance and Social Progress».

26 www.oecdbetterlifeindex.org

27 MICHALOS (et al.), «The Canadian Index of Wellbeing: Technical Report 1.0».

MÉS INFORMACIÓ

ARISTÒTIL. *Ética nicomaquea*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1995.

BAUMAN, Zygmunt. *La riquesa d'uns quants beneficia a tothom?*. Barcelona: Arcàdia, 2014.

BOK, Derek. «La recerca oficial de la felicitat». A *La Vanguardia*, 13 de juliol de 2011.

EASTERLIN, Richard. *Growth Triumphant: The 21st Century in Historical Perspective*. Ann Arbor: University of Michigan, 2008.

EASTERLIN, Richard. «Happiness and Economic Growth: The Evidence» [en línia]. A *IZA Discussion Paper* núm. 7187. Bonn: Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit – Institute for the Study of Labor, 2013. Disponible a: <www.iza.org>.

GYATSO, Tenzin. *Ancient Wisdom, Modern World: Ethics for a New Millenium*. Londres: Abacus, 2000.

JACKSON, Tim. «El repte dels estils de vida sostenibles». A WORLDWATCH INSTITUTE. *L'estat del món 2008*.

JACKSON, Tim. *Prosperity without Growth*. Londres: Earthscan, 2009.

KAHNEMAN, Daniel, KRUEGER, Alan B., SCHKADE, David, SCHWARZ, Norbert i STONE, Arthur A. «Would You Be Happier If You Were Richer? A Focusing Illusion». A *Science*, vol. 312, núm. 5782, p. 1908-1910.

LAYARD, Richard. *Happiness: Lessons from a New Science*. Londres: Penguin, 2006.

NEW ECONOMICS FOUNDATION. «The Happy Planet Index: 2012. A global index of sustainable well-being» [en línia]. Disponible a: <www.neweconomics.org>.

MICHALOS, Alex C. (et al.). «The Canadian Index of Wellbeing: Technical Report 1.0» [en línia]. Waterloo: Canadian Index of Wellbeing – University of Waterloo, 2011. Disponible a: <uwaterloo.ca>.

SACKS, Daniel W, STEVENSON, Betsey i WOLFER, Justin. «The New Stylized Facts about Income and Subjective Well-Being» [en línia]. *IZA Discussion Paper* núm. 7105. Bonn: Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit – Institute for the Study of Labor, 2012. Disponible a: <www.iza.org>.

SEKULOVA, Filka. *On the Economics of Happiness and Climate Change*. Tesi doctoral dirigida per Jeroen van den Bergh. UAB, maig de 2013.

STIGLITZ, Joseph, SEN, Amartya i FITOUSSI, Jean-Paul. «Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress» [en línia]. Setembre de 2009. Disponible a: <www.stiglitz-sen-fitoussi.fr>.

WORLDWATCH INSTITUTE. *L'estat del món 2008: Innovacions per a una economia sostenible*. Barcelona: Angle – Unescocat, 2008.

WORLDWATCH INSTITUTE. *L'estat del món 2010: La transformació de les cultures. El pas del consumisme a la sostenibilitat*. Barcelona: Unescocat, 2010.

WHITE, Adrian. «World Map of Happiness». A *Psych Talk*, març de 2007.

El temps, un bé valuós (i escàs?)

VISTA PRÈVIA

El dia té 24 hores i molts impossible per arribar a tot arreu. Avui, els que tenen sort de treballar fan equilibris per intentar complir amb totes les seves obligacions. Malabaristes de la conciliació que ens demostren que, malgrat tots els avenços, ens queda molt per bastir una societat on no calgui córrer per atrapar la vida quotidiana.

«No tinc temps», canta Mazoni (1977), posant veu a un creixent número de persones que viuen el temps com un problema. Avui l'empremta de la crisi econòmica mostra una situació dual on coexisteixen aquells que disposen de menys temps lliure del que necessiten amb altres que en tenen més del que voldrien. Per a la gran majoria, el dia a dia es percep com una cursa a contrarellotge, les preses s'imposen, la urgència esdevé habitual i creix la insatisfacció respecte a la manera com vivim els espais i els temps.¹ «A cavall de dos llocs, despullat vers el món», la cançó del cantautor empordanès descriu la insatisfacció que se sent en aquesta societat apressada.

La societat apressada

Les investigacions realitzades en les darreres dècades han posat de manifest les desigualtats i els malestars generats per una organització social del temps desajustada amb les necessitats i preferències de les persones, des dels desequilibris existents en el repartiment del temps entre dones i homes, la difícil compaginació dels horaris i calendaris laborals i familiars, o la variació dels requeriments de temps quotidians al llarg del cicle de vida.

No tenir temps és un malestar contemporani que reflecteix les creixents dificultats per gestionar el temps individual i col·lectiu de manera satisfactòria. Contràriament al que preveien les

¹ INNERARITY, *Le futur et ses ennemies*.

Elena Sintès Pascual
Doctora en Sociologia. Col·laboradora de la Fundació Jaume Bofill i el Programa de Temps i Qualitat de Vida de l'Ajuntament de Barcelona
elena.sintes.pascual@gmail.com

» No tenir temps és un malestar contemporani que reflecteix les creixents dificultats per gestionar el temps individual i col·lectiu de manera satisfactòria

utopies modernes, la modernitat no ha vingut acompanyada d'un major benestar temporal. Aquest fet s'explica, en part, perquè el temps de treball remunerat segueix essent l'eix central de l'organització de la vida quotidiana, atorgant un paper subsidiari a la resta d'activitats i temps, com ara la cura, el descans, el lleure o la vida social. La quotidianitat apareix hores d'ara perfilada per aquesta dominació, en què el treball laboral dota de sentit l'experiència vital² i marca els ritmes de la resta de camps socials.

Tanmateix, el malestar envers el temps no s'explica només per la centralitat del treball remunerat, sinó que deriva també dels grans processos de canvi contemporanis a les societats occidentals descrits per Zygmunt Bauman (1925), Anthony Giddens (1938) o Ulrich Beck (1944-2015). Vivim una etapa històrica de transformació accelerada de tots els aspectes que conformen la vida quotidiana: la transició de les societats industrials en economies de serveis i de coneixement, els canvis en les condicions de treball i la creixent flexibilitat laboral, la individualització i diferenciació dels modes de vida, l'impacte dels avenços tecnològics, els

canvis demogràfics i dels models de família i de relacions de gènere, o la mercantilització de les pràctiques socials.

Com en tot procés de canvi, la nova societat presenta desajustos entre les antigues formes de vida i les noves necessitats. Avui, als països del nostre entorn la societat és més diversa, els trajectes vitals menys lineals i les formes de vida més complexes i individualitzades. El model emergent muta els temps i multiplica les disfuncions respecte el passat immediat: es diversifiquen els usos i horaris de la vida quotidiana i creix la dificultat per articular les activitats diàries. Entre d'altres preocupacions, s'estén la percepció de no disposar de prou temps i d'estar sotmesos a uns ritmes angoixants, imposats.

A diferència de les antigues societats industrials, actualment ja no existeix un únic temps social, sinó múltiples temps que corresponen a la pluralitat d'individus i institucions que configuren una societat heterogènia i individualitzada. El temps de treball remunerat no està exempt d'aquest canvi: també es diversifica i fragmenta, els horaris i les jornades de treball són cada vegada més variables i promouen encara més la desincronització de les pràctiques socials.

Malestars i desigualtats en l'ús del temps

Conjugat amb les transformacions de caràcter tecnològic, econòmic, demogràfic i social, el canvi en els rols de gènere —amb la progressiva incorporació de les dones al treball remunerat de forma superposada al treball domèstic i familiar— han desembocat en el qüestionament de l'actual ordenació del temps social i, especialment, en la constatació d'una gran desigualtat entre gèneres en relació a la distribució del temps i a la capacitat de decisió sobre el seu ús.³

L'organització del temps és hereva d'un model social fonamentat en la divisió dels espais i temps i la segmentació sexual del treball que va atorgar als homes els espais i temps públics —treball remunerat, representació política i ciutadana— i a les dones l'ocupació en els privats —la llar, la família. Amb la modernitat es desencaixa l'antic ordre i apareixen les dificultats en l'articulació de la vida laboral, personal i familiar.

Des que les feministes italianes alertessin en els anys 1980 de les grans diferències en la distribució i disponibilitat de temps entre homes i dones, la concepció del temps social ha canviat substancialment. El fet que el conflic-

2 SENNETT, *La corrosión del carácter. Las consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo*; i RAMOS, *Tiempo y sociedad*.

3 BALBO, *Tempi di vita*.

El temps de treball remunerat és l'eix central de l'organització de la vida quotidiana, atorgant un paper subsidiari a activitats com la cura, el descans, el lleure o la vida social

te entre la vida familiar i la vida laboral planteja fortes tensions no només en l'àmbit reproductiu, sinó també en la demanda de serveis públics de cura de persones dependents, ha propiciat que en els darrers anys la conciliació passi de ser un problema femení a convertir-se en un problema social. La importància atribuïda al temps es plasma, significativament, en l'article 33 de la Carta de Drets Fonamentals de la UE del 2000, que reconeix la conciliació de «la vida familiar i la vida professional» com un dret fonamental.

L'aparició d'investigacions específiques sobre el temps social i la seva introducció en les estadístiques oficials formalitzava el reconeixement públic del problema: la nostra societat té una organització disfuncional del temps que genera desigualtats i malestars, des dels desequilibris existents en el repartiment del temps entre dones i homes fins a la difícil compaginació de les activitats diàries al llarg del cicle de vida. Avui dia la família, la cura, la formació, el món laboral, la vida social i el lleure coexisteixen en conflicte. I aquest conflicte és especialment perjudicial per a les dones, que encara assumeixen, majoritàriament, la responsabilitat de gestionar la convivència entre el món productiu i el reproductiu.

Precisament és en l'àmbit del treball domèstic i familiar on les desigualtats

apareixen de forma més patent. La integració majoritària de les dones en el mercat laboral no s'ha produït en condicions d'equitat perquè, en realitat, no hi ha hagut una redistribució efectiva dels treballs quotidians. L'àmbit domèstic segueix essent un espai amb diferències rellevants en la distribució de les responsabilitats. Un espai predominantment femení on tots els indicadors continuen assenyalant que les dones assumeixen majoritàriament la realització de les tasques domèstiques, tot i que la tendència és cap a l'augment de la coresponsabilització amb la parella.

El xoc entre gènere, treball i família genera creixents dificultats per compatibilitzar les activitats quotidianes. En el conjunt d'Europa una quarta part dels treballadors afirma tenir problemes de conciliació, percentatge que incrementa quan es tenen fills i, encara més, quan els progenitors treballen a temps complet.⁴ A Catalunya, quatre de cada deu persones ocupades declaren tenir dificultats per conciliar les vides familiar i laboral, preocupació que manifesta més sovint les dones que els homes.⁵

En el cas de Catalunya el malestar s'accentua a causa de dos elements superposats. En primer lloc, la insufi-

⁴ EUROFOUND, *Eurofound yearbook 2012: Living and working in Europe*.

⁵ IDESCAT, *Estadística de l'ús del temps*.

» L'organització del temps és hereva d'un model social fonamentat en la segmentació sexual del treball que va atorgar als homes els espais i temps públics i a les dones els privats

ciència de polítiques laborals i familiars que facilitin la compatibilitat de la vida laboral, familiar i personal —estem entre els països europeus amb menor desplegament de mesures empresarials i polítiques públiques. I en segon lloc, l'allargament excessiu de les jornades de treball que acaben, en promig, més tard que a la major part d'Europa —dues hores més tard que als països nòrdics i una hora més tard que a l'Estat francès i Itàlia.

Observant les dades de l'enquesta d'ús del temps a Catalunya, es comprova que els horaris de la població catalana tenen moltes particularitats en comparació amb els d'altres països europeus: comencem les activitats de treball i estudi en general més tard que la població europea, aproximadament una hora. Una especificitat compartida amb la resta de països mediterranis és l'aturada per a l'àpat al migdia, que, en canvi, en països nòrdics és gairebé inexistent. Tanmateix, hi ha alguns matisos entre els països del nostre entorn en vista de les dades: l'aturada del migdia de l'Estat francès és de 12 a 1, a Itàlia és d'1 a 2, i a Catalunya de 2 a 3, tot i que a Itàlia i a Catalunya la durada d'aquesta és més llarga que a França. Això comporta que la jornada laboral i d'estudi s'allargui fins més tard. A les 6 de la tarda, a l'Estat francès encara treballa o estudia el 16% de la població, a Itàlia el 18% i a Ca-

talunya el 18,2%. En canvi, a Finlàndia ho fa el 10,9%, a Gran Bretanya el 9,9% i a Alemanya el 8,8%.

L'asincronia horària té conseqüències negatives en la vida personal, familiar, social i laboral i suposa un important greuge per al benestar i la qualitat de vida. Diversos estudis demostren efectes com ara la manca de temps per a la convivència i la vida social, les dificultats de desenvolupament personal, formatiu i professional; o problemes de salut físics i psíquics. Entre aquests darrers és il·lustratiu el *Deferred Happiness Syndrome* que es descriu com «una profunda angoixa que experimenten les persones que no compten amb el temps suficient per complir amb tots els seus deures diaris i que posposen qualsevol experiència gratificant per un hipotètic moment futur que finalment mai s'aconsegueix». ⁶

Les polítiques públiques i el benestar temporal

L'ús del temps no és un concepte absolut, sinó que es tracta d'una construcció cultural pròpia de cada societat. El context social configura una distribució

del temps determinada i disposa d'elements facilitadors o dificultadors per a canviar aquesta situació. Les estadístiques europees en són un bon exemple. Les dones europees d'entre 20 a 74 anys dediquen més temps al treball domèstic i familiar que els homes. Les mateixes dades també assenyalen que els homes dediquen més temps al treball remunerat i als estudis que a les tasques domèstiques i, en tots els casos, les dones tenen menys temps lliure que els homes. Tot i això, l'articulació del temps genera més o menys malestar en funció del model d'estat de benestar i del tipus de polítiques desenvolupades en cada país.⁷

En l'àmbit europeu, la UE ha promogut des de fa anys línies d'acció política en diversos àmbits que afecten de forma molt directa la gestió del temps quotidià, especialment en l'àmbit de les polítiques de conciliació, les polítiques del temps de treball i les polítiques socials i de cura de les persones. Les primeres mesures implantades els anys 1980 perseguïen augmentar l'ocupació laboral femenina a partir de les polítiques de conciliació. Aquestes polítiques han potenciat la participació de les dones en el mercat de treball i, especialment, la seva permanència

⁶ CUENCA i AGUILAR, *El tiempo del ocio: transformaciones y riesgos en la sociedad apresurada*.

⁷ TORNS, *Dossiers del temps: Les polítiques de temps: un debat obert*.

Les tensions entre la vida familiar i la vida laboral han propiciat que la conciliació passi de ser un problema femení a convertir-se en un problema social

laboral després de la maternitat. No obstant això, aquest tipus de mesures reproduïxen la idea que la compatibilització dels temps laborals i familiars és un problema femení, puntual i associat a la maternitat. D'aquesta manera, la participació de les dones en el mercat laboral és «elàstica» a les circumstàncies familiars, mentre l'ocupació masculina es manté «rígida» i immutable a les seves condicions de vida.

En els últims anys l'estratègia de les polítiques de conciliació ha estat complementada amb les polítiques de coresponsabilitat, que busquen corregir els desajustos en l'ocupació per raó de gènere. Les mesures basades en el concepte de coresponsabilitat pretenen aconseguir un repartiment equilibrat de la participació d'homes i dones en els àmbits laboral i domèstic. L'objectiu és desvincular la conciliació del gènere, potenciant els drets laborals de conciliació masculins, de manera que la conciliació deixi de ser una penalització laboral per a les dones.

L'Estratègia Europea 2020 recull objectius de millora en aquests aspectes, entre els quals destaca la promoció de noves formes d'equilibri entre la vida familiar, laboral i personal.⁸ Una de les mesures més reivindicades és l'equi-

paració dels permisos de paternitat i maternitat. La Directiva 2010/18/UE del Consell d'Europa disposa que tots els estats membres de la UE havien de concedir permisos parentals d'una «durada mínima de quatre mesos i, a fi de promoure la igualtat d'oportunitats i la igualtat de tracte entre homes i dones, s'ha de, en principi, concedir amb caràcter intransferible. Per fomentar un ús més igualitari del permís per ambdós progenitors, almenys un dels quatre mesos serà intransferible», directiva que ara mateix Espanya incompleix.⁹

Recentment, la UE també ha manifestat la necessitat de reorientar els serveis destinats a atendre les necessitats socials derivades de l'equiparació de l'ocupació laboral femenina i masculina, sobretot pel que fa a l'atenció i cura d'infants i persones dependents. En aquesta mateixa línia, l'ONU ha celebrat durant el 2014 el vintè aniversari de l'Any Internacional de la Família, amb el qual insta els estats membres a adoptar mesures de millora del benestar de les famílies, entenent que «tot i els transcendents canvis demogràfics, socials i econòmics que estan passant a tot el món i que afecten la família, aquesta segueix sent la unitat

social bàsica de reproducció, consum, generació d'actius i, en moltes parts del món, de producció. [...] Per tant, les polítiques orientades a les famílies tenen un paper fonamental en ajudar a que aquestes compleixin les seves funcions i beneficiïn a la societat en el seu conjunt».¹⁰

Un dels tres temes que l'ONU insta a desenvolupar és l'equilibri entre treball i família amb l'objectiu de fomentar polítiques dirigides a aconseguir l'equilibri entre el treball i la família promouent millores en tres àmbits: augmentar la prestació i flexibilitat de la llicència parental, invertir en l'atenció i l'educació en la primera infància i millorar la flexibilitat del temps de treball d'acord amb els objectius del treball decent i la igualtat de gènere.

La qüestió del temps, la seva rellevància com a recurs social fonamental, és un element central del debat polític i social, no només a nivell estatal, sinó també municipal.¹¹ Arreu d'Europa moltes ciutats han anat assumint la neces-

8 COMISSIÓ EUROPEA, *Europe 2020*.

9 CONSELL D'EUROPA, *Directiva 2010/18/UE del Consell d'Europa de 8 de març de 2010*.

10 DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS, *Family-Oriented Policies for Poverty Reduction, Work-Family Balance and Intergenerational Solidarity*.

11 BOULIN i MÜCKENBERGER, *La ville a mille temps. Les politiques des temps de la ville en France et en Europe*; i MÜCKENBERGER, *Metrónomo de la vida cotidiana: prácticas del tiempo de la ciudad en Europa*.

» Una gestió eficient de la conciliació de la vida laboral, personal i familiar no és un cost i representa una necessitat estratègica rendible per a les empreses

sitat d'establir una nova relació amb el temps, una relació més adequada a les noves formes de vida.¹² La majoria d'actuacions realitzades a ciutats com Barcelona, París, Lió o Torí han anat dirigides a articular la ciutat, els seus equipaments i els seus serveis, amb els temps de les persones. En aquesta mateixa línia, la Resolució 313/2010 i la Recomanació 295/2010 aprovades per l'Assemblea de governs locals i regionals del Consell d'Europa demanen a les entitats locals que incloguin el factor temps en les seves polítiques i els insta, entre d'altres mesures, a treballar amb la ciutadania per impulsar una nova forma d'organitzar el temps més en sintonia amb els reptes de la societat actual.¹³

Reorganitzant el temps laboral

El discurs de la conciliació i les noves organitzacions del temps de treball ha anat calant en el teixit empresarial eu-

12 Vegeu alguns exemples a les ciutats que constitueixen la Xarxa de Ciutats Europees en usos del temps a la web d'usos del temps de l'Ajuntament de Barcelona: <w110.bcn.cat/portal/site/UsosDelTemps>.

13 CONSELL D'EUROPA – ASSEMBLEA DE GOVERNOS LOCALS I REGIONALS, *Resolució 313/2010*; i CONSELL D'EUROPA – ASSEMBLEA DE GOVERNOS LOCALS I REGIONALS, *Recomanació 295/2010*.

ropeu. Tot i la crisi, la innovació en l'organització del temps de treball és una de les estratègies econòmiques més rellevants a escala de la UE. Noves formes de treballar que busquen resultats *win-win*, facilitant la conciliació de la vida laboral, familiar i personal de les persones treballadores i introdueix millores en els interessos organitzatius i productius de les empreses.

Pel que fa al benestar dels treballadors, diverses investigacions han avaluat els principals beneficis d'introduir aquest tipus de mesures i detecten una correlació positiva amb la millora de l'equilibri entre vida laboral i personal, i el reforç de la motivació i les condicions psicosocials que donen lloc a una millora de la productivitat. D'entre les diverses mesures possibles —flexibilitat d'horaris, bossa d'hores, permisos, teletreball...—, les vinculades a l'autonomia de les persones treballadores per gestionar el temps de treball són les mesures que tenen un major efecte positiu en la conciliació dels temps quotidians.¹⁴

A Catalunya també s'han quantificat els beneficis de conciliar:¹⁵

14 EUROFOUND, *Eurofound yearbook 2012: Living and working in Europe*.

15 Informació extreta del web del Departament d'Empresa i Ocupació de la Generalitat de Catalunya: <empresaiocupacio.gencat.cat>.

- Les empreses amb polítiques de conciliació i temps aconsegueixen reduir fins a un 30% l'absentisme laboral.
- Disminueix la rotació no desitjada, que pot arribar a ser d'un 20% en empreses que no apliquen aquestes mesures.
- La productivitat millora fins a un 19%.
- Es redueixen els riscos psicosocials i s'incrementa la satisfacció, motivació i qualitat de vida dels treballadors/es.
- Una gestió eficient de la conciliació de la vida laboral, personal i familiar no és un cost i representa una necessitat estratègica rendible per a les empreses.

Cap a una nova consciència del temps

Reorganitzar i, fins i tot, reduir el temps de treball ha estat l'objectiu d'alguns països del nostre entorn. Paradoxalment, les polítiques públiques més emblemàtiques com ara la Llei de 35 hores a l'Estat francès, la «fórmula 6+6» a Finlàndia o les mesures Work Life Balance del Regne Unit, han mostrat resultats controvertits.¹⁶ A l'hora d'escollir

16 La llei de les 35 hores es va desplegar a l'Estat francès a principis de la dècada del 2000 amb

Si tenir més temps no és una causa directa de la felicitat, no disposar de temps o lluitar contra ell sí que està estretament lligat amb el malestar i la infelicitat

entre reduir la jornada diària o disposar de més dies lliures o de vacances, les persones beneficiàries d'aquestes polítiques han preferit acumular temps continu per gaudir de més dies de cap de setmana o de festa —amb diferències de gènere, especialment entre les dones amb responsabilitats familiars. Aquests resultats fan palès les dificultats de canviar pautes i hàbits adquirits i posen de relleu el diferent valor que s'atorga als temps quotidians.

Malgrat que avui percebem que disposem de poc temps, fa dècades que els anomenats «temps lliures» a les societats avançades estan incrementant el seu protagonisme en la vida quotidiana de les persones. Entre els últims anys del segle XIX i la dècada dels anys 1970, el temps de treball s'havia reduït substancialment, passant de gairebé 3.000 hores a poc més de 1.800. La disponibilitat de temps, a més, ha crescut amb l'augment de l'esperança de vida:

---

l'objectiu de reduir el temps de treball setmanal de 39 a 35 hores. El Programa 6+6 es va desenvolupar a Finlàndia entre els anys 1996 i 1999 com a mesura per a reduir l'elevada taxa d'atur i repartir el treball. Es van establir torns d'activitat de 12 hores, dividits en dos torns de treball de sis hores cadascun, i amb un màxim de 30 hores setmanals per persona. Les primeres polítiques públiques de Work Life Balance es van formular a finals dels anys 1990 al Regne Unit, amb el desplegament de diverses mesures per promoure bones pràctiques de conciliació a les empreses.

la humanitat mai no havia tingut cicles vitals tan llargs i amb tantes probabilitats de recorre'ls sencers. Tal i com diu María Ángeles Durán (1942), «només per això, per la quantitat de temps afegit a la nostra disposició, cal inventar noves formes d'usar-lo fructíferament i gaudir-lo».¹⁷

Possiblement l'àmbit del temps lliure és un dels més difícils de definir conceptualment. Es tracta d'un temps que moltes persones viuen de forma residual, sotmès a les restriccions imposades per la resta d'obligacions diàries, mentre per a altres és un temps destinat a gaudir de les aficions i l'oci, el descans o les relacions socials. Els usos del temps lliure depenen de molts factors: sabem que el tipus d'ocupació del temps lliure i, en particular, la qualitat del temps lliure, està vinculada amb aspectes com la vida familiar i social, la salut, la formació rebuda, els valors cívics, els recursos materials i econòmics...

En conseqüència, disposar de temps no és una garantia suficient per a que aquest sigui un temps de gaudi ni ens faci més feliços, però sí una condició necessària: si tenir més temps no és una causa directa de la felicitat, no disposar de temps o lluitar contra ell —amb dificultats per conciliar, en situacions d'estrès, d'exclusió o pobre-

sa, d'atur o de malaltia— sí que està estretament lligat amb el malestar i la infelicitat.¹⁸

En aquest sentit, és absolutament necessari reivindicar polítiques públiques pensades des del temps quotidià en el seu conjunt —laboral i no laboral—, que permetin construir una societat menys desigual i amb més benestar. Un benestar on el temps de les persones —no només el laboral, sinó també el familiar i personal— sigui l'eix de l'organització social i esdevingui un dret ciutadà. Altrament el temps seguirà essent, com cantava John Lennon (1940-1980), allò que passa mentre fem altres plans. ◀

---

17 DURÁN, *El valor del tiempo*.

---

18 CUENCA i AGUILAR, *El tiempo del ocio: transformaciones y riesgos en la sociedad apresurada*.

MÉS INFORMACIÓ

BALBO, Laura. *Tempi di vita*. Milà: Feltrinelli, 1991.

BOULIN, Jean-Yves i MÜCKENBERGER, Ulrich. *La ville a mille temps. Les politiques des temps de la ville en France et en Europe*. París: Éditions de l'Aube, Datar, 2002.

COMISSIÓ EUROPEA. *Europe 2020* [en línia]. Disponible a: <www.ec.europa.eu/europe2020>.

CONSELL D'EUROPA. *Directiva 2010/18/UE del Consell d'Europa de 8 de març de 2010* [en línia]. Disponible a: <<http://eur-lex.europa.eu>>.

CONSELL D'EUROPA – ASSEMBLEA DE GOVERNS LOCALS I REGIONALS. *Resolució 313/2010*, del 28 d'octubre 2010.

CONSELL D'EUROPA – ASSEMBLEA DE GOVERNS LOCALS I REGIONALS. *Recomanació 295/2010*, del 28 d'octubre 2010.

CUENCA, Manuel i AGUILAR, Eduardo (coords.). *El tiempo del ocio : transformaciones y riesgos en la sociedad apresurada*. Bilbao: Universidad de Deusto, 2009.

DEPARTMENT OF ECONOMIC AND SOCIAL AFFAIRS. *Family-Oriented Policies for Poverty Reduction, Work-Family Balance and Intergenerational Solidarity* [en línia]. Nova York: ONU, 2012. Disponible a: <www.un.org>.

DURÁN, María Ángeles. *El valor del tiempo*. Madrid: Espasa-Calpe, 2006.

EUROFOUND. *Eurofound yearbook 2012: Living and working in Europe*. Luxemburg: Publications Office of the European Union, 2013.

INNERARITY, Daniel. *Le futur et ses ennemies*. París: Flammarion-Climats, 2008.

IDESCAT. *Estadística de l'ús del temps*.

MÜCKENBERGER, Ulrich. *Metrónomo de la vida cotidiana: prácticas del tiempo de la ciudad en Europa*. Gijón: Ediciones Trea, 2007.

RAMOS, Ramón (coord.). *Tiempo y sociedad*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1992.

SENNETT, Richard. *La Corrosión del Carácter. Las consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo*. Barcelona: Anagrama, 2000.

TORNS, Tresa (et al). *Dossiers del temps: Les politiques de temps: un debat obert*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2006.

Enlluernament «oriental», neoconformisme i consum

(Sobre)vivint a la societat terapèutica

VISTA PRÈVIA

En el viatge a la recerca de la felicitat, Occident ha mirat moltes vegades Orient. Una cultura llunyana i desconeguda on sembla que alguns troben les respostes als dubtes que el seu món els planteja. Neix així un mercat de valors no borsari on es venen idees i formes d'entendre el món. Un joc molt lucratiu, però molt poc transformador.

Vivint en el món material

George Harrison (1943-2001), conegut integrant de *The Beatles* i virtuós de la guitarra i la composició, publicà a la dècada de 1970 dos discos, *All things must pass* [Totes les coses han de passar] (1970) i *Living in the material world* [Vivint en el món material] (1973). Aquestes obres reflecteixen a la música popular la pulsio paradoxal de la dècada, entre la conservació i renovació d'estructures i actituds que es diuen arrelades a les societats euro-nord-americanes. Moltes cançons de Harrison de llavors simbolitzen el desig de canvi nascut amb els moviments de la dècada de 1960 i la seva aspiració d'arribar a nous horitzons artístics i espirituals de la mà de la «il·luminació» asiàtica que, aleshores, ja era un fenomen cultural de consum difós arreu.

El guitarrista sempre havia mostrat una personalitat internament contradictòria, similar a la de molts altres individus del seu temps —i del nostre—, que expressen la baralla entre la vida interna i la vida dins el món material, que té regles i mecanismes propis, en ocasions, en clar col·lapse amb aquesta existència de la ciutadella interior. Certament, hi ha un sentit de vida prenyat de transitorietat, cosa que fa que gairebé tothom, en un moment o altre, reaccioni amb rebuig, angoixa o amb una resignada acceptació de les lleis de la natura humana que es resumeixen en naixement i extinció, fi. Algunes personalitats creatives, com la del compositor, troben la solució en corrents espirituals diversos. En el seu cas, ell va trobar una via d'escapament a aquest fet existencial abraçant

Montserrat Crespin
Professora associada a la Facultat de Traducció, Interpretació
i Estudis Asiàtics de la UAB i a la Facultat de Filosofia de la UB
montse.crespin@gmail.com

» Cada consciència de fi de segle va associada a crisis ideològiques que plantegen «refundacions» i a una nova forma d'ésser humà i una societat i moralitat renovades

el nou moviment religiós conegut com Hare Krixna.¹

Un altre sentit de la vida és aquell que roman encadenat als grillons de les societats modernes que se sostenen normalment sobre estructures fèrries —econòmiques, familiars, polítiques, d'identitat... Aquestes estructures poden sobreviure més enllà dels individus mateixos. Això també disgustava a algú com Harrison, a qui li semblava que «viure en el món material» embrutava el sentit profund i conscientment espiritual de la seva interioritat.

Els individus i les societats a les quals pertanyen formen part d'una dialèctica constant que no arriba, gairebé mai, a síntesis definitives. Així, no hi ha res d'estrany en el fet que Harrison o altres del cercle artístic del moment, cantessin i lloessin a Krixna i a la vegada, sense contradicció, donessin per bo no desvestir-se del tot dels embolcalls de les necessitats corporals i els interessos, lícitament egoïstes i amb

un preu. Ell, sense anar més lluny, va queixar-se amargament del sistema tributari anglès que, com tot sistema d'aportació comuna, idealment ha de conformar la redistribució social de la riquesa. Podia compondre la coneguda cançó «My Sweet Lord» [El meu dolç senyor] ascètica i mística, però també «Taxman» [Cobrador d'impostos] on denunciava el sistema de taxes britànic que demanava a les grans rendes, com la seva, elevats nivells de pagament de tributs. El missatge de «Taxman» no és espiritual. De fet, representa quelcom com una protohistòria de les avui conegudes trampes d'esportistes, músics o polítics que canvien de domicili fiscal per evadir la seva contribució a la hisenda comuna.

Aquest prolegomen buscava ser útil per exposar amb un senzill tòpic, suficientment conegut, un fenomen geoneològicament històric: la constatació de la decadència de valors i la recerca d'altres, substituïts d'aquests, mirant cap a fonts ètiques o religioses més enllà del sòl cultural del que hom és hereu. Aquesta espècie de desarrelament ètic cíclic s'aguditzava cada vegada que circulava el diagnòstic de la fi d'un discurs hegemònic i es produïa una reacció a l'enèsima crisi cultural i de valors al món dit occidental.²

Cada consciència de fi de segle, sigui la del pas del segle XIX al XX, sigui l'actual, del XX al XXI, experimenta una espècie de patiment que agafa la forma d'epidèmies ideològiques i espirituals i, en conseqüència, emprèn el camí de la recerca de medicines o planteja «refundacions».³ Aquesta sensació és viscuda com una angoixa o neguit amorf que empenya a demanar una nova forma d'ésser humà i unes renovades societat i moralitat.

Tant el canvi de segle passat com l'actual context, es podrien explicar històricament resseguint cadascuna de les crisis existencials, culturals, de valors o espirituals viscudes. Un estudi tal aportaria quelcom semblant a una

---

de ser una fal·làcia conceptual, útil a efectes comprensius, però que cal veure només com a pura utilitat explicativa, sense caure en creure que darrera la nomenclatura hi ha constatacions o continguts essencials sobre la diferència que és, merament, representativa i, per tant, creada, en ocasions, amb finalitats clarament ideològiques. També cal dir que els períodes de crisi i de replantejament sobre els que s'ha parlat no són quelcom que només aparegui a aquest dit món occidental. Cada comunitat social determinada ha viscut, viu o pot viure períodes dins els quals reflexiona críticament la seva raó de ser. Això no és connatural a l'espai euro-nord-americà ni privatiu de la consciència europea en sentit hegel·lià, per així dir.

3 Com quan en iniciar-se la crisi econòmica mundial actual, al voltant del 2008, es parlava continuadament de «repensar» o «refundar» el capitalisme. Ja ningú en parla.

---

1 La International Society for Krishna Consciousness (ISKCON), moviment religiós conegut habitualment com Hare Krixna, va ser fundat per Swami Prabhupada (1896-1977) que, com passa amb la història d'altres gurús asiàtics a Europa i EUA, va rebre el mandat transcendent de portar a Occident la consciència «Krixna», és a dir, la seva veneració com encarnació de la deïtat Vixnú. La primera parada del seu periple va ser Nova York el 1965. Veure SIEGLER, *Nuevos movimientos religiosos*, p. 63.

---

2 Parlar d'«occidental» i «oriental» no deixa

Els discursos filosòfics o religiosos universals emergeixen com a eina crítica o revolucionària per superar contextos, reals o percebuts, de desfeta o declivi

cartografia on resseguir els espais de la malaltia i aquells altres, imaginaris o reals, on els individus i les comunitats han anat a buscar l'antídot a les cares- ties ètiques, espirituals, polítiques o econòmiques. No sobtarà que hi hagi un lloc, en ocasions utòpic, en altres distòpic, que es relaciona amb un continent, Àsia, que ha esdevingut al llarg de la història el lloc comú on alguns han buscat l'horitzó en situacions d'alienació profunda. En diversos moments de la història social i intel·lectual europea moderna, Àsia ha jugat el paper d'una idea que sobresurt dins aquesta recerca col·lectiva del sentit perdut.⁴

En el que segueix i amb l'objectiu de plantejar una lectura crítica sobre el sentit del dret a la felicitat, ressenyarem alguns dels factors que, a tenor de qui escriu, busquen servir per descriure alguns elements que componen la fascinació actual per tradicions de pensament d'origen asiàtic o amb ressonància o aires de família asiàtica. Aquestes notes i apreciacions haurien de servir, al final, per potenciar el debat comú i començar a calibrar en què consisteixen els fonaments teòrics i pràctics que alimenten l'interès renovat per aquesta enlluernadora sortida d'emergència

que, amb el neó de la felicitat, l'autorealització personal o un naturalisme benestant, potser amaga lliçons humanes, massa humanes i, en conseqüència, materials, massa materials.

Una història repetida i global d'imperis de la decadència

La (Gran) Història i les (petites) històries, trossos temporals extrets de la unitat dels mons del món, responen molt bé a aquella idea, d'arrel platònica, de la *symploké* o filada comunament teixida d'idees.⁵ La Història/històries permeten, d'una banda, distingir una única forma de desenvolupament —de societats, comunitats, organitzacions polítiques, filosòfiques, religioses, científiques...— que apareix arreu i és extensiva globalment a la xarxa humana. De l'altra, permeten contemplar moltes formes distintes, múltiples, diferenciades, en ocasions separades i incomunicades o fins i tot, no susceptibles de ser traslladades o trasplantades. Tant el teixit comú com les puntades diferents sorgeixen per la necessitat de respondre a problemes concrets i comparats per tot ésser humà a les diferents etapes de la seva presència temporal. També algunes respostes són, com no

pot ser d'altra manera, fruit de l'error o de malentesos. Sempre és bo recordar el que deia el filòsof George Berkley (1685-1753) al respecte: és més habitual del que creiem que allò que veiem com dificultats no siguin altra cosa que fruit de la nostra acció, doncs primer aixequem la polseguera i després ens queixem de no poder veure amb claredat.⁶

Així les coses, si revisem momentàniament el temps que ens remunta i encara connecta amb el naixement de les civilitzacions antigues, la dimensió reflexiva de l'ésser humà ha anat de la mà de la necessitat de superar diversos moments transicionals. La dimensió filosòfica, científica i espiritual es projecta sobre l'ombra d'aquests períodes de pas on una forma deixa espai a una altra o mira de substituir-ne unes bases, abans sòlides, per unes altres, cimentades, però, a les runes de l'anterior.

Si atenem a les religions dites «universals», com explica Kojin Karatani (1941) sigui el judaisme, el cristianisme o l'islamisme, són característiques d'aquestes etapes de crisi i transició. És a dir, es corresponen amb períodes d'extinció i desitjada renaixença: el període en el qual les ciutats-estat començaren a barallar-se entre si i en

4 Per la Xina i el Japó de finals del segle XIX, era «Europa» aquest horitzó de la modernitat, el progrés i l'avenç.

5 PLATÓ, «El sofista».

6 BERKELEY, *Tratado sobre los principios del conocimiento humano*, pp. 27-29.

» Actualment, s'ha convertit en un lloc lingüístic comú el judici que parla de l'occidental com una forma de vida dominada per la nuesa de valors o en lamenten la seva pèrdua

el qual van emergir els estats supranacionals alhora que, en paral·lel, es pronunciava el temps de penetració de l'economia monetària i el declivi del sentit comunal o el pur intercanvi de productes. En definitiva, aquestes religions i els seus acompanyants corpus filosòfics projecten la crítica pronunciada al sentit comunal i a les filosofies/religions que les van precedir.⁷

L'aparició de grans corrents de pensament i religiositat es basen molt especialment en les personalitats que les representen: els profetes. Com menciona Max Weber (1864-1920), els profetes poden ser ètics —individus intermediaris de la veu de la divinitat, com Jesús, Mahoma o Moisès— o ser arquetips de l'exemplaritat, això és, individus que mostren, amb el seu exemple personal, quina és la via de la perfecció —Sòcrates, Buda, Confuci o Laozi.

En definitiva, cada època i cada situació o moment temporal demostraria que aquests discursos filosòfics o religiosos universals —o amb aspiracions de ser-ho—, emergeixen com eina crítica o revolucionària per superar contextos, reals o percebuts, de desfeta o declivi. Trobem aproximadament el mateix patró a la nostra vida actual

que, de fet, ha convertit en una espècie de lloc lingüístic comú judicis que parlen de l'occidental com una forma de vida dominada per la nuesa de valors o en lamenten la seva pèrdua. Aquestes frases, tant de la *intelligentzia*, com pròpies de la conversa habitual fora de l'academicisme, apunten a una espiral continuada de cíclicues crisis i decadències. Però dins d'aquest clixé mai queda aclarit o prou clar quins són o eren els valors perduts.

En aquest punt, no sembla fàcil delimitar-ne l'estructura definida de què o què no té la categoria de valor o què trobem a faltar —nostàlgia d'un passat on algunes coses tenien valor preponderant per sobre d'unes altres. Al nostre context cultural europeu podem estar parlant de valors prestats o rebuts, d'altres arrelats a la visió del món cristià però avui secularitzats, alguns que apunten a la salvació o altres que formen part dels béns culturals immaterials. Tenim valors amb una clara línia de parentesc amb el seu origen cristià però modificats sensiblement. També en posseïm alguns de caràcter plurivalent, és a dir, adaptables als temps i per tant, mal·leables, relatius. Malgrat la vaguetat irreductible de l'ús corrent del mot «valor/s», és possible sostenir que allò que gairebé tothom té al cap són qualitats, personals i col·lectives, amb càrrega positiva com ara generositat,

compassió, amabilitat, rectitud, integritat, pacifisme, justícia...

Malgrat que el món material és indestruïble del món de les idees, aquesta estructura de qualitats individuals i col·lectives anhelada potser apunta a la idea de dignitat a la qual es referia Immanuel Kant (1724-1804) a la *Metafísica dels Costums* (1785). Allà, el filòsof explicava que al regne dels fins tot té un preu o una dignitat. Segons exposa, allò que té un preu pot ser substituït per alguna altra cosa equivalent. En canvi, el que es troba més enllà de tot preu i no admet equivalent, té dignitat. Ser digne d'un mateix i dels altres és ser generós, compassiu, amable, equitatiu, recte, íntegre, pacífic, just...

Sigui que ho resumim tot en un únic fi, sigui que en fem un llistat més ampli, qualsevol de nosaltres, independentment de seguir o no una ideologia, credo o religió —més o menys institucionalitzada, més o menys popular—, creu desitjable que els altres reconeixin en nosaltres aquesta personificació —ètica i exemplificant— de valors i, a la vegada, desitja reconèixer en aquells que ens envolten aquests mateixos valors. Això ens passa perquè entenem que actuant nosaltres conforme a uns principis i a la vegada, formant part d'una comunitat social de persones que també actuen en conseqüència al sentit d'aquestes qualitats, podem aspirar al

7 KARATANI, *The Structure of World History. From Modes of Production to Modes of Exchange*, p. 135

Dins del clixé de la pèrdua de valors en el món occidental,
mai queda aclarit o prou clar quins són o eren
els valors que desapareixen

bé que, comunament, els recull tots: la felicitat.

La felicitat és seductora però esquiva. De fet, cal reconèixer sincerament que hi ha motius per dubtar que sigui pròpiament un dret. Per als antics i, particularment, per Aristòtil (384 aC-322 aC),⁸ el mot «felicitat» feia referència a una sensació o si es prefereix, a un sentiment de felicitat (*eudaimonia*), indefinible en una única direcció tancada. Per tant, la felicitat seria un bé indiferenciat ja que, segons la genealogia grega, és un estat de satisfacció que s'assoleix a través de les accions i que es manifesta amb la conjunció de l'actuació i la conducta virtuosa o amb la saviesa teòrica i/o pràctica. No era, en sentit estricte, res semblant a un dret, sinó, més aviat, un concepte buit capaç de recollir dins seu diferents béns que el satisfan o s'advenen. Tot sembla apuntar al fet que no tenim dret a la felicitat, però sí posseïm la facultat de fer allò que legítimament ens condueixi als fins de la nostra vida. I potser, a sentir-ne, simultàniament, aquesta satisfacció fruit de la coherència de les nostres accions i aspiracions legítimes. Per això la felicitat, com estat de satisfacció, sembla que ens tracta amb displicència, és passatgera, temporal i fugaç. Com passa amb el ciclisme, metafòricament, la

felicitat seria com un seguit de metes volants situades al llarg d'un recorregut amb inici i fi absoluts intransferibles —naixement i mort—, privativament personals, tot i que dins un espai compartit —social.

Amb tot, ens neguem a acceptar la continuada fugacitat de la felicitat, sempre mostrant el contrast pronunciat entre la realitat i el desig. Insistim, com fem avui dia, en diagnosticar que la societat contemporània i, pel nostre propòsit d'anàlisi, l'occidental, viu una crisi de valors. I d'aquí derivem una subsegüent conseqüència.

Ja que la imatge que tenim de nosaltres mateixos i de la societat ens sembla que es projecta descarnada de les desitjades actituds i compromisos que pensem necessaris per obtenir la satisfacció de la felicitat, vivim en un abisme dilemàtic. Per superar aquest dilema, habitualment s'han agafat dos camins. O bé s'ha mirat de tornar a valors del passat —passat que, per si mateix, ja és un país estranger on es fan les coses de manera diferent—⁹ o s'ha buscat la superació d'aquest nihilisme més enllà del nostre passat i més enllà de les seves fronteres. Més enllà d'Occident.

El boom de les filosofies, les religions i el messianisme cultural asiàtic a partir de 1965

Ens podríem remuntar a finals del segle XIX per trobar l'encreuament entre cultures, religiositats, ciència i el predicament d'una espiritualitat mundial o unificada escenificada al Parlament Mundial de les Religions a Chicago (1893) o a la Societat Teosòfica americana abans.¹⁰ Però, cenyint-nos a la història més recent, sembla que és des de la dècada de 1960 quan s'accentua i es popularitza aquesta superació que mira més enllà d'Occident. És llavors quan, a Europa i als EUA, es succeeixen els moviments de contracultura i les protestes socials de diferent signe: el Maig del 68 francès o el moviment hippie reaccionant a la guerra del Vietnam en són dos coneguts exemples.

Alguns d'aquests moviments de protesta s'originaren des de l'àmbit de la política, però, ràpidament, van orientar les seves accions i manifestacions a un espai molt més ampli i difós, en part, gràcies als mitjans de comunicació de masses. Com comenta el professor Bart Van Steenberghe (1940) «un bon nombre d'aquells manifestants culturals

8 ARISTÒTIL, *Ètica a Nicòmac*. Llibres I, VI i X.

9 Parafraçant la línia amb la que Leslie Poles Hartley (1895-1972) comença la novel·la *The Go-Between*: «The past is a foreign country: they do things differently there».

10 La Societat Teosòfica va ser un grup, clarament esotèric, fundat el 1875 a Nova York per Henry S. Olcott (1832-1907) i Helena P. Blavatsky (1831-1891).

» En diversos moments de la història social i intel·lectual europea moderna, Àsia ha jugat el paper d'una idea que sobresurt dins la recerca col·lectiva del sentit perdut

van fixar la vista a l'Orient. En alguns casos es van traslladar a viure a països asiàtics i en altres, va ser "Àsia la que va venir a Occident" en forma de guru o líder espiritual». ¹¹

Per entendre la proliferació d'aquestes missions asiàtiques a Occident, dirigides per figures carismàtiques, gurus o líders espirituals, cal entendre que la difusió d'aquests nous moviments religiosos i espirituals es produí, en gran part, gràcies a la mediació de figures sorgides a la cultura *underground*. Molts dels intel·lectuals que es convertiren en representants dels nous moviments religiosos vinguts d'Àsia havien crescut als anys posteriors a la depressió de 1929 i a l'ambient de postguerra dels anys 1950 havien experimentat amb vies alternatives d'expressió artística que, d'alguna manera, responien a la societat grisa que recordaven de nens.

La literatura de l'anomenada generació *beat*, representada per escriptors com Jack Kerouac (1922-1969) o Allen Ginsberg (1926-1997), va passar de mirar d'emular la música jazz a la literatura, a fixar-se en les propietats de les corrents filosòfiques i les religions asiàtiques, infiltrant a les pàgines de les seves obres, aquí i allà, teories i

conceptes relacionats. Aquestes pinzellades asiàtiques funcionen com mitjà expressiu semblant a la tècnica del *Cut-up* —o retalls— que emprà meravellosament un altre il·lustre escriptor de la constel·lació *beatnik*, William S. Burroughs (1914-1997).

La diferència entre imitar la prosa i la poesia seguint les qualitats sonores del jazz i la inclusió al·lusiva a filosofies i religiositats asiàtiques és interessant com a fenomen cultural i ajuda a esclarir com es produeix i què es buscà amb la difusió popular d'aquest «asianisme» creatiu. Observant els gurus, líders espirituals i intel·lectuals convençuts de la revolució de les idees i convertits en altaveu de les noves corrents d'espiritualitat, sobresurten un parell de qüestions. D'una banda, es pot constatar que aquests agents culturals neo-orientalistes —gurus i intel·lectuals— sorgiren majoritàriament de les capes socials de classe mitjana o alta amb un nivell mig o alt d'estudis. De l'altra, l'inconformisme social i polític eren part de les motivacions primàries d'aquests col·lectius seduïts per les expressions culturals «orientals» i per principis ètics i religiosos amb aires de família «asiàtic».

Aquests dos aspectes entrellaçats —alt o mitjà nivell social i formatiu més inconformisme— es tradueixen, per exemple, en les manifestacions siste-

màticament protagonitzades per col·lectius integrats per estudiants universitaris. Era la forma d'expressar la seva reacció contrària a tot allò establert políticament i socialment. Una rebel·lió contrària a determinades accions governamentals coactives o violentes —guerres, discriminació i segregació racial i de gènere...—, accions conseqüència d'un aparell de valors que era jutjat pels joves com caduc i esgotat.

En un moment donat, alguns d'aquells joves —i no tan joves— van passar de demostrar activament el seu inconformisme, defensant-se de les càrregues de la policia amb una reacció igualment forta o violenta, a fer-ho d'un mode completament diferent: usant pregàries i *mantras*. Les cròniques de l'època de la periodista italiana Fernanda Pivano (1917-2009) descriuen amb claredat aquesta conversió col·lectiva cap a la resistència passiva que mirava cap a Àsia com a paradigma: «El renovat interès per les filosofies, les religions i en general, la cultura oriental que en la darrera dècada s'ha convertit a Amèrica en gairebé una "moda", lluny de disminuir, ha atret als EUA pensadors, líders religiosos i representants de l'art indi [...] Als EUA s'obren centres, cada vegada més concorreguts, de meditació Zen, monestirs budistes o escoles de cultura oriental amb monges i mestres vinguts d'Orient [...] Sota la lluna o

11 STEENBERGEN, «Influence of the East on the cultural renewal of the West», p. 372.

Entenem que, actuant conforme a uns principis i formant part d'una societat que també actua en conseqüència al sentit d'aquestes qualitats, podem aspirar a la felicitat

sota la pluja suau, sobre les grades de pedra o sobre la flonja herba fresca que un segle va servir d'esperança als pioners que arribaven amb carros des de les roges muntanyes sembrades de roques, els pacifistes aviat van començar a recitar el nou mantra. A, AH, SHA, SA, MA, HA, cantaven amb [Allen] Ginsberg, mentre el poeta deia que allò no era un espectacle nocturn sinó un estudi del comportament de masses [...] Sobre aquelles grades hi regnava un clima de gran tranquil·litat, un clima de gran saviesa, de compromís sense exhibicionisme i sense avidesa de poder. Potser sigui aquesta la nova joventut d'Amèrica; si ho és, és una joventut que, en lloc de còctels Molotov, ha escollit l'antiga proposta de la comunicació i la no violència».¹²

Les salmòdies de Ginsberg i els mantres, la imatge icònica del «sitarista» Ravi Shankar (1920-2012), la pau i l'amor com a lemes de Woodstock,... referents de la cultura pop, barrejaren convenientment aquesta «moda», en paraules de Pivano, per convertir-la en una proposta política alternativa que buscà el fonament per les seves «expectatives» de canvi més enllà d'Occident i dins l'embolcall de les filosofies i religions asiàtiques.

Amb aquest recorregut ja es poden indicar algunes apreciacions. A partir dels anys 1960, determinats col·lectius socials que volien expressar el seu inconformisme, dirigiren la mirada cap a allò que entenien com «l'altre radical» de la cultura euro-nord-americana. Fascinats pel paper de colors orientalista personificat per gurus i líders espirituals, de fet, icones pop, buscaven trobar a les filosofies i religions asiàtiques una renovada estructura de valors substituïda de la pròpia:

- Una nova concepció social: anhelaven pertànyer a una comunitat unida per llaços d'amistat i no per relacions «contractuals» o utilitàries.
- Un nou sentit de l'absolut: al contrari del que semblaria, el procés irreligiós no havia guanyat tants «adeptes» com la necessitat de religions. Aquest col·lectiu inconformista volia trobar una realitat absoluta més enllà de la realitat «aparent». Ara bé, la recerca de l'absolut no es podia estructurar amb els mateixos elements dogmàtics, jeràrquics i institucionals de les religions habitualment dominants. Si l'absolut del cristianisme o el judaisme havien estat l'eix de la societat impersonal —materialista, individualista i violenta— de la que aquests grups volien desmarcar-se, les filosofies i religions asiàtiques oferien la pos-

¹² PIVANO, «Allen Ginsberg: "Mantra" en Denver», p. 67 i pp. 70-71.

La imatge que tenim de nosaltres mateixos i de la societat ens sembla buida de les actituds i compromisos que pensem necessaris per obtenir la satisfacció de la felicitat

sibilitat d'entrar en contacte amb aquest anhelat absolut i experimentar-lo sense haver de seguir una ortodòxia de conceptes i/o institucions. Les pràctiques meditatives, el ioga, la recitació de *mantras* o les reunions per conversar amb els gurus, prometien un espai de religiositat més lliure per compensar la carestia de déu i espiritualitat.

- Una necessitat de líders no autoritaris: la figura del guru o líder espiritual constituïa, com a mínim sobre el paper, una figura antinòmica de les autoritats occidentals. Si davant els ulls d'aquests inconformistes, la figura de l'autoritat a Occident imposava per la força la seva veu i, així, exercia el poder, el guru o líder espiritual asiàtic, —aparentment— no imposava una estructura autoritària vertical. Compartia, lliure i gratuïtament, aquest poder amb el col·lectiu, oferint-li la possibilitat de dirigir i controlar el comportament i les accions des del consens i una anàrquica democràcia.
- La necessitat d'un nou contacte o retrobament amb el propi cos i amb la idea de naturalesa: l'ecologia, un nou enteniment del cos en sintonia amb la ment, com a desitjats valors antinòmics envers l'explotació de la natura, els tabús sexuals i mentals....

Centres com el Francisco Zen Center, fundat el 1962 per Shunryu Suzuki (1905-1971), la meditació introspectiva *vipassana* de la Western Buddhist Order (1967), la meditació transcendental de Maharishi Mahesh Yogi (1917-2008), o els Hare Krixna, conformaren ràpidament un teixit de grups religiosos on semblava possible trobar aquest moviment espiritual successor dels paradigmes occidentals —científics, mèdics, filosòfics o religiosos.¹³

A partir dels anys 1970, aquesta amalgama de corrents i moviments emparentats amb una religió mare asiàtica —taoisme, budisme, hinduisme...— de la que agafen part de la seva terminologia i principis, arribà a ser coneguda i aglutinada sota la rúbrica d'un moviment que va reunir —i encara ho fa— molt d'aquell desig de canvi: el moviment *New Age* [Nova Era]. El moviment de la Nova Era —ja no tan nova— es defineix per la seva indefinició i el seu inherent eclecticisme. Dins aquest moviment tenen cabuda canvis de paradigma científic i filosòfic, noves teràpies mèdiques que persegueixen un model curatiu allunyat del dualisme occidental —aquí la paraula clau és «holisme»—, la utilització de piràmides i cristalls per sanar, els moviments

UFO,¹⁴ la psicologia transpersonal... En definitiva, múltiples vehicles, valuosos tots ells per la consecució d'una veritat «sagrada» de tipus «universal». Però quina veritat? La seva —de fet, la que, en moltes ocasions, en el seu regne de fins ofereixen a canvi de preu.

«Filoreligiàsia» com producte. Pseudofilosofies i religions a l'hipermercat

Per analitzar com es presenta el fenomen cultural i de consum d'algunes pseudofilosofies i pràctiques religioses marcades pel caràcter híbrid de la seva arrel asiàtica, és necessari delimitar les causes que propicien aquesta deliberada mixtura i que, en part, l'expliquen.

En relació a la utilitat de la filosofia o de les filosofies i la seva capacitat «salvífica», Justin Lee (1975) assenyala que alguns estudiosos consideren que ens trobem davant un fenomen que pretén respondre a la manca de sentit i de coherència propis del subjecte modern: «En aquesta era, el risc creixent i la incertesa es produeixen a causa de les condicions contínuament en canvi que escapen al control i la predicció humanes. La conseqüència psicològica

¹³ SIEGLER, *Nuevos movimientos religiosos*, pp. 59-64.

¹⁴ Acrònim en anglès de *Unidentified Flying Object* [Objecte Volador No Identificat (OVNI)].

L'arribada d'idees asiàtiques és una reacció contra tot allò establert políticament i socialment d'una generació que considera els valors occidentals com a caducs i esgotats

ca de la hiperdiferenciació [la divisió del treball i la seva especialització] és la fragmentació —la pèrdua de sentit i coherència».¹⁵

Aquesta fragmentació de la subjectivitat, que caldria repensar en profunditat, es presenta com una de les causes que ajuden a explicar el triomf de tot allò que sigui terapèutic. Alguns sociòlegs han entès que buscar espais terapèutics no és més que el mecanisme de resposta que els individus troben per posar «ordre» a la seva vida escindida. Necessitat d'arribar a una nova auto-afirmació i desenvolupament personal coherent. Però el que és propi d'aquestes pràctiques tan difoses és que confonen conscientment els límits entre allò estrictament terapèutic i allò pròpiament religiós. O, dit d'una altra manera, es busca una cosa als marges de l'altra: «[...] el clima contemporani és terapèutic, no religiós. Avui dia, la gent no està ansiosa per la salvació personal, allunyats dins la recerca de la restauració d'una passada edat daurada, sinó que busquen la sensació, la il·lusió momentània, del benestar personal, la salut i la seguretat psíquica».¹⁶

15 LEE, *Investigating the Hybridity of «Wellness» Practices*, p. 10.

16 LASCH, *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*, p. 7. Citat a LEE, *Investigating the Hybridity of «Wellness»*

La confusió de límits entre allò terapèutic i allò religiós propicia que, dins aquest buscar incessant de la sensació de benestar personal i equilibri, certes tradicions de pensament i religió asiàtiques cridin l'atenció perquè, en part, es fonamenten en el principi de correlació¹⁷ de pràctiques espirituals i mèdiques. I representen, així, una bona font d'inspiració dels moderns mercants de la felicitat. Aquests mercants han trobat una lucrativa utilitat a la invenció de múltiples religions filosòfiques, per així dir, posant a disposició del subjecte fragmentat —sempre suposadament—, les seves assessories, consultoris o gabinets i els seus productes —classes, cursets, llibres...

Aquests prodigiosos mercants de la felicitat busquen legitimar el que no és sinó un evident «frankensteinsianisme» patent a les seves teories i pràctiques curatives que venen com a respostes efectives per fer front als desequilibris, anomalies, malestars, psicopatologies i desordres personals. Els remeis estan teixits amb un argot plàstic i relativista que és capaç de conjugar qualsevol discurs filosòfic o religiós per satisfer el que les orelles del subjecte —i client— desorientat volen escoltar.

17 Normalment, fent referència a la relació recíproca o mútua entre cos i ment. Sobre pensament correlatiu i filosofia xinesa, veure HALL i AMES, «Chinese philosophy».

El triomf de tot el que sigui terapèutic i dels seus productes comercials —en ocasions, ratllant la il·legalitat— és actualment un bon negoci per a nombrosos impostors intel·lectuals, experts que saben presentar els seus productes al mercat prometenent satisfer la fam de benestar. Productes que, per ser atractius, tenen noms intel·ligibles, que semblen profunds a la seva vacuïtat de sentit: mètodes vivencials o «felicitaris» (sic), psicodiàlisi,¹⁸ o coachings ontològics que tenen com a objectiu: «[...] ajudar a subjectes que o bé tenen problemes “adaptatius” atribuïbles a concepcions o associacions errònies [...] o bé amb sentiments de “malestar subjectiu” expressat en la “manca de sentit” de la pròpia vida, dilemes sobre quines decisions prendre, etc.».¹⁹

No val a dir que tant els mètodes com els remeis i tractaments estan molt a prop de l'intrusisme professional, particularment de la tasca dels metges, els psiquiatres i fins i tot, dels pocs psicòlegs seriosos que, ara per ara, encara no han caigut fascinats per la «lògia del coaching»²⁰ que els reporta una font

18 CAMPRUBÍ BUENO, «Filosofia y terapia», p. 3.

19 CAMPRUBÍ BUENO, «Filosofia y terapia», p. 5.

20 Veure una descripció de la pugna entre els psiquiatres americans i Lou Marinoff (1951) defensant el seu dret a usar la filosofia com a teràpia a DUANE, «The Socratic Shrink».

» El que és propi de les pràctiques pseudofilosòfiques d'arrel asiàtica tan difoses és que confonen conscientment els límits entre allò estrictament terapèutic i allò pròpiament religiós

d'elevats ingressos i la publicitat a la premsa, la televisió o les ràdios.

El diàleg socràtic i la maièutica barrejats amb el *fengshui*; la lògica de Hegel i la crítica marxista convivint amb els *haiku*; els espais en blanc i en silenci, la respiració i les pràctiques de *Txi-kung* i *Tai-xi*..., la mescla es presenta al client intencionalment descontextualitzada i emmaranyada per poder aplicar, així, elucubracions i cites de pensadors de qualsevol tradició, però, especialment, asiàtica. Mescla comercialitzable i adaptable a les necessitats del client. Per part d'aquest tipus de terapeutes, el client sempre rebrà una resposta de pur «sentit comú» —o, fins i tot, pura ximpleria— engalanada de logos, tao, harmonia o energia a les que no els faltà el bocí i l'aura esotèrica i misteriosa.²¹

Una més completa familiaritat i coneixement, seriós i rigorós, de la història intel·lectual i religiosa asiàtica, trencaria aquest misteriós esoterisme del que es serveixen els filòsofs pràctics o els «mestres» d'aquestes tècniques orientalistes. És la ignorància la que manté, a ulls del client, les seves corones lluminoses de sanadors. Perquè, de fet, una de les finalitats d'aquests tipus

de discursos i pràctiques és aconseguir l'autoengany d'un subjecte que es creu malalt i es veu pacient. I, també, la finalitat d'aquesta il·lusió és que acabi pensant que està sent reconduït o sanat, gràcies a la suggestió que li produeix la retòrica del practicant de l'art de la saviesa del guirigall. Potser el retorn constant i l'èxit actual d'aquests moviments sigui degut, en part, a aquesta suggestió retòrica i l'ús particular d'un tipus de verborrea on el taoisme o el Zen apareixen mastegats juntament a Sòcrates o Epicur.

Una anàlisi freda i crítica d'aquests moviments que usen de vocables i «marques» asiàtiques per seduir amb fins terapèutics porta a veure que no són res més que un lucratiu *trompe-l'oeil*. Una trampa davant l'ull que consisteix a extreure vocables i principis inintel·ligibles però «asiatitzats», que s'envolta d'aforismes senzills de recordar, lemes vagament basats a les doctrines originàries asiàtiques i barrejats convenientment amb teories i escoles modernes o postmodernes. Llencen tautologies quimèricament profundes que, o bé no diuen res amb sentit o diuen quelcom obvi però amagat en una exòtica «X» asiàtica.

En parlar d'autorealització o consciència, no en parlen de voluntat o responsabilitat, sinó d'holisme o pensament correlatiu. No ven massa bé

parlar i reflexionar sobre la facultat que tot ésser humà té de decidir i ordenar la seva pròpia conducta i respondre d'ella. Aquest és un rostre d'allò humà que els sembla àrid i fred comparat amb els rostres seductors que acompanyen la producció i consum de les teràpies orientalistes.

Neonconformisme o patir la malaltia de l'ànsia del no-patiment

A una ressenya de l'obra d'Alan Sokal (1955) i Jean Bricmont (1952), *Impositions intellectuales* (1997)²², l'etòleg Richard Dawkins (1941) descrivia així els suplantadors: «Suposa que ets un impostor intel·lectual que no té res a dir però que ambiciona tenir èxit a la vida acadèmica, col·leccionar un selecte grup de deixebles reverents i tenir estudiants a tot el món acadèmic que anotin les teves pàgines amb el respectuós groc del retolador. Quin tipus d'estil literari cultivaries? Segurament, no un que fos lúcid, doncs la claredat mostraria la teva insubstancialitat».²³

Sokal, Bricmont, Dawkins i per sort, molts altres filòsofs i científics, han volgut potenciar el dubte i l'escepticisme per protegir el pensament verita-

21 LAHAV, «Philosophical counseling and Taoism: Wisdom and lived philosophical understanding».

22 SOKAL i BRICMONT, *Imposturas intelectuales*.

23 DAWKINS, «Postmodernism disrobed», p. 141.

El triomf de tot el que sigui terapèutic i dels seus productes —en ocasions, ratllant la il·legalitat— és un bon negoci per nombrosos impostors intel·lectuals

blement científic d'aquesta inundació continuada d'impostors. No només lluiten per demostrar la inconsistència de moltes teories i dels seus teòrics sinó que a més, en relació a la corrent postmoderna que tan bon maridatge ha fet amb els nous gurus orientalistes, han mostrat com de fàcil és reproduir i multiplicar totes aquestes teories sense cap tipus d'esforç intel·lectual, maquiàlment.²⁴

Aquells de nosaltres que estem relacionats amb el món de la docència i la investigació universitària al camp filosòfic i que a més, ens vinculem amb els estudis d'Àsia Oriental, tenim la responsabilitat de començar a mostrar a l'espai públic els «enginyers» que formen part dels mecanismes emprats per la legió actual de generadors d'orientalismes terapèutics. És una responsabilitat que hauria de formar part del nostre personal codi ètic, primer, per no acceptar el descarrilament del raonament quan circulen i es perpetuen teoritzacions, pràctiques i discursos absolutament propis del pensament màgic. I també —i molt particularment— és

responsabilitat d'aquells que dediquem esforços a la reflexió filosòfica i que estudiem l'obra o les idees de pensadors/es no nascuts a l'arc euro-nord-americà que, per culpa d'aquest perpetuat discurs orientalista, romanen tancats i, al menys en part per aquest motiu, les seves idees, excloses de les converses o discussions filosòfiques i científiques actuals. Tots tenim una responsabilitat en el cercle acadèmic. El silenci mantindrà intactes els malentesos i la càrrega pejorativa que aquests farsants li han adherit a la tan desconeguda història intel·lectual i científica asiàtica. Avui dia, en un món cada dia més interdependent, hauria de ser inconcebible continuar desconeixent la potencialitat al nostre abast amb la riquesa de la pluralitat d'expressions filosòfiques així com absurd deixar-les tancades dins els llibres en forma d'apèndix testimonials.

D'altra banda, també és part de la tasca, en aquest cas de tothom, propiciar el pensament crític, l'únic que capacita per analitzar quin substrat ideològic s'amaga darrera el repunt d'aquestes pseudofilosofies i religions camuflades amb bambú. Després d'haver reflexionat una mica sobre aquest «enlluernament oriental» i les seves implicacions a una societat terapèutica, potser es pot concloure que estem davant un fenomen darrera el qual hi ha

quelcom més que la simple fascinació per allò exòtic i la seva aplicabilitat als problemes comuns propis de qui té, en major o menor mesura, una vida còmoda.

Evidentment, cal investigar-hi molt més a fons, però avançant una hipòtesi, caldria preguntar-se si no és el cas que estem contemplant una de les múltiples manifestacions d'un beneficiós conformisme personal i social. Com s'ha vist, algunes de les raons que van moure a la generació dels anys 1960 a apropar-se als, ja llavors, succedanis asiàtics, consistien en trobar una via factible per expressar el seu inconformisme. En contrast, l'actual mecanisme de producció i consum de tesis o pràctiques orientals sembla oferir un panorama d'intencions molt diferent.

Reflexionant sobre la qüestió per llençar aquí una conjectura, no sembla gens estrany sospitar que potser una part del fonament insubstancial i premeditadament opac d'aquestes pràctiques funciona en paral·lel a una corrent ideològica cultural i socialment determinista. I, això, a dos nivells.

En un primer nivell, hom es troba amb una espècie de determinisme cultural que afirma repetidament que Orient (Àsia) i Occident només poden comunicar-se si, entre ells, hi ha pel mig un mur dicotòmic. A saber, l'esquema consisteix en mantenir una clara dife-

²⁴ Es pot posar com a exemple el «Postmodernism Generator», sistema generat per Andrew C. Bulhak amb el programa *Dada Engine*, que crea textos a l'estil postmodern i que, des de la seva posada en marxa, ja ha generat més d'onze milions d'assajos. Veure «The Postmodernism Generator» a www.elsewhere.org.

» Els remeis estan teixits amb un argot plàstic i relativista capaç de conjugar qualsevol discurs filosòfic o religiós per satisfer el que el subjecte —i client— vol escoltar

renciació i divisió en dues parts, on Àsia funciona com l'altre radical. Aquesta intencionada divisió porta a caure en una profunda paradoxa: si la situació és una de completa heterogeneïtat, no hi ha possibilitat de comunicació; si, per contra, la situació és la de la completa homogeneïtat o dissolució de la pluralitat, tampoc.

D'aquesta manera, el determinisme cultural, aquesta divisió conscient i ideològicament organitzada entre conceptes, Orient i Occident, al seu torn, ficticis, es desdobra en una sèrie de nocions que pretenen ordenar les diferències entre aquestes esferes imaginades i atomitzades. Per posar un exemple: és un tòpic escoltar parlar de pensament holístic, quan es vol descriure el pensament asiàtic, i de pensament analític quan es vol caracteritzar l'euro-nord-americà. Caracteritzant les formes de pensar asiàtiques i les europees d'aquesta manera radicalment escindida, la presentació fossilitzada deriva en el fet que asiàtics i europeus tenim diferents perspectives sobre el món, entre altres coses perquè el «pensem» diferent. Aquesta classificació es sosté gràcies a un dogma de la diferència excloent —que no pluralista—, per la qual cosa, el determinisme cultural fa impossible veure a l'altre com algú amb el que comparteixes trets però també del que et diferencies. El diàleg és el del

parell «Jo/Allò» i no el de «Jo/Tu». En conseqüència, es multipliquen diferències generals, estèrils i fonamentalistes en comptes de defensar, per exemple, que tots, per igual, podem emprar i beneficiar-nos de les múltiples capacitats que la nostra facultat per pensar i enraonar ens permet segons ho requereixen les circumstàncies. És a dir, que tots som cognitivament flexibles i no estem encadenats o determinats per la condició del nostre origen o circumstàncies.²⁵

Aquestes pseudofilosofies i religiositats amb aires asiàtics exploten la seva capacitat de camaleó i gràcies a això, poden amagar aquest marcat determinisme i fer sòlid el segon nivell implicat: el determinisme social i el seu germà, el conformisme, promogut pels nous gurus i assumit, conscient o inconscientment, per molts seguidors d'aquests falsos projectes.

---

25 YONG, «East meets West», p. 35: «What is clear is that the minds of East Asians, Americans or any other group are not wired differently. We are all capable of both analytic and holistic thought. "Different societies make one option seem to make the most sense at any given moment", says Oyserman. But instead of dividing the world along cultural lines, we might be better off recognising and cultivating our flexibility. "There are a lot of advantages of both holistic and analytic perception", says Nisbett. In our multicultural world it would benefit us all if we could learn to adopt the most appropriate mode of thought for the situation in which we find ourselves».

Amb la recerca obstinada de la correcció i la modificació del comportament, que bé pot ressenyar una gran part dels objectius d'aquestes corrents i col·lectius, s'assumeix aquest doble determinisme, cultural i social, de tal manera que ajuda a paralytzar tota rebel·lió i/o mostra de disconformitat de l'individu davant circumstàncies, tant públiques com privades, contra les que podria —i en ocasions, hauria de— mostrar el seu disgust.

A l'obra conjunta de Richard C. Lewontin (1929), Steven Rose (1938) i Leon J. Kamin (1927), *No está en los genes. Racismo, genética e ideología*, pensada per ajudar a desmuntar les pretensions del determinisme biològic i les seves funestes conseqüències a diferents nivells socials —igualtat, classe, raça, sexe i desordre mental—, trobem el següent argument que pot servir per acabar d'il·lustrar aquesta darrera idea: «La modificació del comportament té el seu origen en una teoria cultural determinista. A la pràctica, o com a mínim en l'experiència dels que s'han sotmès a aquesta tècnica i malgrat les intencions declarades dels seus defensors, és bastant difícil distingir-la de la teoria més explícita dels programes terapèutics biològicament deterministes. Ambdues són essencialment individualitzadores, localitzen l'anomalia en l'individu, el qual ha de ser obligat a ade-

Un millor coneixement, seriós i rigorós, de la història intel·lectual i religiosa asiàtica, trencaria el misteriós esoterisme del que es serveixen els «mestres» de les tècniques orientalistes

quar-se a l'ordre social del qual d'una forma tan evident s'ha apartat. Són la contrapartida a l'eslògan de 1968 "No intentis ajustar la teva ment, qui falla és la realitat".²⁶

Potser és possible aventurar que aquests moviments orientalistes del benestar i la felicitat també són fenòmens essencialment reductius, en tant que localitzen en l'individu i només sobre ell, el sentiment de culpa per les seves —suposades— «anomalies». És sobre l'individu on recau l'obligació de corregir el que altres designen com les seves «zones errònies»²⁷ per, així, empènyer a que s'acomodi a la realitat que l'envolta, per sentir-se, feliçment, acceptat sota les seves normes. El subjecte no es replanteja, d'una manera positivament escèptica i lúcida, quines són les condicions dins les quals viu. En caure en aquest conformisme induït, al subjecte se li demana que s'ajusti a les normes, que encaixi dins el motlle de les mateixes.

És ben cert que aquestes doctrines orientalistes dissimulen excel·lentment aquest ajustament de la ment i conducta de l'individu a la realitat, abande-

rant retòricament el malestar davant el temps i situació que ens ha tocat viure i que necessita un canvi. Això es pot veure a les exposicions de motius de moltes organitzacions que sustenten pràctiques d'aquest tipus i que es mostren públicament com a projectes de canvi social. No obstant, no és menys cert que és raonable pensar que això és un més dels trucs que amaguen el determinisme social, fomentant l'adaptació resignada d'una part de la societat, generalment, l'acomodada, que és la que sempre té més por a perdre. Molta personalitat que encaixa a aquest, diguem, tipus neoconformista potser només pateix la malaltia del no-patiment que necessiten expressar d'alguna manera per adquirir protagonisme. Ho fan amb aquesta cerca de la tranquil·litat i la felicitat sempiternes.

Els pseudofilòsofs, psicòlegs o *coachs* amb les seves pràctiques amb maquillatge asiàtic satisfan el desig de la recerca de la felicitat i tranquil·litat i en treuen profit. Dissenyen i venen un producte on el neoconformista troba aquell camí sense fi que el portarà a la satisfacció personal, a l'autorealització. Mentrestant el va recurrent, concentrat com està en si mateix, roman al marge de la realitat, es resigna a les limitacions i falles de les estructures del món que l'envolten i queda sotmès, es conforma, accepta les errades

o les desigualtats contra les que cada generació hauria de lluitar. Té massa problemes personals, privatis. I té massa centrada l'atenció en aprendre la manera com ha de caminar per no sortir fora del rail del seu benestar, èxit i alegria. El que les pràctiques i els seus discursos semblen potenciar és el desenvolupament d'individus conformats, apagats, que en comptes de ser crítics, parlar i posar la resistència deguda de cada generació que troba davant seu injustícies objectives, es construeixen una falsa necessitat sostinguda sobre una idea impossible o només sensitiva i regulativament present: la felicitat.

Les comunitats de ciutadans acomodaticis i aquells que promouen aquest estoïcisme de la resignació autocomplaent, no entenen —o entenen massa bé però ometen intencionalment— que el descontentament i la infelicitat són forces necessàries per promoure els canvis. Sense aquestes, no seria possible lluitar i superar els reptes de tota vida viscuda veritablement de manera conscient. Pretendre eliminar les decepcions i les dificultats evitant-les o creure a aquells que diuen ajudar-nos amb teràpies, incitant a que encaixem la silueta de les nostres apetències segons la moda del moment, no és res més que viure a «l'escapisme».

Tots som una suma dispar entre egoisme i altruisme. Així, fomentar aquest

26 LEWONTIN, ROSE i KAMIN, *No está en los genes, Racismo, genética e ideología*, p. 244.

27 Segons la famosa terminologia de l'escriptor de best sellers d'autoajuda Wayne W. Dyer (1940). DYER, *Tus zonas erróneas*.

Els discursos pseudofilosòfics creen individus apagats que en lloc de resistir-se a les injustícies, construeixen una falsa necessitat sostinguda sobre una idea impossible o només sensitiva: la felicitat

tipus de discursos i basar-los, a la vegada, en una invenció que passa per alt l'estudi de la complexa història intel·lectual asiàtica, sense que alcem veus crítiques, no és res més que acceptar l'increment de subjectes acrítics, amb un altruisme desviat que consisteix en procurar el bé propi encara que sigui a costa del propi i aliè bé. En definitiva, atendre desmesuradament el propi interès i la quimera d'un gelat somriure. ◀

MÉS INFORMACIÓ

ARISTÒTIL. *Ètica a Nicòmac. Llibres I, VI i X*. València: Publicacions de la Universitat de València, 1995.

BERKELEY, George. *Tratado sobre los principios del conocimiento humano*. Madrid: Gredos, 2003.

CAMPRUBÍ BUENO, Lino. «Filosofía y terapia». A *El Catoblepas*, vol. 27, núm. 11, 2004.

DAWKINS, Richard. «Postmodernism disrobed». A *Nature*, vol. 394, de 9 de juliol 1998.

DYER, Wayne W. *Tus zones errònees*. Barcelona: DeBolsillo, 2010.

DUANE, Daniel. «The Socratic Shrink» [en línia]. A *The New York Times* de 21 de març de 2004. Disponible a: <www.nytimes.com>.

HALL, David L. i AMES, Roger T. «Chinese philosophy» [en línia]. A CRAIG, Edward (Ed.). *Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Londres: Routledge, 1998. Disponible a: <www.rep.routledge.com>

HARTLEY, Leslie P. *The Go-Between*. Londres: Penguin, 1953.

KARATANI, Kojin. *The Structure of World History. From Modes of Production to Modes of Exchange*. Londres: Duke University Press, 2014.

LAHAV, Ran. «Philosophical counseling and Taoism: Wisdom and lived philosophical understanding». A *Journal of Chinese Philosophy*, vol. 23, núm. 3, 1996.

LASCH, Christopher. *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations*. Nova York: Norton, 1979.

LEE, Justin. *Investigating the Hybridity of «Wellness» Practices* [en línia]. Los Angeles: UCLA – Department of Sociology, 2005. Disponible a: <www.escholarship.org>.

LEWONTIN, Richard C., ROSE, Steven i KAMIN, Leon J. *No está en los genes, Racismo, genética e ideología*. Barcelona: Drakontos Bolsillo, 2009.

PIVANO, Fernanda. «Allen Ginsberg: "Mantra" en Denver». A *Beat, Hippie, Yippie*. Madrid: Ediciones Júcar, 1975.

PLATÓ. «El sofista». A *Diàlegs*, vol. XV. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1996.

SIEGLER, Elijah. *Nuevos movimientos religiosos*. Madrid: Ediciones Akal, 2008.

SOKAL, Alan i BRICMONT, Jean. *Imposturas intelectuales*. Barcelona: Paidós, 1999.

STEENBERGEN, Bart Van. «Influence of the East on the cultural renewal of the West». A *Futures*, vol. 21, núm. 4, agost de 1989.

YONG, Ed. «East meets West». A *New Scientist*; vol. 201, núm. 2698, del 3 de juliol de 2009.

Casa Irla

Sant Feliu de Guíxols

Algavira, 65-69
Telèfon 972 11 74 39
casa@irla.cat
www.irla.cat

HORARI D'ESTIU

De dimarts a diumenge, de 18 a 21 h
Dissabte i diumenge, de 10 a 13 h
Dilluns tancat

HORARI D'HIVERN

Divendres i dissabte, de 17 a 20 h
Dissabte i diumenge, de 10 a 13 h

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

NAVEGADOR

Els feliços danesos

VISTA PRÈVIA

Que Dinamarca tingui un centre dedicat a investigar la felicitat ja diu molt del seu tarannà. Segons diferents indicadors, aquest país és considerat un dels més feliços del món. El seu èxit, segons el Happiness Research Institute —un centre de recerca de Copenhaguen—, rau en la combinació d'una societat civil forta, una democràcia avançada, uns alts nivells de seguretat, confiança, llibertat i prosperitat, i unes bones condicions laborals. Però sobretot, l'èxit de Dinamarca es troba en la voluntat de cercar la dimensió política de la felicitat.

«What can the Danes teach us about happiness?» [«Què ens poden ensenyar els danesos sobre la felicitat?»], *BBC News*, 17 d'abril de 2007; «World Happiness Report: You should Live in Denmark» [«Informe Mundial sobre la Felicitat: Hauríeu de viure a Dinamarca»], *Washington Times*, 10 de setembre de 2013; «Denmark, Where Joy Is Always in Season» [«Dinamarca, el país on tot l'any hi fa felicitat»], *New York Times*, 11 de desembre de 2013. La majoria de danesos no poden evitar somriure per sota el nas quan llegeixen titulars com aquests, en què s'afirma que Dinamarca és el país més feliç del món. Evidentment són conscients que Dinamarca no va ser la primera de la cua quan es van repartir les hores de sol, que els danesos tenen una alta taxa de consum d'antidepressius i que el seu país té l'impost sobre la renda més alt del món. Així doncs, per què se suposa que Dinamarca és el país més feliç del món? Quins són els motius que fan que Dinamarca aparegui sempre entre els primers llocs en els estudis sobre la felicitat a nivell internacional? Aquestes són les preguntes que intentarem respondre en aquest article.

La felicitat, a l'agenda

En els últims anys, el tema de «la felicitat» s'ha situat molt amunt en l'agenda internacional. El 2011, l'ONU va adoptar una resolució en què s'instava tots els països a incrementar el nivell de felicitat dels seus habitants, i l'any següent va tenir lloc la primera conferència de les Nacions Unides sobre aquesta temàtica juntament amb la presentació

Meik Wiking
Director del Happiness
Research Institute
wiking@lykkeforskning.dk

Kjartan Andsbjerg
Happiness Research Institute
andsbjerg@lykkeforskning.dk

» Si preguntem als danesos en quina mesura se senten feliços o satisfets en una escala del 0 al 10, la mitjana de les respostes és de 8

del primer Informe Mundial sobre la Felicitat.

Actualment, molts líders de tot el món es preocupen per saber per què alguns ciutadans són més feliços que altres i què podem aprendre d'ells per tal d'organitzar millor les nostres societats.

A Gran Bretanya, el primer ministre David Cameron (1966) ha impulsat un estudi a gran escala sobre la felicitat dels britànics. Als EUA, la National Academy of Sciences va crear un grup d'experts per estudiar com es poden aplicar els mesuraments de la felicitat en les diferents polítiques que s'impulsen. Països com Alemanya, l'Estat francès, Països Baixos i Japó també han fet passos cap a la inclusió de la felicitat en els paràmetres de la mesura del progrés.

Pot semblar irònic parlar de felicitat en una època en què els índexs de suïcidis són més alts que mai, hi ha molta gent amb depressió, es consumeixen molts antidepressius i les societats de tot el món s'enfronten a grans reptes que amenacen la seva qualitat de vida. Però creiem que precisament per això és important comprendre la dinàmica de la felicitat i estudiar els països més feliços del món, per determinar quins paràmetres potencien la qualitat de vida. I en la majoria de casos, Dinamarca és l'objecte d'estudi ideal.

La felicitat dels danesos

Quan projectes internacionals com Gallup,¹ l'Enquesta Mundial de Valors i l'Enquesta Social Europea realitzen els seus estudis sobre la felicitat, Dinamarca apareix sovint entre els primers llocs.

Si preguntem als danesos en quina mesura se senten feliços o satisfets en una escala del 0 al 10, la mitjana de les respostes és 8.² En canvi, les persones que responen uns nivells de felicitat més baixos les trobem a Togo, Iraq, Ruanda, Burundi, la República Centreafricana i Sierra Leone, amb uns nivells de felicitat d'entre 3 i 4.³

Un país feliç... per a alguns

Com a danès és meravellós rebre tota aquesta atenció, però és important tenir en compte alguns aspectes a l'hora de parlar de la felicitat a Dinamarca.

En primer lloc, els estudis sobre la felicitat representen mitjanes. El fet que Dinamarca aparegui entre els primers llocs en els estudis mundials sobre la

felicitat no significa que no hi hagi gent en aquest país que no se senti feliç. Podem observar una prova d'això en l'alt índex de consum d'antidepressius.⁴

A més, cal remarcar que Dinamarca no sempre obté bons resultats en tots els tipus d'estudis sobre la felicitat. Dinamarca sistemàticament obté bons resultats en els mesuraments avaluatius, en què les persones avaluen les seves vides en conjunt, però no tant en els mesuraments afectius, en què se'ls pregunta per la seva sensació de felicitat en la vida diària.⁵

També cal destacar que Dinamarca no és per se el país més feliç del món. Altres països obtenen bons resultats i, de fet, dos dels altres països nòrdics — Suècia i Noruega— passen per davant de Dinamarca en l'estudi realitzat per l'OCDE el 2013.⁶

No obstant, el més important dels estudis sobre la felicitat no és quin país és el més feliç del món, sinó què tenen en comú els països que obtenen bons resultats. Quins elements comparteixen les societats en què la seva població és més feliç? Esbrinar-ho ens permetrà prendre millors decisions a l'hora de bastir el futur marc per a la qualitat de vida dels nostres ciutadans.

1 HELLIWELL, *World Happiness Report*.

2 World Happiness Database, *Happiness in Nations*.

3 World Happiness Database, *Happiness in Nations*.

4 OCDE, *Health at a Glance 2013*.

5 HELLIWELL, *World Happiness Report*.

6 OCDE, *Better Life Index*.

Dinamarca és un país feliç per l'existència d'una societat civil forta, una democràcia avançada, uns alts nivells de seguretat, confiança, llibertat i prosperitat, i unes bones condicions laborals

Els motius de la felicitat dels danesos

Dinamarca es troba entre els països més feliços del món. En aquest treball exposarem que és així en part gràcies a l'existència d'una societat civil forta, una democràcia avançada, uns alts nivells de seguretat, confiança, llibertat i prosperitat, i unes bones condicions laborals que permeten dur una vida equilibrada.

1. Confiança

Hi ha un aspecte en particular que meravella els turistes estrangers quan visiten Dinamarca: el fet que els pares entrin en una cafeteria a gaudir d'un cafè i deixin els seus fills dormint a fora al carrer en els seus cotxets, en públic.

Aquesta és una prova evident de la confiança que existeix a la societat danesa. Els danesos confien els uns en els altres. No només en les seves famílies i amics, sinó també en la persona del carrer, la gent que no coneixen, i aquest és un dels motius principals pels quals Dinamarca obté tants bons resultats en els estudis internacionals sobre la felicitat. Gairebé tres de cada quatre danesos creuen que poden confiar en la majoria de les persones,⁷ mentre que a

⁷ «Values Survey».

nivell internacional només una de cada quatre persones creu que pot confiar en la majoria de les persones.

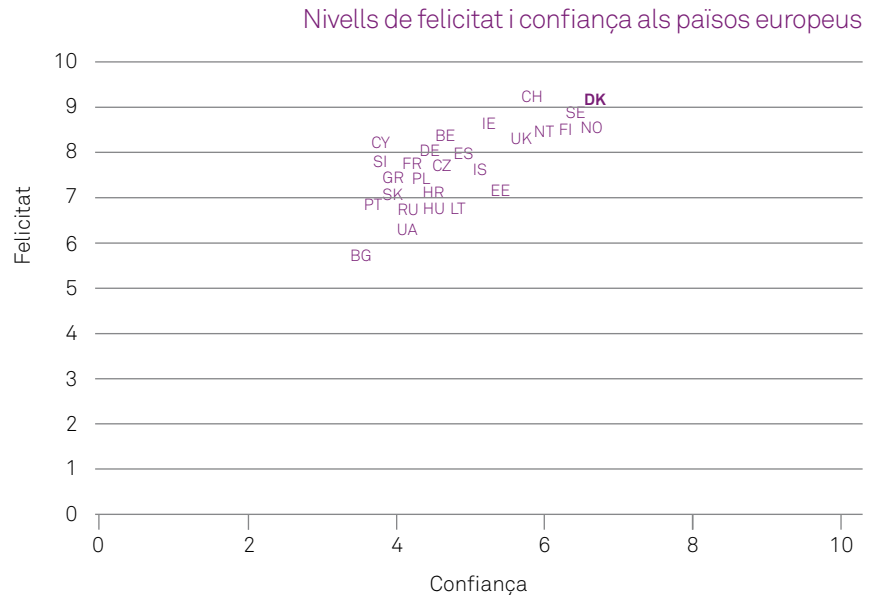
1.2. Confiança i països feliços

Els països més feliços del món tendeixen a presentar uns alts nivells de confiança. Segons l'Enquesta Social Europea i la World Happiness Database, Dinamarca presenta tant el major nivell de confiança com el de felicitat del món. A Europa hi ha una clara correlació en-

tre el nivell de confiança i la felicitat, essent Bulgària el país amb els nivells més baixos tant de confiança com de felicitat —veure figura 1.

La confiança ajuda a crear una societat confortable, agradable, en què les preocupacions del dia a dia queden esborrades. La gent pot deixar els seus fills dormint en els seus cotxets a fora de les cafeteries, i per les nits no han de patir per les seves vides mentre caminen pel carrer.

Figura 01

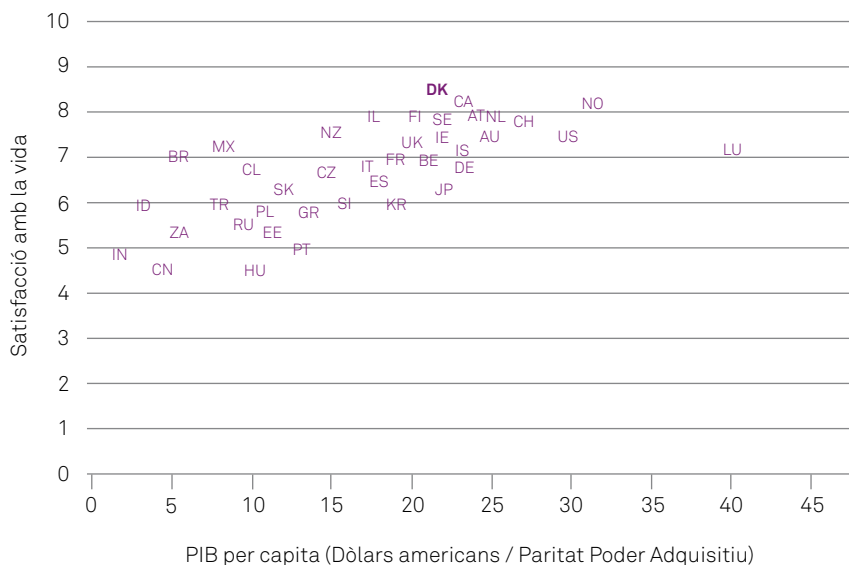
Nota: En aquesta figura cada punt representa un país europeu. Com més a la dreta es troba el punt, més gran és el nivell de confiança en aquell país, i com més amunt, més alt és el nivell de felicitat del país.

Font: Enquesta Social Europea i World Happiness Database

» Els danesos confien els uns en els altres. No només en les seves famílies i amics, sinó també en les persones del carrer, la gent que no coneixen

Figura 02

Satisfacció amb la vida i PIB per capita al món

Nota: En aquesta figura, cada punt representa un país. L'eix horitzontal representa el nivell de riquesa nacional, mentre que l'eix vertical representa el nivell de satisfacció amb la vida.

Font: Enquesta Mundial Gallup i The World Factbook de la CIA.

Però la confiança no sorgeix del no-res. Els danesos «constaten» per si mateixos que poden confiar en les altres persones. Un experiment que es va realitzar en diverses ciutats dels EUA i d'Europa servirà com a bon exemple: en algunes ciutats es va «perdre» una cartera amb diners i un document que permetia contactar amb el propietari. Només en dos països es van tornar totes les carteres amb els diners a dins: a

Dinamarca i a Noruega. A la resta d'Europa es va tornar una mica més de la meitat de les carteres amb els diners.⁸

Però la felicitat no és només retrobar-te amb la cartera perduda: allò realment valuós és poder confiar els uns en els altres i sentir que els nostres

conciutadans no ens desitgen mal. Majoritàriament, això és així a Dinamarca.

2. Seguretat

A Dinamarca no només és segur caminar pel carrer a les nits, sinó que l'estat del benestar ha reduït en gran mesura les incerteses relacionades amb la salut, l'envelliment i la manca de feina. A Dinamarca les persones poden rebre tractament quan es posen malaltes, un ajut econòmic quan perden la feina i beneficis socials quan envelleixen.

2.1. Igualtat en la felicitat

Aquesta seguretat a nivell social és especialment important per a aquelles persones no tan ben acomodades i com a conseqüència, aquest grup és més feliç a Dinamarca que no pas en altres països també pròspers.

El 2009, tres psicòlegs dels EUA i de Noruega van publicar un estudi en què s'explicava per què en general els danesos són més feliços que els nord-americans. L'estudi va demostrar que no hi ha grans diferències entre els nivells de felicitat dels danesos més rics i dels nord-americans més rics, però sí entre els menys rics dels dos països.⁹

⁸ ASSOCIATED PRESS, «Scandinavians Prove Their Honesty in European Lost-Wallet Experiment».

⁹ DIENER, «The Danish Effect: Beginning to Explain High Well-being in Denmark».

A Dinamarca l'estat del benestar ha reduït en gran mesura les incerteses relacionades amb la salut, l'envelliment i la manca de feina

Un dels motius d'aquesta diferència és que la xarxa de protecció social de Dinamarca aporta molt més recolzament que la nord-americana: aturats, estudiants, jubilats, discapacitats físics i malalts reben suport de l'Estat. Aquesta seguretat fa que els grups amb menys ingressos a Dinamarca siguin significativament més feliços que els seus homòlegs nord-americans.

2.2. Evitar la infelicitat extrema

L'estat del benestar redueix la infelicitat extrema. Segons els estudis internacionals sobre la felicitat, menys del 5% dels danesos responen amb una puntuació inferior a 5 en una escala de l'1 al 10¹⁰ quan se'ls pregunta el seu nivell de felicitat. Si mirem els països menys feliços d'Europa, la xifra equivalent és del 50%. Per tant, un dels motius que fan que Dinamarca tingui una mitjana de felicitat alta és el fet que la proporció de persones molt infelices és relativament baixa. Així doncs, Dinamarca no només gaudeix d'un alt nivell d'igualtat pel que fa a salaris, sinó també en matèria de felicitat.

3. Diners

«Els diners no fan la felicitat», assegura la coneguda dita. Però si mirem l'estudi

10 *Enquesta Social Europea*, 2010.

haurem de concloure que els diners sí que tenen un impacte positiu en la felicitat.¹¹ Està clar que els diners no són una garantia de felicitat, però la seva mancança pot conduir fàcilment a l'estat contrari.

L'alt nivell de prosperitat de Dinamarca és un ingredient en l'explicació dels alts nivells de felicitat. Els països i les persones més pròsperes són, en general, més felices que les que no ho són tant. Malgrat això, altres elements també crucials per a la nostra felicitat són amb qui ens comparem i quin ús fem de la nostra riquesa.

3.1. Països rics i població

Segurament no us sorprendrà si us diem que generalment els països més rics són més feliços que els pobres. Això es fa evident quan comparem els nivells de riquesa de 40 països —el PIB per capita—¹² amb els seus nivells de felicitat.¹³

Aquesta comparació demostra que sí que hi ha una correlació entre el PIB per capita i la felicitat. En general, els països més rics són més feliços que els pobres, tot i que la correlació no és tan

11 STEVENSON i WOLFERS, «Subjective Well-being and Income: Is There Any Evidence of Satiation?».

12 CIA, *World Factbook*.

13 GALLUP, *Gallup World Poll*.

sòlida com es podria esperar —veure figura 2.

Els diners no són l'única causa de la felicitat, però hi té un paper significatiu. Malgrat la crisi i les baixes taxes de creixement dels últims anys, Dinamarca encara es troba entre els països més rics, i aquest és un dels motius dels alts nivells de felicitat dels danesos.

La correlació entre diners i felicitat també la trobem a nivell individual: les persones amb més diners normalment són més felices que les més pobres.¹⁴ Les xifres de l'Enquesta Social Europea mostren el mateix: com més alts són els ingressos a la llar, més feliços es declaren els seus membres.

3.2. Riquesa relativa

Malgrat això, l'estudi demostra que, un cop assolit un determinat nivell de riquesa, apareixen altres factors que esdevenen importants a part de la felicitat absoluta. Satisfetes les necessitats bàsiques, ens comencem a comparar amb els altres. Amb els nostres veïns, amb els nostres parents polítics...

Allò que tenen els altres afecta la nostra felicitat.¹⁵ Tant si ens agra-

14 KAHNEMAN i DEATON, «High income improves evaluation of life but not emotional well-being».

15 BOYCE, «Money and Happiness: Rank of Income, not Income, Affects Life Satisfaction».

» Malgrat la crisi i les baixes taxes de creixement dels últims anys, Dinamarca encara es troba entre els països més rics, i aquest és un dels motius dels alts nivells de felicitat dels danesos

da com si no, com a éssers humans ens preocupa la nostra posició social. Aquest factor pot desembocar en una cursa estressant a la recerca d'estatus social no necessàriament dirigida cap a allò que realment necessitem, sinó més aviat cap a tenir més que els altres.

Tot i que la riquesa, tant absoluta com relativa, és important per a la felicitat, això no significa que senzillament puguem comprar el nostre bitllet cap a la felicitat. Ens acostumem ràpidament als béns materials —com un cotxe nou o una cuina nova. Un cop comprat, però, redirigim la nostra atenció cap a algun altre objecte desitjat.¹⁶ Això és el que els investigadors sobre la felicitat anomenen «la roda de l'adaptació hedònica»: un mecanisme psicològic pel qual, una vegada assolit un desig material, un altre passa a ocupar el seu lloc.

4. Llibertat

«Sostenim com evidents per si mateixes les següents veritats: que tots els homes són creats iguals; que són dotats pel seu Creador de determinats drets inalienables; que entre aquests drets hi ha el dret a la vida, a la llibertat i a la recerca de la felicitat».

Així comença la Declaració d'Independència dels EUA de 1776. El lligam entre llibertat i felicitat no és quelcom que s'hagi descobert fa poc, però no ens podem permetre oblidar la importància de la llibertat de què gaudim. Poder decidir sobre les nostres vides és essencial per a la felicitat¹⁷ i la llibertat dels danesos està protegida pel seu sistema legislatiu.

4.1. El dret a la llibertat a Dinamarca

La llibertat dels danesos està consagrada en la seva Constitució. Cap ciutadà danès pot ser empresonat per les seves opinions polítiques o per les seves creences religioses. La llibertat personal és inviolable, així com els habitatges i la propietat privada. La policia no pot entrar quan vulgui a les cases, i ningú té dret d'arrabassar les propietats dels altres. Tot això sembla obvi, però per desgràcia estan lluny de ser drets universals.

A Dinamarca les persones poden formar associacions sense haver de demanar permís previ, poden reunir-se i manifestar-se en públic en contra d'assumptes als quals s'oposin, i tenen garantit el dret d'expressió. Les persones tenen llibertat per expressar allò que vulguin, oralment o per escrit, tot i que

s'han de responsabilitzar de les seves paraules.

La llibertat garanteix que les oportunitats no estiguin limitades per motius de raça, sexualitat o gènere. A Dinamarca, la majoria de persones senten que poden controlar el curs de les seves vides. L'estat del benestar garanteix que tothom tingui accés a l'educació sense que els ingressos baixos dels seus pares siguin una limitació. A més, les persones es poden casar amb qui desitgin independentment del sexe de l'altra persona, i poden parlar, viatjar i pensar lliurement. Tots aquests aspectes contribueixen a fer feliços els danesos.

4.2. Responsabilitat individual en la recerca de la felicitat

La llibertat té un impacte positiu en la felicitat, però també pot tenir el seu costat fosc. Una societat dominada per les decisions lliures pot resultar desbordant i intimidar moltes persones, ja que augmenta les possibilitats de prendre decisions incorrectes i situa la responsabilitat de ser feliç en mans de les persones.¹⁸ Aquesta ansietat, també coneguda com a «ansietat de la llibertat d'elecció» o «por de perdre's alguna cosa», la por de prendre decisions incorrectes, pot tenir efectes negatius sobre la felicitat.

16 DIENER, «Beyond the Hedonic Treadmill: Revisiting the Adaptation Theory of Wellbeing».

17 GRAHAM, *Happiness Around the World*, ps. 193-202.

18 SALECL, *The Tyranny of Choice*.

5. Treball

El somni d'una vida fàcil i sense haver de treballar és molt seductora mentre esperem un autobús ple de gent un matí fred i plujós d'hivern. En aquell moment, una setmana a les Bahames ens pot semblar la personificació de la felicitat. El primer dia ens resultarà diví, però... i el dia número 241? Aposto que trobareu a faltar la feina.

La feina no tan sols ens proporciona uns ingressos o un lloc on ocupar el dia, sinó que també ens ofereix relacions socials, identitat i significat, i per això el treball és de la màxima importància per a la nostra felicitat.

5.1 La manca de treball té un gran impacte en la felicitat

Per això no és cap sorpresa que el fet de no tenir feina pugui causar estrès, solitud i depressió.¹⁹ L'atur és una de les pitjors coses que li pot passar a la nostra felicitat. Independentment de la nacionalitat, les persones sense feina són menys felices que les que sí que en tenen, fins i tot sense tenir en compte l'efecte dels ingressos.

La pèrdua de les relacions socials de la feina, de l'amor propi, el canvi en

19 MONTGOMERY, «Unemployment pre dates symptoms of depression and anxiety resulting in medical conditions in young men».

l'estructura de la vida diària i l'estigma social... tot això afecta la felicitat. S'ha comprovat que fins i tot les persones que tenen feina tendeixen a ser menys felices durant els períodes d'altres taxes d'atur senzillament per la por de perdre-la.

5.2. Els danesos estan contents amb la seva feina

El treball representa molt per a la felicitat, però la qualitat d'aquest treball també té el seu paper. I, en general, els danesos estan contents amb la seva feina.²⁰ Consideren que la feina que els és encomanada és interessant i dotada de sentit, tant des del punt de vista de les tasques com dels objectius marcats pels seus superiors.

Diversos estudis confirmen que els danesos prosperen als seus llocs de feina. Per exemple, la European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions va estudiar la satisfacció a la feina a 33 països europeus. L'estudi se centrava en quatre categories: salaris, hores de feina, continguts de la feina i expectatives de futur. Dinamarca es va situar entre els quatre primers llocs en totes les categories: quarta en salaris; segona pel que fa a hores de feina i expectatives de futur;²¹

20 *Enquesta Social Europea*, 2010.

21 EUROPEAN FOUNDATION FOR THE IMPROVE-

i quan es tracta de la qualitat de la feina en conjunt, Dinamarca es va situar en primera posició. Per a això és fonamental un alt grau de confiança entre la direcció i els empleats.²² La direcció confia que els treballadors faran adequadament la seva feina, i això permet els treballadors tenir un major grau de control en la manera en què organitzen i duen a terme les seves tasques. Per aquest motiu els empleats danesos gaudeixen d'un alt grau d'autonomia als seus llocs de feina. Senten que tenen influència en el seu treball.

Però, tot i que en general als llocs de treball hi ha una gran autonomia, encara hi ha una gran diferència entre l'autonomia que experimenten alguns treballadors respecte d'altres. Com més alts són el nivell educatiu i el salari d'una persona, més autonomia té a la seva feina. Paral·lelament, els empleats del servei públic gaudeixen de menys autonomia que els del sector privat.²³

Un altre motiu dels alts índexs de satisfacció amb el treball a Dinamarca és la flexibilitat del seu mercat laboral. Els danesos tenen un període de noti-

MENT OF LIVING AND WORKING CONDITIONS, *Fourth European Working Conditions Survey*.

22 ARBEJDSMILJØRÅDET, «Virksomheders sociale kapital».

23 SFI, *Ledelse og Motivation i den Offentlige Sektor*.

La feina no tan sols ens proporciona uns ingressos o un lloc on ocupar el dia, sinó que també ens ofereix relacions socials, identitat i significat

ficació previ per deixar la feina curt, i això fa que els resulti relativament fàcil canviar de feina i els evita haver d'estar més temps del necessari en un lloc de treball que no els satisfà. El model de «flexigüretat» danès —fusió de flexibilitat i seguretat—, permet contractar i acomiadar de forma més ràpida, alhora que l'alt nivell de protecció social fa que perdre la feina no sigui cap calamitat.

6. Democràcia

La sensació de poder controlar la nostra pròpia vida és positiva per a la felicitat. Per aquest motiu no resultarà sorprenent que el fet de poder influir en la societat en què vivim també contribueix a augmentar la felicitat. Els investigadors sobre la felicitat suggereixen que les persones que viuen en països amb institucions democràtiques ben desenvolupades estan, en general, més satisfetes amb les seves vides.²⁴

Dinamarca és una democràcia consolidada i, en comparació amb altres països, els danesos presenten uns alts nivells de confiança en els seus polítics i les seves institucions.²⁵ Per aquest

motiu els índexs de participació electoral a Dinamarca són dels més alts del món: a les últimes eleccions, gairebé el 88% de l'electorat va acudir a les urnes. A més, el sistema polític danès es caracteritza per nivells molt baixos de corrupció. Tots aquests aspectes en conjunt possibiliten als danesos poder tenir influència en la societat i en les seves pròpies vides.

6.1. Qualitat

No obstant, l'existència d'institucions democràtiques no és suficient per si mateixa, sinó que la seva qualitat també és important. La qualitat de la governança ajuda a explicar les grans diferències de felicitat a nivell internacional. Els sistemes polítics efectius i lliures de corrupció potencien la felicitat.²⁶ Si la possibilitat de ser escoltats per les autoritats locals depèn dels nostres contactes o de la mida de la nostra cartera, això tindrà efectes negatius en la nostra felicitat.

De forma similar, les xifres demostren que, generalment, com més confiança es té en institucions com l'ONU, la UE i el govern del propi país, més feliç és la població.²⁷ Dinamarca és el país menys corrupte del món,²⁸ i això ajuda

a enfortir la confiança en el sistema polític i a augmentar el nivell de felicitat. Aquesta absència de corrupció també ajuda a entendre per què els danesos accepten tenir un impost sobre la renda tan alt: les persones constaten que els seus diners es gasten en allò correcte i que n'obtenen un retorn a canvi.

6.2. Descentralització

A més, els estudis apunten que la descentralització i la democràcia directa tenen un impacte positiu en la felicitat.²⁹ Tot i que a Dinamarca es prenguin poques decisions per referèndum —com per exemple, per decidir assumptes importants relatius a la UE—, es pot considerar que el poder polític en aquest país està relativament descentralitzat.

Un principi fonamental de la democràcia danesa és que les solucions s'han de proporcionar de la forma més pròxima possible als ciutadans a través de les institucions democràtiques locals. Aquesta autonomia local significa que els problemes es resolen a nivell local en una major mesura que en altres països —per exemple, assumptes com quantes escoles bressol hi hauria d'haver o amb quina freqüència es pot oferir servei de neteja a persones grans.

24 HELLIWELL i HUANG, «How's Your Government? International Evidence Linking Good Government and Well-Being».

25 *Enquesta Social Europea*, 2010.

26 HELLIWELL, *World Happiness Report*.

27 *Enquesta Social Europea*, 2010.

28 TRANSPARENCY INTERNATIONAL, *Corruption*

Perception Index, 2012.

29 FREY i STUTZER, «Happiness Prospers in Democracy».

El treball representa molt per a la felicitat, però la qualitat d'aquest treball també té el seu paper. I, en general, els danesos estan contents amb la seva feina

El 2012 el Banc Mundial va publicar un informe sobre la proximitat dels governs amb les persones, en què s'examinava el grau de descentralització de 182 països. Entre altres factors, el Banc Mundial va avaluar el volum de despesa dels governs locals en comparació amb el volum nacional total com a indicador de descentralització; en altres paraules: quina proporció del pressupost nacional era gestionat pels governs locals. L'informe destacava que Dinamarca és un dels països on la proporció de despesa dels governs locals és major.

7. Societat civil

Els éssers humans som éssers socials, i la importància de les relacions socials per a la nostra felicitat està reconeguda per la majoria d'investigadors d'aquest camp.³⁰

Dinamarca té un dels nivells de cohesió social més alts del món, i això contribueix a la felicitat dels danesos. Segons l'Enquesta Social Europea, el 60% dels europeus va quedar amb amics, família o companys de feina al menys un cop

per setmana durant el 2010. La mitjana corresponent a Dinamarca és del 78%.

Els danesos s'impliquen en el teixit associatiu i practiquen el voluntariat en associacions de diversos nivells de formalitat. Aquestes diverses formes de relació social ajuden els danesos a ser feliços.

És important destacar que no es tracta només de tenir 500 amics al Facebook. Les relacions socials més importants són aquelles relacions properes en què experimentem comprensió, en què compartim pensaments i sentiments, i en què tots proporcionem i rebem suport.

Sovint escollim invertir el nostre temps en incrementar els nostres ingressos perquè creiem que això ens proporcionarà una major felicitat, però potser seria millor invertir aquest temps en les nostres relacions socials: família, amics o fins i tot voluntariat.

7.1. Voluntaris feliços

Gairebé dos milions de danesos —d'un total de sis milions— participen en tasques de voluntariat. Juntament amb els finesos i els suecs, els danesos són els europeus més implicats en aquest tipus d'activitats.³¹

A Dinamarca es diu que «quan es troben tres danesos, formen un club», i no està gaire allunyat de la realitat. Actualment hi ha unes 100.000 organitzacions o associacions de caràcter voluntari a Dinamarca.³²

El treball dut a terme pel sector del voluntariat equival a un volum de 18 bilions d'euros, és a dir, aproximadament el 10% del PIB danès.³³ El seu valor, però, va molt més enllà de l'àmbit financer: els investigadors sobre la felicitat a nivell internacional apunten a un lligam entre voluntariat i felicitat. Les persones que realitzen tasques de voluntariat generalment són més feliços.³⁴ I aquesta relació sembla anar en ambdues direccions: les persones feliços sovint trien fer voluntariat, i aquest voluntariat fa augmentar la seva sensació de felicitat. Una de les conclusions és que el voluntariat enforteix les relacions socials,³⁵ essencials per a la felicitat de les persones. A més, està demostrat que fer alguna cosa pels altres fa augmentar la felicitat.

30 HALLER i HADLER, «How Social Relations and Structures Can Produce Happiness and Unhappiness: An International Comparative Analysis».

31 EUROPEAN FOUNDATION FOR THE IMPROVEMENT OF LIVING AND WORKING CONDITIONS, *Participation in volunteering and unpaid work*.

32 SFI, *Den frivillige sektor i Danmark – omfang og betydning*.

33 SFI, *Den frivillige sektor i Danmark – omfang og betydning*.

34 LOGA, *Livskvalitet. Betydning av kultur og frivillighet for helse, trivsel og lykke*.

35 LIN, *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*.

» Dinamarca és una democràcia consolidada i, en comparació amb altres països, els danesos presenten uns alts nivells de confiança en els seus polítics i les seves institucions

8. Equilibri entre feina i oci

I per últim, però no per això menys important, en general els danesos duen una vida equilibrada. Tenen temps per a la família, els amics i l'oci, així com per a les seves carreres professionals, i gaudeixen d'un alt grau de flexibilitat als seus llocs de treball. Aquesta capacitat de trobar un equilibri entre la vida laboral i la vida familiar és essencial per a la felicitat.

Els danesos treballen una mitjana de 1.522 hores l'any, comparat amb les 1.776 hores dels països de l'OCDE. Només el 2% dels danesos treballa «massa hores» —definit per l'OCDE com a més de 50 hores a la setmana—, mentre que a altres països de l'OCDE la proporció és del 9%.³⁶ Els treballadors gaudeixen de cinc setmanes de vacances pagades i tenen el dret d'agafar temps lliure el primer dia que els seus fills es posen malalts. Això vol dir que els danesos passen molt de temps amb les persones que realment els importen i que els fan feliços.

Però aquest equilibri entre treball i oci també implica que hi hagi flexibilitat en la manera i el lloc on es desenvolupa la feina. De vegades pot resultar difícil acabar tot el que s'ha de fer a l'oficina abans d'anar a buscar el fill petit a l'es-

cola bressol. Segons l'Statistics Denmark, l'organisme oficial d'estadística de Dinamarca, un de cada quatre treballadors té control sobre les seves hores laborals i no està obligat a ser a l'oficina en un horari determinat. Alhora, però, el 17% dels assalariats realitzen part del treball a casa.

La flexibilitat horària i la possibilitat de treballar des de casa pot ajudar a millorar el flux de la vida diària i explica en part per què només una petita proporció de danesos experimenta estrès i enuig en la seva vida diària.

La importància d'assolir un equilibri entre treball i oci no hauria de fer-nos pensar que el treball és una força negativa en termes de felicitat. De fet, una feina gratificant és un ingredient natural per a una vida plena per a la majoria de persones.³⁷ No obstant això, hem de saber trobar l'equilibri entre el temps que dediquem a la vida laboral i el temps que passem amb els nostres éssers estimats. Hauríem de considerar bé, per exemple, si val la pena acceptar una feina amb un sou més alt però que estigui més lluny de la llar.

Consideracions finals

Ens hem centrat molt en els «feliços danesos», però per un bon motiu: si hem de resoldre els immensos reptes que representa la baixa qualitat de vida que podem trobar arreu del planeta, hem d'aprendre dels països que han assolit els nivells més alts de felicitat del món, i un d'aquests és Dinamarca. Això no vol dir que Dinamarca no tingui reptes davant seu ni que sigui necessàriament el país més feliç del món. El que sí que significa és que Dinamarca forma part del grup de països en què la seva població està, de mitjana, altament satisfeta amb la seva vida.

En aquest treball hem explorat alguns dels motius d'aquests alts índexs de satisfacció amb la vida. Hem apuntat la confiança en els altres i en el sistema polític, un estat del benestar que redueix les incerteses, un cert nivell de riquesa, educació gratuïta i uns drets i llibertats garantits constitucionalment, flexibilitat al lloc de treball, democràcia local, una societat civil forta i una vida equilibrada com a elements determinants en la felicitat dels danesos. Aquests factors no constitueixen una llista completa per si mateixos, però són aspectes cap als quals s'hauria de tendir a l'hora de desenvolupar les diferents polítiques de cada país.

37 SOUZA-POZA i SOUZA-POZA, «Well-being at work: a cross-national analysis of the levels and determinants of job satisfaction».

36 OCDE, *Better Life Index*.

Invertim el temps en incrementar els ingressos perquè creiem que ens proporcionaran una major felicitat, però seria millor invertir en les nostres relacions socials: família, amics i voluntariat

Happiness Research Institute

Happiness Research Institute és un laboratori d'idees que explora els motius pels quals algunes societats són més felices que altres. La seva missió és informar els responsables polítics sobre les causes i els efectes de la felicitat de l'ésser humà, formar part en els debats públics sobre el benestar subjectiu, i millorar la qualitat de vida dels ciutadans d'arreu del món. ◀

MÉS INFORMACIÓ

ARBEJDSMILJØRÅDET. «Virksomheders sociale kapital» [en línia]. A *Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø*, núm. 40, 2008. Disponible a: <www.amr.dk>.

ASSOCIATED PRESS. «Scandinavians Prove Their Honesty in European Lost-Wallet Experiment» [en línia]. 20 de juny de 1996. Disponible a: <www.deseretnews.com>.

BOYCE, Christopher (et al.). «Money and Happiness: Rank of Income, not Income, Affects Life Satisfaction». A *Psychological Science*, vol. 21, núm. 4, ps. 471-475, 2010.

CIA. *World Factbook* [en línia]. Disponible a: <www.cia.gov>.

DIENER, Edward (et al.). «The Danish Effect: Beginning to Explain High Well-being in Denmark». A *Social Indicators Research*, vol. 97(2), ps. 229-246, 2010.

DIENER, Edward (et al.). «Beyond the Hedonic Treadmill: Revising the Adaptation Theory of Well-being». A *Social Indicators Research Series*, vol. 37, ps. 103-118, 2009.

Enquesta Social Europea, 2010.

EUROPEAN FOUNDATION FOR THE IMPROVEMENT OF LIVING AND WORKING CONDITIONS. *Fourth European Working Conditions Survey* [en línia]. 2007. Disponible a: <www.eurofound.europa.eu>.

EUROPEAN FOUNDATION FOR THE IMPROVEMENT OF LIVING AND WORKING CONDITIONS. *Participation in volunteering and unpaid work* [en línia]. 2011. Disponible a: <www.eurofound.europa.eu>.

FREY, Bruno i STUTZER, Alan. «Happiness Prospers in Democracy». A *Journal of Happiness Studies*, vol. 1, núm. 1, ps. 79-102, 2000.

GALLUP. *Gallup World Poll* [en línia]. Disponible a: <www.gallup.com>.

GRAHAM, Carol. *Happiness Around the World*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

HALLER, Max i HADLER, Markus. «How Social Relations and Structures Can Produce Happiness and Unhappiness: An International Comparative Analysis». A *Social Indicators Research*, vol. 2, ps. 169-216, 2006.

HELLIWELL, John (ed.). *World Happiness Report* [en línia]. Nova York: Earth Institute – Columbia University, 2012. Disponible a: <www.earth.columbia.edu>.

HELLIWELL, John i HUANG, Haifang. «How's Your Government? International Evidence Linking Good Government and Well-Being». A *British Journal of Political Science*, vol. 38(4), ps. 595-619, 2008.

KAHNEMAN, Daniel i DEATON, Angus. «High income improves evaluation of life but not emotional well-being» [en línia]. A *Proceedings of the National Academy of Sciences*, vol. 107, núm. 38 ps. 16.489-16.493, 2010. Disponible a: <www.pnas.org>.

LIN, Nan. *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

LOGA, Jill. *Livskvalitet. Betydning av kultur og frivillighet for helse, trivsel og lykke* [en línia]. Oslo: Sivilsamfunn, 2010. Disponible a: <www.sivilsamfunn.no>.

MONTGOMERY, Scott. «Unemployment pre dates symptoms of depression and anxiety resulting in medical conditions in young men». *A International Journal of Epidemiology*, vol. 28, ps. 95-100, 1999.

OCDE. *Health at a Glance 2011* [en línia]. Disponible a: <www.oecd.org>.

OCDE. *Better Life Index. 2013*. Disponible a: <www.oecdbetterlifeindex.org>.

SALECL, Renata. *The Tyranny of Choice*. Londres: Profile Books, 2011.

SFI. *Ledelse og Motivation i den Offentlige Sektor* [en línia]. Copenhague: 2010. Disponible a: <www.sfi.dk>.

SFI, *Den frivillige sektor i Danmark – omfang og betydning* [en línia]. Copenhague: 2006. Disponible a: <www.sfi.dk>.

SOUZA-POZA, Alfonso i SOUZA-POZA, Andrés. «Well-being at work: a cross-national analysis of the levels and determinants of job satisfaction». *A The Journal of Social-Economics*, vol. 29, ps. 517-538, 2000.

STEVENSON, Betsey i WOLFERS, Justin. «Subjective Well-being and Income: Is There Any Evidence of Satiation?» [en línia]. *A Brookings*, 2013. Disponible a: <www.brookings.edu>.

TRANSPARENCY INTERNACIONAL. *Corruption Perception Index, 2012* [en línia]. Disponible a: <www.transparency.org>.

World Happiness Database, Happiness in Nations [en línia]. Disponible a: <<http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>>.

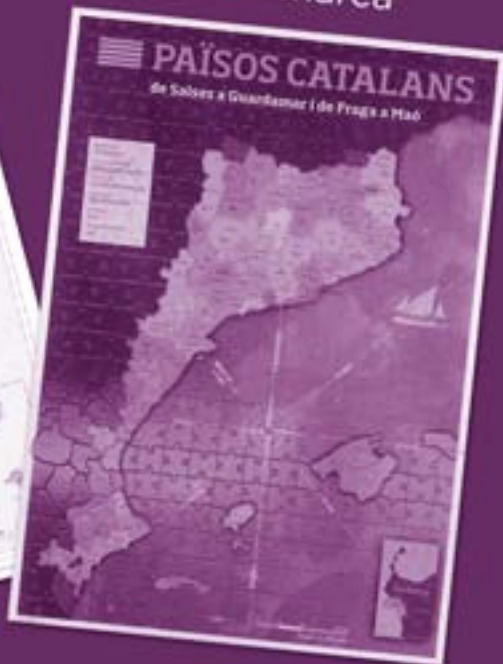
«Values Survey». European Values Study i World Values Study. 1981-2008.

Països Catalans

Mapa comarcal
i municipal
escala 1:500 000

Puzle de 385 peces
48x68 cm, amb peces
retallades amb la forma
de cada comarca

www.irla.cat · info@irla.cat

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

FÒRUM

Moderador **Jordi Llavina**

Fotografies **Alexandre Miquel i Gemma Domínguez**

Gaspar Hernández

«Des de la por no podem ser feliços»

Una conversa amb Alfred Bosch

Alfred Bosch (Barcelona, 1961) és un home polifacètic que, abans de polític, feia d'escriptor. La seva novel·la *L'atles furtiu* va merèixer el premi Sant Jordi del 1998. *Les set aromes del món*, el Ramon Llull del 2004. També és autor, entre altres títols, de *Trilogia 1714*, punt de trobada entre les seves facetes d'escriptor i historiador, i *La via africana*, que dona compte de la seva passió per aquest continent. Políticament, va ser portaveu de *Barcelona decideix*. Ara representa ERC al Congrés i encapçala la candidatura d'Esquerra a l'alcaldia de Barcelona.

Gaspar Hernández (Sant Esteve d'en Bas, 1971) és un periodista que treballa des de fa més de vint anys a Catalunya Ràdio. Ha presentat i dirigit l'espai de reflexió política *Catalunya Nit*, el magazín *El matí de Catalunya Ràdio de l'estiu* i, des de fa uns quants anys, és el responsable del programa de psicologia i espiritualitat *L'ofici de viure*, el més escoltat del país a Internet. Hernández simultanieja la feina de periodista amb la vocació literària. El seu bateig de foc va ser amb *El silenci*, premi Josep Pla 2009. L'any passat va publicar *La terapeuta*.

Jordi Llavina: Potser seria interessant començar definint què entenem per «felicitat». O què hi hauríem d'entendre.

Gaspar Hernández: Com afirma el professor Norbert Bilbeny en un dels articles publicats en aquesta mateixa revista, n'hi ha tantes definicions com escoles filosòfiques. Jo proposaria canviar el concepte de «felicitat» per un altre terme que utilitza en un altre article, també d'aquesta revista, el professor Jordi Pigem: el de «satisfacció vital».

Alfred Bosch: Jo situaria la meva felicitat personal en l'absència de necessitat: no necessites alguna cosa perquè ja l'has satisfet, o, potser encara millor, perquè has aconseguit de renunciar-hi, que no és pas una mala idea. La manca de necessitat, en aquest sentit, et dona una gran pau, una plenitud.

Gaspar Hernández: És un fet, però, que la societat ens demana més i més, constantment. Ens estimula a tenir com més millor, com més coses millor. Hi ha un discurs famós del fins ara president de l'Uruguai, José Mujica, pronunciat a l'ONU el 2013, en el qual,

entre altres raons de pes, el mandatari uruguaià esgrimia aquesta: la persona més rica és la que menys necessita. Però permet-me, Alfred, que, abans de continuar, faci un matis que em sembla fonamental: si no hi ha unes necessitats bàsiques satisfetes, cobertes, llavors no hi pot haver felicitat. Cal partir, sempre, d'aquest pressupòsit. Un cop assegurat això, una vegada cobert aquest nivell bàsic, a partir d'una determinada renda, tots els estudis indiquen que no és més feliç qui cobra més.

Alfred Bosch: Esclar que sí! Si hi ha patiment, gana, mal viure, aleshores és molt difícil que et puguis plantejar la mera idea de la felicitat. Resulta, ras i curt, inconcebible! De vegades, les necessitats bàsiques són més bàsiques del que ens pensem. Deixa'm que et posi un exemple pràctic: tenir cotxe. Jo fa quatre anys que vaig renunciar-hi. I t'asseguro que ara sóc molt més feliç que abans. Ho vaig viure com un deslliurament. Especialment pel fet que resideixo a Ciutat Vella, a Barcelona, on el cotxe és més aviat un problema. Crea neguit, no aparques; si hi ha una manifestació, els carrers estan tallats...

Hernández: La política hauria de ser un bé preuat, i hauria de gaudir de molt de prestigi: consisteix a donar als altres, a treballar pel bé comú

És un patiment constant. Sovint ens adonem que cal deslliurar-nos d'una necessitat. I qui diu el cotxe podria dir moltes altres coses. Tendir a la felicitat també és prescindir de tot allò superflu.

Jordi Llavina: Aquest de la «felicitat», però, és un concepte molt dels nostres dies. Abans no se'n parlava...

Gaspar Hernández: Exacte. Com abans tampoc no es parlava d'emocions. Per als nostres pares, per exemple, reflexionar sobre les emocions hauria estat estrany. En aquell temps, hi havia altres prioritats. Per contra, ara mateix, David Cameron, al Regne Unit, o el govern del Canadà, i el del Brasil... tots ells parlen de la felicitat, i ja la comencen a contemplar d'una manera pràctica en la seva acció de govern. Aquests polítics defensen que no podem mesurar el benestar dels ciutadans d'un país fixant-nos, només, en el Producte Interior Brut, o l'economia. Tots ells es basen en el model del petit país de l'Himàlaia anomenat Bhutan: allà l'objectiu és que els ciutadans siguin feliços. Ho diuen així, tal com raja, i sense pèls a la llengua. I mesuren aquesta felicitat en base a nou paràmetres, dels quals només un és l'economia. Per mi, hi ha una pregunta clau que ens hem de fer

a l'hora d'abordar aquest tema: a partir d'un cert llindar, la nostra població, és feliç o no?

Alfred Bosch: Ara has provocat l'historiador que duc dins, Gaspar. La felicitat, el concepte de felicitat, em fa l'efecte que sempre hi ha sigut, al llarg de la història de la humanitat, a través de les seves diverses etapes. Mira, posem per cas, els romans: distingien entre l'*Arabia Felix* i l'*Arabia Infelix*. La primera era la fèrtil, la productiva. La segona ocupava, sobretot, el desert. Ara relacionem aquest concepte més aviat amb el materialisme. O gairebé exclusivament amb el materialisme. I ens trobem que entenem molt bé que hem abusat d'una visió materialista de la felicitat. I mirem de corregir-ho, per descomptat. I és per això que sorgeixen polítics, i línies d'acció política, que demanen de fixar-nos en altres indicadors, no només en els merament econòmics o «materials». Elements com, per exemple, l'accés a la cultura.

Gaspar Hernández: Al meu entendre, cal fer un pas endavant. Recomano que revisem el que ha anat dient els darrers anys el president de l'Uruguai. Sosté que a l'Uruguai la gent va lluitar molt per tenir la jornada de vuit hores. Ara s'ha

arribat, fins i tot, a la conquesta d'una jornada laboral de sis hores. Doncs bé, la gent fa doble jornada per tenir més — més coses materials, s'entén — i pagar més hipoteques. I el president ho critica obertament. Al meu entendre, això és reflex d'una societat malalta, com va escriure Jiddu Krishnamurti, fa gairebé un segle. I això mateix ens ha dut allà on som. Per no moure'ns del nostre país: aquí la segona causa de baixa laboral és per ansietat, estrès o depressió. Per tant, no podem dir que la nostra població — la població, insisteixo, que té les necessitats bàsiques satisfetes — sigui cada cop més feliç.

Alfred Bosch: Per això em sembla urgent reivindicar amb força aquesta idea: un cop tenim les necessitats primàries o bàsiques cobertes, hi ha un segon camí: el de saber prescindir de certes necessitats creades. Això, en política, es pot aconseguir. Fixem-nos en un detall que pot semblar menor: la manera de vestir dels polítics. Si vestim com qualsevol altra persona, el que transmetem és que, si som capaços de renunciar a certes necessitats creades — falsament creades, tan sovint —, podem ser més feliços. Els que sortim a la televisió estem obligats a transmetre les nostres condicions ètiques: es

Bosch: Una persona que
no és independent és infeliç

pot viure —i, fins i tot, es pot viure amb èxit— sense gens ni mica de luxe.

Gaspar Hernández: Hi estic totalment d'acord. Convindria passar de la societat del tenir a la societat del ser, en la terminologia d'Erich Fromm.

Jordi Llavina: Hi pot haver alguna intersecció entre el que en podríem dir la «felicitat individual» i la «felicitat col·lectiva»?

Alfred Bosch: Jo crec que no és tan diferent el principi de la felicitat aplicat a les persones o als col·lectius. Aplicat el principi a aquests darrers, en definitiva radica en el mateix: cobrir necessitats bàsiques i, tot seguit, saber distingir les necessitats creades artificialment de les altres. Si sabem transmetre aquesta idea, podrem perseguir millor la felicitat col·lectiva. I quines són les necessitats bàsiques?, ens podem preguntar: doncs assegurar l'alimentació, tenir un sostre, gaudir d'uns drets mínims, i que estiguin ben coberts, que tothom pugui complir els seus deures... En la meva opinió, és important transmetre la idea que hi ha luxes que no necessitem. No ens cal, per exemple, un creixement constant vertiginós. Això ens acaba perjudicant. El consum ens acaba consumint a nosaltres mateixos. La teva riquesa interior la malgastes en l'exterior.

Gaspar Hernández: Només afegiria una cosa, Alfred, i és important que ho faci tenint-te al davant, perquè tu et dediques a la política: ha d'haver-hi canvis substancials, molt de fons, en l'ensenyament. El psiquiatre Claudio Naranjo diu que l'educació actual només s'ocupa de la ment racional, instrumental, com si només fóssim això. Es creen, diu el psi-

Bosch: Si hi ha patiment, gana, mal viure, aleshores és molt difícil que et puguis plantejar la mera idea de la felicitat. Resulta, ras i curt, inconcebible!

quiatre, éssers egoistes i pràctics. No sembla legítim educar per la felicitat. Si es calculés el preu de la infelicitat que es crea, es veuria com n'és, d'anti-econòmica, la nostra educació. Al meu entendre, no només s'hauria d'introduir ioga o meditació a les escoles —per començar, aconseguiríem més capacitat de concentració entre els joves—, sinó l'assignatura d'intel·ligència emocional. És a dir, aprendre a gestionar les emocions. Per exemple, la por. No podem demanar als joves que siguin emprenedors si no els hem ajudat a gestionar la por. A la vegada, tenim una societat en què els mitjans de comunicació estimulem constantment la por. Des de la por no podem ser feliços.

Alfred Bosch: M'has fet venir al cap una cosa, que en els darrers anys jo tinc molt present: Catalunya és una societat políticament més feliç que la resta de societats nacionals o regionals que componen l'Estat. Al Congrés dels Diputats, hi ha un discurs dominador, respecte al cas català, respecte al procés: no us deixarem marxar, no podreu votar, no podreu gestionar mai vosaltres sols els vostres diners. Hi ha qui disfressa aquesta tibantor d'amor. Jo els acostumo a dir: aquest amor que es basa en la possessió no és amor...

Gaspar Hernández: Però és que si això mateix es donés a un nivell individual seria del tot inadmissible...

Alfred Bosch: Oh, i tant! Quan en fas el trasllat a l'individu, això avui dia ningú no ho admet, ningú no s'ho empassa. Col·lectivament, en canvi, encara hi ha qui s'ho creu. Aquesta contradicció és bo remarcar-la, precisament, a Madrid. Sembla que allà ens suggereixin: la nostra felicitat es basa en el fet de tenir-vos encadenats. I això, es miri del dret o del revés, no funciona.

Gaspar Hernández: Aquest comportament, a un nivell individual —deixa'm que hi torni a insistir—, faria que la persona afectada anés a veure de dret un psiquiatre... Un altre comportament inadmissible: la violència verbal, que és una forma més de violència. La mentalitat de bons i dolents és de còmic, és del tot insostenible. Per sort, a Catalunya jo crec que els mitjans no estimulem tant la violència verbal com a la resta de l'Estat.

Alfred Bosch: Cal combatre tot això, totes aquestes mancances, d'una manera madura. Parlant-ne molt, i fent-ho d'una manera positiva. Tot això de la «programació neurolingüística»: em

sembla fonamental, i jo, poc o molt, ja ho aplicava abans de saber que se'n deia així. De vegades m'he trobat que et fan una entrevista i tu hi poses tota la positivitat de què ets capaç. Però, en un moment donat, et pregunten sobre els teus rivals... i tu respons, per exemple, que consideres que s'haurien de posar més d'acord entre ells. Doncs bé, aquesta petita observació és el que acabarà servint de titular. És a dir, la cosa diguem-ne una mica menys positiva de totes les que has dit... Aquesta dinàmica —que existeix— de dir: donem prioritat a la crítica, a allò que és negatiu... això és una cosa amb la qual m'he trobat molt. I cal anar sempre amb peus de plom.

Gaspar Hernández: Per això els mitjans hem de fer autocrítica. «Espectacularitzem» aquesta violència verbal. Cal que els que treballem en els mitjans de comunicació fem autocrítica. Cada cop s'accepta menys la «bronca». Les formes són importants. Acaben creant realitats. I, a un altre nivell, cal fer unes polítiques diferents, agosarades. Si volem una societat més sana, els canvis han de començar per cadascun de nosaltres, i per la política. La política ho pot fer tot? No, esclar. Però pot contribuir-hi decisivament. Per exemple, el

FUNDACIÓ

JOSEPH IRLA

» **Hernández:** Si estem esclavitzats pel consum, no podem ser lliures

Departament de Salut: veure el malalt des d'un punt de vista holístic. Integrar les teràpies complementaries als hospitals (ens estalviariem molta despesa farmacèutica). I, tornant a l'ensenyament —amb el benentès que sovint demanem massa coses a l'ensenyament, on tenim grans professionals, i massa poc a les famílies—, cal incloure intel·ligència emocional a les aules. Donem eines per al benestar emocional. Ensenyem a estimar; eduquem per l'amor, com diu el Dalai Lama. Pot sonar naïf; però estem parlant d'un problema ben real. La primera causa de visita als psicòlegs catalans són els problemes, diguem-ne, sentimentals. Hi ha molta gent que a casa nostra pateix, i molt, per amor. Per creences falses, apreses de les cançons i les pel·lícules de Hollywood. Hi ha educació sexual a les nostres aules, però no eduquem en l'amor.

Jordi Llavina: Creieu que la independència de Catalunya ens farà més feliços?

Alfred Bosch: Pel que fa les persones, la falta de llibertat és una de les principals causes d'infelicitat. Sentir que tot et ve donat, que depens d'un altre, que no ets sobirà, que no pots ser tan responsable... això genera infelicitat per definició. Una persona que no és independent és infeliç, i difícilment se sentirà realitzada. Per això els pobles tendeixen a buscar la seva llibertat col·lectiva. A partir de la independència, caldrà treballar d'una altra manera. Em puc equivocar en la tria, però almenys ja estic exercint la meua llibertat —la de triar. La independència és una oportunitat: que sàpigues aprofitar-la ja és cosa teva.

Gaspar Hernández: Tal com diu en el seu article el professor Jordi Pigem, la satisfacció vital pot manifestar-se en l'esforç per un projecte col·lectiu, com ara construir un nou país.

Alfred Bosch: Jo vaig seguir força els processos d'independència dels països africans. Estan millor ara que abans? Decididament, sí. Ara, almenys, poden triar. Potser materialment no ho estan, gaire millor. Però han pogut escollir. I, de fet, pocs pobles al món, quan els han deixat triar entre ser lliure o estar sotmesos, han triat aquesta última opció.

Gaspar Hernández: La independència ens farà més feliços? Sí, si va acompanyada de polítiques molt diferents. I, insisteixo, si deixem de valorar el benestar del país només en termes econòmics.

Jordi Llavina: Estem parlant d'utopies, no? De paradisos?

Alfred Bosch: Això és un debat antic: hi ha paradís o no? Els paradisos, si algun cop ens els podem imaginar, acaben en expulsió. És impossible residir-hi sempre! La idea del paradís jo crec que sí que és positiva: com ara la idea de les utopies polítiques. Hem de renunciar a aquest camí? No, mai! La llibertat plena, existeix? Segur que no. Però hem de renunciar a fer aquest camí? És en el camí que trobes plenitud, satisfacció...

Gaspar Hernández: No hi ha més paradís que el moment present. L'aquí i l'ara.

En canvi, sembla que tinguem instal·lat un *software* mental que ens fa passar del futur al passat, en un trasllat constant... Allò del tenir, una altra vegada. Seré feliç quan tingui una determinada cosa, o una altra. Mentre ens movem — mentalment — del passat al futur, no hi ha paradís, ni felicitat possible.

Alfred Bosch: Un dels moments que recordo de més felicitat a la meua vida és el d'un dia que jo era a Damasc, a la mesquita dels Omeies: passaven ocells, se sentia la cantilena de les pregàries, aquella manera de pregar monòtona dels musulmans... Aquell va ser, per a mi, un moment de felicitat extrema, total. En tinc tres o quatre més, de tan intensos com aquest: el del naixement del meu primer fill, el del naixement de la meua filla. Són moments de plenitud, de gaudi extrem. Cal gaudir sempre d'allò que estàs vivint en cada moment. Això no exclou, però, que els somnis tinguin pes en la teua vida i també en el teu projecte col·lectiu. Cal trobar l'equilibri entre el viure i el somiar. El viure intencionalment no exclou el somni. Ara mateix ens ho passem la mar de bé xerrant, jo em sento molt feliç. Això, però, no treu que jo tingui anhels, que els pugui verbalitzar. No, una cosa no exclou l'altra. Que no podem viure només dels somnis, queda clar! Però, a la vegada, no podem

renunciar als horitzons. Perdríem el sentit de la vida. I el sentit també dóna felicitat. Tenim necessitat, de vegades, de combatre l'absurditat de la vida.

Gaspar Hernández: Jo intento començar cultivant la llibertat interior. «Sigues tu el canvi que vols veure al món», deia Gandhi. La llibertat interior és clau, en tot aquest debat que estem mantenint, Alfred. Si estem esclavitzats pel que diran, per l'opinió dels altres, per la por, no som lliures. Això no vol dir que puguem fer el que ens rota, que consti.

Alfred Bosch: Ara se m'acut que, per a mi, un dia culminant de la meua vida va ser aquell en què vaig deixar de fumar. Un dia, després de molts intents, finalment vaig assolir l'èxit. I va ser una gran conquesta, creu-me! Exactament com deslliurar-se d'una cadena. De vegades, m'havia trobat amb moments vergonyants: sentia la necessitat de deixar un moment els meus fills perquè havia d'anar a fumar. Això també forma part d'aquesta felicitat que dèiem. Com que he pogut superar aquestes servituds, sóc una persona molt més feliç.

Gaspar Hernández: Tu, Alfred, treballes pel bé comú. Una associació, un partit: implicar-se en entitats vol dir sentir empatia per les persones que ens en-

FUCCIÓ

JOSEP

volten. Quan un visita un psicòleg i li diu: «Estic deprimat, doctor», el professional sovint li recomana que doni, que destini energia per als altres, encara que aparentment no tingui forces. Aquest donar és una font de felicitat. La política hauria de ser un bé preuat, i hauria de gaudir de molt de prestigi: consisteix a donar als altres, a treballar pel bé comú.

Alfred Bosch: Ep, però, en política, també he conegut moltes persones infelices. Si tens vocació de servei, t'hi poses. Hi trobes sentit. Pressents grans canvis. A Catalunya, en aquest sentit, estem vivint una primavera. I jo sento que tinc el privilegi de representar també aquest

moviment. Veure com col·lectivament els canvis es gesten en els caps i els cors dels ciutadans... i tu, mentrestant, que tens l'orgull i la responsabilitat de representar aquest canvi tan enorme.

Gaspar Hernández: Hi ha una frase típica del zen que afirma: «Comença a caminar, i el camí ja anirà apareixent». Sovint estem massa amoïnats pel camí a seguir. Què hem de fer? Comença a caminar, i el camí ja anirà apareixent. Aprenguem, també, a conviure amb la incertesa. Tampoc ens n'ensenyia, la societat. Ho hem de tenir tot assegurat. La feina, la jubilació, el futur del país. I la vida no hi entén, de seguretats.

Alfred Bosch: En el cas del procés, en el moment que viu avui Catalunya, sovint em trobo en entrevistes, o en converses, en què em pregunten: «Quines passes fareu a partir d'ara? I què passarà...? Ens en sortirem?» Al final et pregunten sobre hipòtesis que arrenquen d'interrogants... Per cert, m'apunto la frase zen sobre el camí. Recorda Juli Cèsar, per exemple, quan tenia tots els generals destacats a la guerra de les Gàl·lies. Algú li deia: «Hauríem d'enderrocar un pont». Al final, però, Juli Cèsar responia: quan arribem a aquell riu, ja parlarem d'aquell pont. Tot, al seu temps. De vegades cal calmar les incerteses constants, i malaltisses.

Hernández: La independència ens farà més feliços?
Sí, si deixem de valorar el benestar del país només
en termes econòmics

Gaspar Hernández: És que la por excessiva ens bloqueja, i no ens deixa avançar. Però insisteixo que el canvi comença en cadascun de nosaltres: viure amb menys por, acceptar la incertesa, saber gestionar la ira, ser assertius i no practicar la violència verbal, deixar de dividir les societats en bons i dolents, etcètera. Són coses que habitualment diem a *L'Ofici de viure* de Catalunya Ràdio. No donem consells; formen part d'un nou paradigma emergent. El fet que el programa sigui el més escoltat a Internet, amb 6 milions de descàrregues l'any, vol dir que cada cop hi ha més gent que procura veure la vida amb unes altres ulleres. Al nostre programa hi vénen, sobretot, professors universitaris. Com alguns dels que han escrit per aquesta revista. Molts d'ells, són referents. Doncs bé, del que es diu al programa, la política no en posa en pràctica gairebé res —deixant de banda el Pla Nacional de Valors, de l'actual govern de la Generalitat, que se n'ha començat a ocupar. Per això us demano que, en la mesura del possible, integreu al vostre discurs aquesta nova forma d'entendre la vida. Que, en el fons, connecta amb el que han dit els savis al llarg de la història.

Alfred Bosch: Recullo el guant, Gaspar. Fa mesos, vaig prendre la decisió d'op-

tar, com a cap de llista d'Esquerra, a l'alcaldia de l'Ajuntament de Barcelona. Això té una raó. El fet de passar de resistir, a Madrid, a construir, a Barcelona, per mi no té color. El desig de començar a fer coses arreu: escoles, carrers, transport públic, això és el més bonic que té la política. I el fet d'aconseguir que la gent d'una ciutat pugui ser més feliç, jo crec que és el que més m'ompliria.

Gaspar Hernández: Alfred, et convido, per tant, que no et faci vergonya fer servir la paraula felicitat. El president d'Uruguai ho deia a les Nacions Unides: «Tots els polítics treballeu en el fons per la felicitat de la societat». Enunciat així, pot semblar naïf... Però no deixa de ser cert.

Alfred Bosch: Bé doncs, com a polític, em comprometo a no prohibir la felicitat, ni a crear impostos per gravar-la. Tot al contrari. Miraré d'estimular-la! ◀

VARIABLES

Quin poble? Immigració i procés sobiranista a Catalunya

VISTA PRÈVIA

El procés d'incorporació de la immigració a Catalunya pot associar-se metafòricament a l'emeltament, on el tronc mare es rejoyeneix unint a una de les seves branques l'esqueix d'una planta nova. Així, el procés de construcció d'un estat propi, no pot obviar que la identitat catalana porta en el si dels seus gens ser immigrant, fet que ens condueix, indefugiblement, a una concepció àmplia del que serà el «poble fundador».

Introducció

El 2 de gener de 2014, l'anterior líder de Plataforma per Catalunya, Josep Anglada (1959), va incendiar les xarxes socials en comentar una fotografia on es veia un nen negre portant l'estelada a mode de capa. El tuit deia «Estem arreglats. Si aquests han de ser els nous catalans, jo marxo de Catalunya. Primer els de casa!». En pocs dies els pares i amics del nen van respondre amb la creació d'un compte en el que centenars de persones d'origen immigrant residents a Catalunya enviaven fotos d'ells mateixos amb un cartell on deia «Sr. Anglada, jo també sóc un nou català, quan vulgui pot marxar». Es podria dir que aquesta era de les primeres expressions massives dels immigrants en relació amb l'anomenat «procés». Emperò, tenim molt poca informació sobre com la immigració¹ es relaciona amb processos de secessió, i encara menys quan parlem del de Catalunya.

Catalunya s'autodefineix com una «terra d'acollida»,² assumint que és un territori on diferents onades migratòries han contribuït en la construcció del país. Per tant, aquesta qüestió és de vital importància. Les teories de la secessió sovint es plantegen preguntes de l'estil «sota quines circumstàncies un grup té dret a la secessió?», i

1 En aquest article s'entén per immigració els residents nascuts fora de l'Estat espanyol.

2 Veure, per exemple, la «Guia d'Acollida» de la Direcció General per a la Immigració de la Generalitat de Catalunya. Disponible a: <www.gencat.cat>.

Núria Franco-Guillén
Doctoranda en Ciències Polítiques a la UPF
nuria.franco@upf.edu

» Catalunya s'autodefineix com una «terra d'acollida», assumint que és un territori on diferents onades migratòries han contribuït en la construcció del país

algunes vegades obliden preguntar-se quins individus poden formar part del grup en qüestió. Fins i tot en els actuals debats a Catalunya, els immigrants han estat força ignorats. Per exemple, entre totes les propostes de «Declaració de sobirania i el dret a decidir del poble de Catalunya» que els partits van proposar per l'aprovació al Parlament al desembre de 2013, només una d'elles —la de la CUP— va incorporar aquesta qüestió explícitament, afirmant que el procés havia d'incloure «totes les persones del país, al marge del reconeixement actual de la seva ciutadania».³

En l'actual context, ens podem preguntar si la immigració és un tema rellevant per ser pres en consideració per les parts implicades en el procés. El present article vol justificar la importància de la immigració en el procés de secessió a Catalunya, així com proporcionar una vista panoràmica de les posicions de les elits sobre aquest tema.

La immigració i la secessió en la literatura: un vincle per explorar

Les teories normatives sobre la secessió busquen respondre sota quines condicions un grup pot exercir l'au-

todeterminació, i més concretament, sota quines condicions un grup pot ser considerat com a tal en la pregunta anterior. Allen Buchanan (1948) distingia entre les teories de causa justa i les de dret primari, les quals se centren en les característiques que el grup ha de tenir per ser titular del dret de secessió.⁴ La pregunta «qui és el poble» és clau en aquest camp, com en el de les teories del nacionalisme, que tradicionalment han distingit entre dos grans formes: el nacionalisme ètnic i el cívic.⁵ Tal distinció venia acompanyada d'una connexió entre el nacionalisme liberal —cívic— contra l'il·liberal —ètnic.⁶ En aquest context, les nacions sense estat havien estat incloses en el segon grup, malgrat que alguns autors argumentaren que alguns d'aquests nacionalismes eren més liberals i oberts que els respectius nacionalismes estatals.⁷

4 BUCHANAN, «Theories of Secession».

5 Per a una revisió veure SMITH, *Theories of nationalism*. Malgrat les variants i crítiques que ha rebut aquesta classificació continua essent la més utilitzada. Consisteix en els requisits de pertinença, sent objectius en el cas del nacionalisme ètnic —sang, raça...— o subjectius en el cas del nacionalisme cívic —voluntat. Veure KEATING, «Stateless Nation-Building: Quebec, Catalonia abs Scotland in the Changing State System».

6 IGNATIEFF, *Blood and belonging: journeys into the new nationalism*.

7 KEATING i MCGARRY, *Minority nationalism and*

L'arribada de la immigració a nacions sense estat centra l'atenció en aquesta intersecció entre les diferents demandes culturals cap a l'estat, així com la reacció d'aquestes nacions cap a reptes especials com són, per exemple, la por a la minorització interna, ja que els immigrants podrien preferir integrar-se a la nació majoritària.⁸ Així, la immigració emergeix com una potencial eina, tant per l'estat nació, com per la nació sense estat, que pot veure també la immigració com aliada.⁹ Així, sorgeixen preguntes sobre com les nacions sense estat, en tant que governs, però també en tant que partits polítics i grups ciutadans, responen a aquests reptes, i també sobre com els immigrants responen als dilemes específics que troben en aquests escenaris. En el context d'un eventual referèndum sobre la independència de Catalunya, la pregunta és si el sobiranisme ha estat, és o serà, capaç d'incorporar la immigració al projecte de construcció d'un estat.

Aquesta qüestió continua força irresolta. Només el cas del Quebec, que

changing international order.

8 Per a una revisió veure ZAPATA-BARRERO, «Setting a Research Agenda on the Interaction Between Cultural Demands of Immigrants and Minority Nations».

9 Pel cas d'Escòcia, veure HEPBURN i ROSIE, «Immigration, Nationalism, and Politics in Scotland».

3 CANDIDATURA D'UNITAT POPULAR, «Declaració de Sobirania del poble català».

Les teories de la secessió es plantegen «sota quines circumstàncies un grup té dret a la secessió» i algunes vegades obliden preguntar-se quins individus poden formar part del grup en qüestió

ha celebrat dos referèndums d'auto-determinació, ens ha proporcionat una mica d'informació. En el context previ al darrer referèndum, celebrat el 1995, i segons el *Canadian Election Study* de 1993, s'oposaven a la secessió un 92,2% dels anglòfons —actualment hi ha un 7,7% de quebequesos anglòfons— i un 94,2% dels al·lòfons —població que no té com a llengua materna ni el francès ni l'anglès; aproximadament, avui són un 12,3% de la població quebequesa. Segons Richard S. Conley (1967) el referèndum va dividir els quebequesos en línies etnolingüístiques, situant pràcticament tots els immigrants a la banda del No.¹⁰ En unes eleccions regulars, aquestes dades haurien denotat que els immigrants votaven en bloc —el mateix que el que voten llurs comunitats ètniques— i no de manera social —posicionant-se políticament mitjançant els mecanismes dels autòctons.¹¹

Immigració a Catalunya

Centrant-nos en la darrera onada migratòria, Catalunya, com a part de l'Es-

tat espanyol —fins fa poc catalogada de país de «nova immigració»— presenta característiques especials. La immigració de països estrangers començà als anys 1970, quan la resta de comunitats autònomes eren emissores netes, amb un flux que augmentà als anys 1980 i s'accelerà ràpidament a la dècada de 1990.¹² Aquesta onada és més intensa i diversa en origen que les anteriors. De fet, el 2000 la immigració internacional representava el 2,9% de la població a Catalunya, augmentant fins el 15,6% el 2012.¹³ Actualment, el 17,6% de residents són nascuts fora de l'Estat espanyol —hi ha comunitats d'immigrants, de més de 500 membres, originàries d'uns 80 països, gairebé la meitat d'Àfrica i Amèrica Llatina.¹⁴

El que la demògrafa Anna Cabré (1943) anomena Sistema Català de Reproducció —o també, complex— és precisament la immigració, vinguda en altres onades de la resta de l'Estat espanyol o el francès, que ha constituït el principal contrapès a la tradicionalment baixa taxa de fecunditat del

territori.¹⁵ L'experiència migratòria de Catalunya ha estat sempre present als debats parlamentaris actuals cosa que explica que l'afirmació «és català qui viu i treballa a Catalunya» hagi estat subscripta per la majoria de forces polítiques.¹⁶

Encara no se sap com culminarà el procés, i en el moment de redacció del present article, roman sobre la taula la convocatòria d'un es referèndum plebiscitàries previstes pel 27 de setembre de 2015. El passat 9 de novembre de 2014 va tenir lloc un procés participatiu que estava obert a tots els majors de 16 anys residents a Catalunya, així com els catalans residents a l'estranger. La taula 1 mostra dos escenaris. El primer, amb el corpus electoral dividit per autòctons i estrangers segons els requisits del procés participatiu del 9 de novembre i el segon, amb el corpus electoral segons els requisits de la llei electoral espanyola, a la qual unes eventuales eleccions plebiscitàries quedarien subjectes.¹⁷

Podem veure que per un costat, gairebé el 18% dels cridats a participar el

10 CONLEY, «Sovereignty or the Status Quo? The 1995 Pre-Referendum Debate in Québec».

11 Veure, per exemple, LAVOIE i SERRÉ, «Du vote bloc au vote social: le cas des citoyens issus de l'immigration de Montréal, 1995-1996».

12 RIBAS, «Immigració a Catalunya als anys noranta, quelcom de nou?».

13 BRUGUÉ i GONZÁLEZ, *Informe sobre la integració de les persones immigrades a Catalunya*.

14 INSTITUT NACIONAL D'ESTADÍSTICA, «Estadística del padró municipal».

15 CABRÉ, «Les onades migratòries en el sistema català de reproducció».

16 FRANCO-GUILLEN i ZAPATA-BARRERO, «Catalunya terra d'acollida: Stateless Nationalist Parties Discourses on Immigration».

17 Majors de 18 anys amb nacionalitat espanyola i censats a Catalunya.

» En el context català actual, la pregunta és si el sobiranisme ha estat, és o serà, capaç d'incorporar la immigració al projecte de construcció d'un estat

Taula 01

Comparativa entre el cos electoral del procés participatiu del 9 de novembre de 2014 i les eleccions plebiscitàries de 2015

	Votants autòctons	Votants d'origen immigrant
Procés participatiu del 9 de novembre de 2014	5.082.212 81%	1.180.783 18%
Eleccions plebiscitàries del 27 de setembre de 2015	5.004.698 95,2%	252.554 4,8%

Padró municipal 2014 i cens electoral 2012. Les dades són aproximades, ja que les cohorts presentades al padró no coincideixen amb les edats necessàries per a un càlcul més precís

Font: Institut Nacional d'Estadística.

9 de novembre eren d'origen immigrant, mentre que si es celebressin eleccions plebiscitàries, estariem parlant de prop del 4,8% de persones d'origen forà. Això significa que la immigració pot tenir una notable influència en els resultats, especialment si aquests fossin ajustats.

No existeixen fonts d'informació que ens proporcionin una visió de les postures de les persones d'origen immigrant sobre aquesta qüestió. L'únic precedent que existeix és l'onada de consultes populars celebrades en més de 500 municipis de Catalunya entre 2009 i 2011. Malgrat no disposar de les dades totals de participació desagregades per origen, les de Barcelona ens rebel·len un

baix interès en la qüestió —veure taula 2.

La taula 2 mostra que en la consulta popular celebrada a la ciutat de Barcelona el 10 d'abril de 2011, el 23% de la població cridada a participar era d'origen immigrant. No obstant això, només el 4,16% dels immigrants amb dret a vot ho va fer. Aquesta baixa participació pot explicar-se per tres factors: en primer lloc, per la manca de coneixement o interès que el procés desperta en el si de les comunitats d'immigrants; en segon lloc, perquè aquests referèndums no tenien pes jurídic; i finalment, perquè els immigrants eren molt reticents a mostrar els documents d'identitat necessaris requerits per votar, més en-

cara quan la mesa electoral havia de registrar-los.

D'altra banda, també ens podem aproximar al comportament de la immigració davant d'un referèndum d'independència a través del Sondeig d'Opinió Catalunya 2012 de l'ICPS, el qual, a diferència de la resta d'enquestes, inclou a les persones nascudes fora de l'Estat espanyol. La taula 3 mostra el que la gent votaria «si demà se celebrés un referèndum sobre la independència», però hem de tenir en compte que la mostra reuneix només un total de 234 individus d'origen immigrant i que és, per tant, insuficient per extreure'n uns resultats conclouents.

Mentre una majoria d'autòctons votaria Sí, en el cas de les persones nascudes fora no hi ha una opció clara i els individus es reparteixen entre el Sí, el No i l'abstenció.

Elits proconsulta i immigració

Aquesta secció pretén esbossar les posicions dels principals actors implicats en el procés — partits, entitats representatives de la societat civil i el propi govern de la Generalitat—¹⁸, basades

¹⁸ L'objectiu és fer una aproximació de la relació entre l'elit proconsulta i la immigració. Per aquest motiu no s'han analitzat tots els partits i entitats relacionades amb el procés.

Gairebé el 18% dels cridats a participar el 9 de novembre eren d'origen immigrant, mentre que si se celebressin eleccions plebiscitàries, serien prop del 4,8% de persones d'origen forà

Taula 02

Participació a la Consulta Popular de «Barcelona Decideix» del 10 d'abril de 2011

en anàlisis prèvies de l'autora,¹⁹ així com els plantejaments estratègics que puguin desenvolupar:

Convergència i Unió

En general, CiU ha expressat postures positives cap a la immigració, especialment en els seus programes electorals al Parlament de Catalunya. Aquesta postura positiva es pot identificar en els discursos que destaquen els aspectes positius o neutrals sobre el fenomen de la immigració. Això ha anat acompanyat per una redefinició de la nació en termes cívics generals, adequada a la integració dels immigrants a la nació minoritària. A nivell local, però, l'actitud de CiU és més volàtil, ja que van des d'una postura més positiva en el cas de Barcelona, a una de més negativa a Vic i altres municipis catalans importants com Reus o Mataró.²⁰ Estratègicament, CDC ha creat la Fundació Nous Catalans que actua com un mobilitzador per als immigrants i com un laboratori d'idees per al partit. Aquesta

	Total vots	Vots de persones d'origen immigrant	Persones d'origen immigrant majors de 16 anys	Població major de 16 anys
Totals	257.645	10.247	246.066	1.070.317
%	24,1%	1,0%	23,0%	

Font: Institut Nacional d'Estadística i dades de Barcelona Decideix disponibles a: www.barcelonadecideix.cat.

fundació, com el seu president, Àngel Colom (1951), reconeix,²¹ inverteix la major part del seu temps i recursos en la difusió d'informació sobre la independència entre immigrants i les associacions d'immigrants. Es pot dir, doncs, que el partit compta amb una estratègia específicament dissenyada i orientada cap a la immigració.

Esquerra Republicana de Catalunya

El discurs d'Esquerra Republicana sobre la immigració és clarament positiu i es basa principalment en el principi d'igualtat d'oportunitats. Les posicions

del partit són les mateixes en els nivells local, nacional i estatal. Malgrat el seu èxit actual, Esquerra té una estructura més petita i una menor quantitat de recursos, el que significa que no està en condicions d'invertir en la mobilització dels immigrants. Per tant, no hi ha una institució similar a Nous Catalans. D'altra banda, segons Oriol Amorós (1970),²² diputat al Parlament de Catalunya i ex-secretari per a la Immigració de la Generalitat de Catalunya, Esquerra té una visió inclusiva de la ciutadania que té en compte els orígens, la qual cosa fa difícil que arribi a articular una estratègia específica cap al col·lectiu immigrant.

19 FRANCO-GUILLEN i ZAPATA-BARRERO, «Catalunya terra d'acollida: Statless Nationalist Parties Discourses on Immigration».

20 GARCÉS MASCAREÑAS, FRANCO-GUILLÉN i SANCHEZ-MONTIJANO, «Entre la inclusión y la exclusión. Los discursos políticos en las elecciones municipales de 2011 en Cataluña».

21 Entrevista de maig de 2014.

22 Entrevista de maig de 2014.

» En la consulta celebrada a Barcelona el 10 d'abril de 2011, el 23% de la població cridada a participar era d'origen immigrant, però d'aquests, només el 4,16% va exercir el seu dret a vot

Taula 03

Vot de la immigració davant d'un referèndum d'independència

	Absoluts			% Horitzontals			% Verticals		
	Immigrants	Autòctons	Total	Immigrants	Autòctons	Total	Immigrants	Autòctons	Total
Sí	73	485	558	13,1%	86,9%	100%	31,2%	50,2%	46,5%
No	71	274	345	20,6%	79,4%	100%	30,3%	28,4%	28,8%
Abstenció	70	126	196	35,7%	64,3%	100%	29,9%	13,0%	16,3%
En blanc	3	17	20	15,0%	85,0%	100%	1,3%	1,8%	1,7%
No ho sap	16	58	74	21,6%	78,4%	100%	6,8%	6,0%	6,2%
No Contesta	1	6	7	14,3%	85,7%	100%	0,4%	0,6%	0,6%
Total	234	966	1.200	-	-	-	100%	100%	100%
	19,5%	80,5%	100%						

Font: ICPS, «Sondeig d'Opinió Catalunya 2012»

Segons els representants de CiU i Esquerra, en el cas d'un referèndum o consulta, qualsevol persona resident a Catalunya durant almenys dos anys i major de 16 anys hauria de tenir dret a vot. D'altra banda, en el cas hipotètic de la creació d'un Estat català, Esquerra i CiU defensen l'aprovació d'una «lleï de continuïtat jurídica» on tots els drets i estatus que es tinguin en el règim espanyol segueixin vigents fins a l'aprovació d'una Constitució catalana. Sobre aquest últim tema, CiU considera que la situació dels estrangers ha de ser decidida en els debats constituents,

mentre que Esquerra advoca per considerar-los com a part del «poble fundador» —i per tant que tinguin els mateixos drets que els autòctons— aquells immigrants que portin dos anys de residència a Catalunya en el moment de la independència.

Iniciativa per Catalunya Verds

Aquest partit ecosocialista no ha adoptat una posició oficial sobre la independència i els seus membres tenen diferents posicions individuals que van des

del federalisme a l'independentisme. El partit defensa clarament el dret a decidir i la celebració d'una consulta sobre la sobirania del poble català. En la mateixa línia similar a Esquerra, el partit té una postura positiva cap a la immigració, i considera la ciutadania de manera inclusiva. Segons Gabriela Poblet, responsable de l'àmbit de Migracions i Ciutadania d'ICV, els nouvinguts han de tenir el dret a participar en la consulta i ser considerats ciutadans catalans en cas d'independència.²³ Finalment, no

²³ Entrevista de maig de 2014.

Mentre una majoria d'autòctons votaria Sí a la independència, en el cas de les persones nascudes fora no hi ha una opció clara i es reparteixen entre el Sí, el No i l'abstenció

es pot dir que aquest partit tingui una estratègia per al col·lectiu immigrant, sinó que realitza actes puntuals.

Assemblea Nacional Catalana

L'ANC s'organitza en subunitats territorials i en assemblees sectorials. La sectorial d'Immigrants de l'ANC va ser creada per Diego Arcos (1955),²⁴ del Casal Argentí de Barcelona, i altres personalitats del món associatiu immigrant a Catalunya. Malgrat que el seu responsable reconeix que la sectorial té pocs membres, durant els seus anys d'existència ha organitzat diverses activitats a tot el país per tal de convidar els nous immigrants a participar en el procés de creació d'un nou estat. L'objectiu principal és crear consciència que totes les persones que resideixen a Catalunya són part del poble, i per tant han de tenir dret, no només a participar, sinó també a votar en un eventual referèndum.

Generalitat de Catalunya

El govern català compta amb una Direcció General d'Immigració dins del De-

partament de Benestar Social i Família. El seu Pla de Ciutadania i Migracions (Horitzó 2016) conté cinc eixos o àrees d'acció transversals, l'últim dels quals anomenat de «transició nacional». En aquesta secció s'estableix l'objectiu d'informar els nous immigrants i de conscienciar-los sobre el «procés de transició nacional» que viu el país amb l'objectiu de fomentar la seva participació en ell. El pla, però, no inclou accions més concretes o propostes, i no es proposa cap pressupost per a tal fi. Sobre aquesta qüestió, la Direcció General està a l'espera de formulacions més clares del procés per tal de dissenyar una estratègia concreta, i el pressupost es prendria a partir dels diferents departaments, ja que la immigració és un tema transversal.²⁵

Conclusió

El present article ha intentat posar de manifest la rellevància de la immigració en el procés polític que Catalunya viu actualment. Així mateix ha analitzat les posicions i estratègies de les diferents

parts implicades. D'altra banda, la forma com es materialitzarà el procés — més o menys inclusiva— determinarà el grau de participació de la immigració. Les elits proconsulta mantenen en general una posició més aviat inclusiva de la immigració i consideren pertinent que aquesta sigui inclosa en el procés actual. Independentment que la majoria d'immigrants puguin o no participar de la decisió final, no hi ha dubte dels efectes socialitzadors a nivell polític que el procés té, essent doncs imprescindible una crida a continuar incorporant-los als processos participatius del país. ◀

²⁴ Entrevista de maig de 2014.

²⁵ Entrevista, el juliol de 2014, a Xavier Bosch (1962), director general per a la Immigració de la Generalitat de Catalunya.

MÉS INFORMACIÓ

BRUGUÉ, Quim i GONZÁLEZ, Sheila. *Informe sobre la integració de les persones immigrades a Catalunya*. Barcelona: Departament de Benestar Social i Família, 2013.

BUCHANAN, Allen. «Theories of Secession». A *Philosophy and Public Affairs*, 26 (1), 1997, ps.31-61.

CABRÉ, Anna. «Les onades migratòries en el sistema català de reproducció». A *Papers de demografia*, núm. 328, 2008, ps. 1-10.

CANDIDATURA D'UNITAT POPULAR. «Declaració de Sobirania del poble català» [en línia]. 2013. Disponible a: <www.cup.cat>.

CONLEY, Richard S. «Sovereignty or the Status Quo? The 1995 Pre-Referendum Debate in Québec». A *The Journal of Commonwealth and Comparative Politics*, 35 (1), 1997, ps. 67-92.

FRANCO-GUILLEN, Núria i ZAPATA-BARRERO, Ricard. «Catalunya terra d'acollida: Stateless Nationalist Parties Discourses on Immigration». A HEPBURN, Eve i ZAPATA-BARRERO, Ricard. *The Politics of Immigration in Multi-level States: Governance and Political Parties*. Basingstoke: Plagrave Macmillan, 2014.

GARCÉS MASCAREÑAS, Blanca, FRANCO-GUILLEN, Núria i SANCHEZ-MONTIJANO, Elena. «Entre la inclusió i la exclusió. Los discursos políticos en las elecciones municipales de 2011 en Cataluña». A AJA, Eliseo, ARANGO, Joaquín i OLIVER ALONSO, Josep (eds.). *La hora de la integración: Anuario de la inmigración en España*. Barcelona: CIDOB, 2011.

HEPBURN, Eve i ROSIE, Michael. «Immigration, Nationalism, and Politics in Scotlans». A HEPBURN, Eve i ZAPATA-BARRERO, Ricard. *The Politics of Immigration in Multi-level States: Governance and Political Parties*. Basingstoke: Plagrave Macmillan, 2014.

IGNATIEFF, Michael. *Blood and belonging: journeys into the new nationalism*. Nova York: Noonday Press, 1995.

INSTITUT DE CIÈNCIES POLÍTQUES I SOCIALS. «Sondeig d'Opinió Catalunya 2012» [en línia]. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2013. Disponible a: <www.icps.cat>.

INSTITUT NACIONAL D'ESTADÍSTICA. «Estadística del padrón municipal» [en línia]. Disponible a: <www.ine.es>.

KEATING, Michael. «Stateless Nation-Building: Quebec, Catalonia and Scotland in the Changing State System». A *Nations and Nationalism*, 3(4), 1997, ps 689-717.

KEATING, Michael i MCGARRY, John. *Minority nationalism and changing international order*. Nova York: Oxford University Press, 2001.

LAVOIE, Nathalie i SERRÉ, Pierre. «Du vote bloc au vote social: le cas des citoyens issus de l'immigration de Montréal, 1995-1996». A *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, 35 (01), 2002, ps. 49-74.

RIBAS, Natàlia. «Immigració a Catalunya als anys noranta, quelcom de nou?». A *Revista Catalana de Sociologia*, 6, 1997, ps. 33-48.

SMITH, Anthony D. *Theories of nationalism*. Londres: Duckworth, 1971.

ZAPATA-BARRERO, Ricard. «Setting a Research Agenda on the Interaction Between Cultural Demands of Immigrants and Minority Nations». A *Journal of Immigrant and Refugee Studies*, 5(4), 2007, ps. 1-25.

BECA D'ESTUDI PRESIDENT IRLA 2015

DOTADA AMB
6.000 €

Diputació de Girona

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

La Fundació Josep Irla, en conveni amb la Diputació de Girona, convoca la Beca d'Estudi President Irla 2015. Aquesta Beca, de caràcter anual, té com a objecte d'estudi el pensament, l'obra i la vida de la generació de republicans gironins de la qual Josep Irla i Bosch, president de la Generalitat a l'exili, i fill de Sant Feliu de Guíxols, n'és la personalitat més destacada.

1 Característiques

La Beca Irla s'atorga al millor projecte d'estudi inèdit en el camp de la història del republicanisme a les comarques gironines. Sense excloure cap temàtica, es valoraran especialment les postopes de caràcter biogràfic.

2 Dotació

La Beca Irla està dotada amb 6.000 euros (als quals se'ls hi deduiran els impostos corresponents), import que es farà efectiu en tres lliuraments. El primer pagament, de 1.500 euros, es farà efectiu en el moment de la concessió de la beca. El segon pagament, de 1.500 euros, es farà efectiu al cap de tres mesos, sempre que el Jurat de la Beca Irla doni el seu vistiplau a l'estat de l'estudi. El tercer i últim pagament, de 3.000 euros, es farà efectiu una vegada finalitzat el treball i després que el Jurat en dictami la seva qualitat.

3 Candidats

Poden optar a la Beca Irla les persones investigadores que, de forma individual o col·lectiva, presentin una proposta d'estudi d'acord amb aquestes bases.

4 Documentació

Les sol·licituds s'han de presentar per correu electrònic (historia@irla.cat), adjuntant la documentació següent:

- Currículum de la/les persona/es sol·licitant/s, que no pot sobrepassar dos fulls A4.
- Projecte d'estudi que, en un mínim de dos fulls A4 i un màxim de quatre fulls A4, ha de precisar els objectius que es volen assolir, la metodologia, les fonts i la bibliografia utilitzada.

En el cas de projectes col·lectius, cal indicar el nom de la persona responsable del grup. Si la documentació presentada és incorrecta o incompleta, es requerirà per correu electrònic que s'esmeni o que es completi en un termini de deu dies hàbils, amb l'avertiment que si s'incompleix el termini esmentat s'arxivarà d'ofici l'expedient sense cap tràmit posterior.

5 Terminis de presentació

Les persones aspirants poden presentar els seus projectes fins les 14 hores del 15 de maig de 2015.

6 Composició del Jurat

El Jurat estarà format per persones vinculades a l'àmbit de la història, les quals poden demanar la col·laboració d'experts o d'institucions, sobre l'interès i l'abast dels projectes presentats.

Així mateix, el Jurat pot demanar informació complementària a les persones aspirants i convocar-les per suggerir-les l'ampliació o la modificació del projecte per fer-lo més operatiu.

El Jurat es reserva el dret de declarar deserta la Beca Irla, i és competent per resoldre qualsevol eventualitat no regulada expressament en aquestes bases.

7 Veredictes

El veredictes del Jurat, que és inapel·lable, es farà públic el 25 de maig de 2015.

8 Seguiment del treball

Un cop atorgada la Beca Irla, el Jurat supervisarà el treball seleccionat i, si escau, nomenarà un/a tutor/a perquè assessori la persona responsable i perquè informi a la Fundació Josep Irla sobre la seva execució. Als tres mesos de la concessió de la Beca Irla, la/les persona/es beneficiària/es exposarà/an al Jurat l'evolució de la seva investigació. El Jurat està capacitat per fer les consideracions que cregui oportunes i, si escau, fins i tot pot suspendre l'estudi.

9 Extinció del dret de la beca

El dret de la beca s'extingeix si no s'executa el treball en el termini convingut o si els informes del Jurat no són prou satisfactoris.

L'extinció anticipada de la beca implica la cancel·lació dels pagaments ulteriors que estiguin pendents. Així mateix, l'incompliment de les obligacions assumides per part de la/les persona/es beneficiària/es de la beca pot comportar la devolució dels pagaments rebuts anteriorment.

10 Lliurament del treball

El termini per a la realització de l'estudi escollit és de sis mesos a partir de la data de la seva concessió, això és el 25 de novembre de 2015. Ateses les directrius del treball i la feina feta, el Jurat pot prorrogar 15 dies naturals la data de lliurament.

La/les persona/es beneficiària/es de la Beca Irla ha/han de lliurar a la Fundació Josep Irla un exemplar imprès del treball d'investigació acabat, acompanyats d'una còpia en CD amb el text i tota la documentació gràfica recollida durant la investigació.

11 Propietat del treball

La Fundació Josep Irla pot publicar el treball guardonat, i l'import de la Beca Irla té la consideració de drets d'autor. Així mateix, es reserva el dret de publicar el treball complet i/o el resum en forma d'opuscle en suport digital. D'altra banda la/les persona/es autora/es es compromet/en a adequar-lo i a supervisar-ne la publicació sense modificacions complementàries. No obstant això, si un cop transcorreguts dos anys de la presentació del treball aquest no s'ha publicat, o no s'ha iniciat el procés de publicació, la/les persona/es autora/es pot/poden publicar-lo pel seu compte, amb ajuts de qualsevol mena. Només cal que ho comuniqui prèviament a la Fundació Josep Irla, que faci constar que el treball ha estat elaborat gràcies a la Beca Irla i que en lliuri cinc exemplars a la Fundació Josep Irla.

12 Incompatibilitats i acceptació de les bases

L'obtenció de la Beca Irla no condiona el fet que la/les persona/es adjudicatària/es pugui/n beneficiar-se d'altres ajuts sempre que no superin el 100% del valor de la beca.

13 Acceptació de les bases

El fet de concórrer a la convocatòria pressuposa el coneixement i l'acceptació d'aquestes bases.

FULL DE CÀLCUL

Desigualtat al món i desigualtat a l'Estat espanyol: del 99% vs. l'1% a la classe mitjana vs. la classe popular

A l'Estat espanyol s'ha estès un discurs que explica l'actual recessió com un procés on una petita minoria s'ha enriquit gràcies al declivi de la majoria de la població. Un fenomen que, malgrat és acurat per explicar la desigualtat global, no acaba de reflectir la naturalesa de la desigualtat a l'Estat espanyol marcada per la caiguda d'ingressos de la classe popular respecte la classe mitjana.

«*We're all middle class, now*» [Ara, tots som classe mitjana] proclamava John Prescott (1938) —el ministre d'origen marcadament obrer de Tony Blair (1953)— al zenit del *New Labour*. Recentment, Owen Jones (1984), una de les veus més joves i desacomplexades de l'esquerra britànica contemporània, li retreia aquestes declaracions. L'abandonament de la classe obrera per part del *New Labour* i la seva aposta per construir una base electoral de classe mitjana va ser clau en el procés de demonització de la classe obrera que s'ha produït al Regne Unit els últims anys. Descrit detalladament al llibre *Chavs: the demonisation of the working class*,¹ la classe obrera ha passat de ser la «*Salt of the Earth*» [la sal de la Terra] a ser la «*Scum of the Earth*» [l'escòria de la Terra]. De la imatge majoritàriament positiva dels treballadors industrials que tiren endavant la seva família, a la imatge —alimentada pels tabloides i *reality shows*— d'una subclasse que no treballa perquè no vol, que cria com conills i viu de les ajudes de l'estat.

Si hem de fer cas a les dades del Centre d'Investigacions Sociològiques,² sembla ser que a l'Estat espanyol estem més d'acord amb John Prescott que amb Owen Jones. En una escala de 0 a 10, on 0 representa la classe social més baixa i 10 la més rica, un 42,8% de la mostra s'ubica en el 5. Si ho desagreguem per ingressos podem observar que aquesta autoubicació sembla reflectir una aspiració, més

1 JONES, *Chavs: la demonización de la clase obrera*.

2 CIS, *Enquesta postelectoral de les eleccions al Parlament Europeu 2014*.

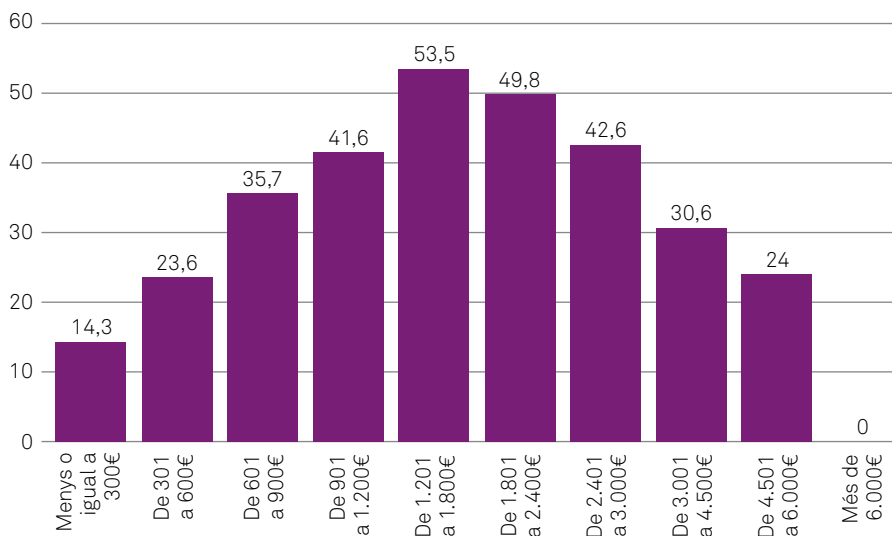

Jaume Martorell
 Doctorand en Administració i Negocis
 a la Queen Mary University of London
 j.martorellcruz@qmul.ac.uk

» L'ingrés mitjà a l'Estat espanyol és d'entre 1.801 euros i 2.400 euros per llar. No obstant això, gran part dels ciutadans amb ingressos per sota la mitja, es consideren classe mitjana

Gràfica 01

Ingressos de les persones que s'autobiquen com a classe mitjana (Posició 5 a una escala on 0 és classe baixa i 10 classe alta) (%)

Font: CIS, Enquesta postelectoral de les eleccions al Parlament Europeu 2014.

que la realitat de les llars catalanes i espanyoles. La mediana d'ingressos dels enquestats és d'entre 1.801 euros i 2.400 euros per llar, i no obstant això, gran part dels ciutadans amb ingressos per sota la mitja, es consideren classe mitjana —veure gràfica 1.

A l'Estat espanyol tots ens creiem classe mitjana, i hi ha molts motius pels quals això pot succeir: la terciarització de l'economia, l'increment de la precarització, la globalització...; són múltiples

factors amb efecte similar: diluir les antigues estructures socialitzadores de classe —la fàbrica, el sindicat, el partit... Tot això acompanyat d'un procés d'estigmatització de les classes més populars, similar al descrit per Jones.

La popularitat de la classe mitjana es veu reflectida en com s'explica la desigualtat a l'Estat espanyol: una classe mitjana minvant mentre la riquesa es concentra al voltant de les capes més benestants de la societat. No és estrany

veure capçaleres conservadores alertant que desapareix la classe mitjana mentre alts directius s'enriqueixen.³ Una narrativa convertida en un lloc comú als diaris i a les tertúlies. Als meus ulls una visió que necessita ser matisada, ja que oculta el conflicte entre importants capes de la classe mitjana que, encara ara, gaudeixen plenament de l'estat del benestar i importants capes de classes populars cada cop més desprotegides.

Desigualtat global i desigualtat a l'Estat espanyol

Des que el 2008 va esclatar la bombolla *subprime* als EUA gran part del debat econòmic s'ha centrat en l'augment de la desigualtat a nivell global. Un gir, cal dir, benvingut i molt necessari. Normalment els economistes han relacionat el capitalisme i desigualtat mitjançant l'anomenada «corba de Kuznets», amb forma d'«U» invertida. Inicialment, la desigualtat augmenta amb el capitalisme, però a mesura que l'economia es va desenvolupant els nivells de desigualtat es redueixen. La corba de Kuznets explicava la situació que es va viure al voltant dels anys 1950 o 1960, quan,

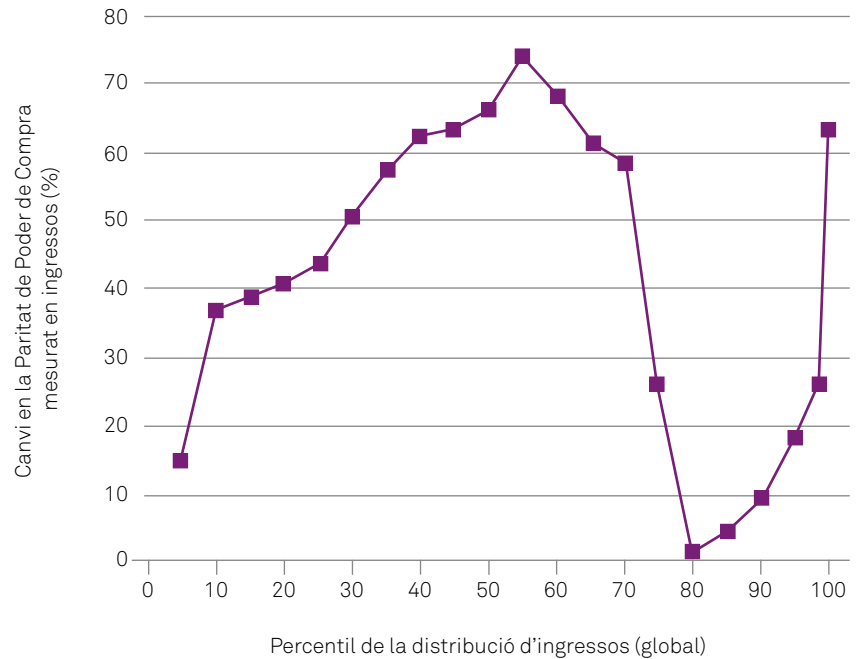
³ Recentment, *La Vanguardia* titulava «Los directivos ganaron un 7% más en 2013 mientras desaparece la clase media».

A partir de 1975, s'ha produït una creixent concentració de riquesa al voltant de l'1% amb més recursos de la societat, albirant en l'horitzó un «capitalisme de rendistes»

Gràfica 02

Canvi en ingressos reals entre 1988-2008 a diversos percentils de la distribució d'ingressos globals (%)

Font: MILANOVIĆ i LAKNER, *Global income Distribution: from the fall of the Berlin Wall to the Great Recession*.

simplificant, ens trobàvem amb economies occidentals que creixien reduint desigualtats i economies en desenvolupament on creixia l'economia i la desigualtat.

Actualitzar aquesta corba i explicar la relació entre globalització i desigualtat, ha estat la tasca liderada per economistes com Tony Atkinson (1944), Branko Milanović (1953), Thomas Piketty (1971) o Emmanuel Saez (1972). Els treballs de Milanović⁴ ens permeten explicar l'evolució de la desigualtat a nivell global des de la caiguda del mur de Berlín, detallant amb precisió els guanyadors i perdedors dels últims 25 anys de globalització. Mentre que globalment la classe mitjana ha augmentat, aquesta ha disminuït considerablement en les economies més riques. Ho podem veure a la gràfica 2, on els decils més baixos —on es troben ubicades les creixents classes mitjanes de països com Índia o Xina— augmenten, mentre que hi ha una caiguda espectacular al voltant del decil 80% —on es trobarien les classes mitjanes occidentals— i un augment, igualment espectacular, d'aquells a la part més rica de la distribució.

En paral·lel, Piketty i els seus col·laboradors han desenvolupat una

extensa base de dades sobre els ingressos més alts del món, la *World Top Incomes Database*,⁵ la qual ens permet analitzar el vertiginós procés de concentració de la riquesa en les ca-

pes més benestants de les economies més avançades. Basant-se en l'estudi meticolós de declaracions de béns i altres fonts alternatives la *World Top Incomes Database* ens permet estimar amb confiança la participació de l'1%, el 0,5%, i fins i tot el 0,1% més ric sobre els ingressos totals de la societat, i

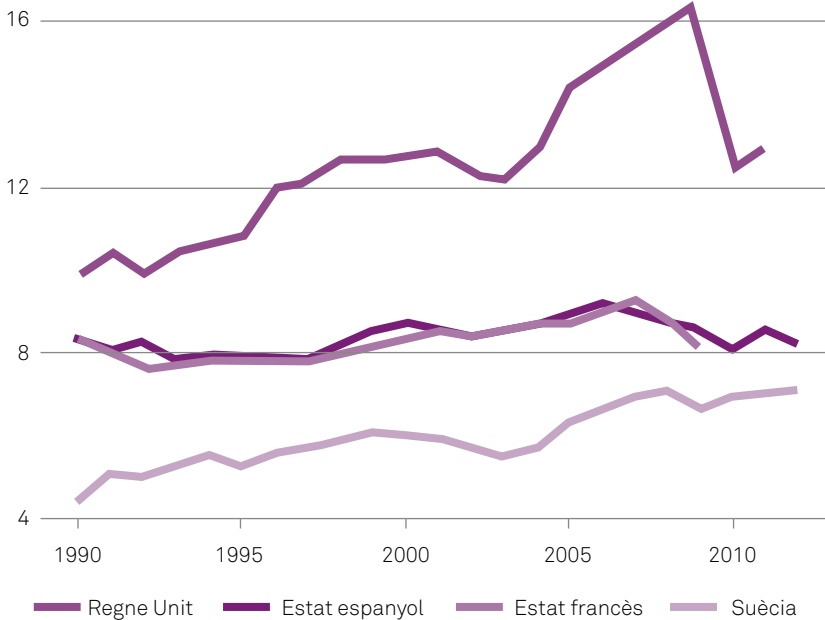
⁴ MILANOVIĆ, «Global income inequality in numbers: in history and now»; i MILANOVIĆ i LAKNER, *Global income Distribution: from the fall of the Berlin Wall to the Great Recession*.

⁵ PIKETTY (et al.), *The World Top Incomes Database*.

» La desigualtat a l'Estat espanyol ve de l'empobriment dels exclosos del mercat laboral i la protecció social, més que per la desaparició de la classe mitjana

Gràfica 03

Participació de l'1% més ric sobre la riquesa total. 1990-2010

Font: World Top Incomes Database

ha permès a Piketty escriure *El capital al segle XXI* on actualitza com entenem la relació entre capitalisme i desigualtat.⁶ Al seu parer, la reducció de la desigualtat que va observar Kuznets era un miratge provocat pels enormes xocs polítics i econòmics durant la primera meitat del segle XX. La Primera i Segona Guerra Mundial, amb la Gran Depressió

entremig, van reduir considerablement les grans fortunes heretades a Europa i als EUA i el desenvolupament posterior dels estats del benestar, entre 1945 i 1975, va contribuir a millorar la situació dels més desfavorits. Però des de llavors, s'ha produït una creixent concentració de riquesa al voltant de l'1% amb més recursos de la societat, albirant en l'horitzó un «capitalisme de rendistes» que cada cop s'assembla més a la

societat estanca i hereditària que ens descriuen les novel·les de Jane Austen (1775-1817), Honoré de Balzac (1799-1850) o Charles Dickens (1812-1870).

No és Piketty l'únic que apunta que aquests creixents nivells de desigualtat posen en perill el bon funcionament de les economies occidentals. Recentment, organitzacions gens sospitoses d'esquerranisme com la OCDE, apunten que hauríem tingut un creixement més robust si hagués estat més igualitari, posant en qüestió el *trickle-down economics* [economia del degoteig] de Ronald Reagan (1911-2014): la idea que reduir la pressió fiscal als més rics acaba beneficiant la resta de la societat.⁷

Fa bé, doncs, l'esquerra nord-americana en recollir la bandera del 99% per tal de sacsejar el seu escenari polític. I, tal com Piketty apunta, cal treballar per establir impostos supranacionals que reverteixin la concentració de riquesa en mans de l'1%. No obstant, hem d'anar amb cautela alhora de traslladar aquest discurs a l'Estat espanyol. Diversos científics socials han destacat que cal matisar principalment dos punts: a) la concentració de riquesa a l'1% espanyol és relativament moderada; i b) la nostra desigualtat ve marcada per l'empobriment dels exclosos

7 CINGANO, *Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth*.

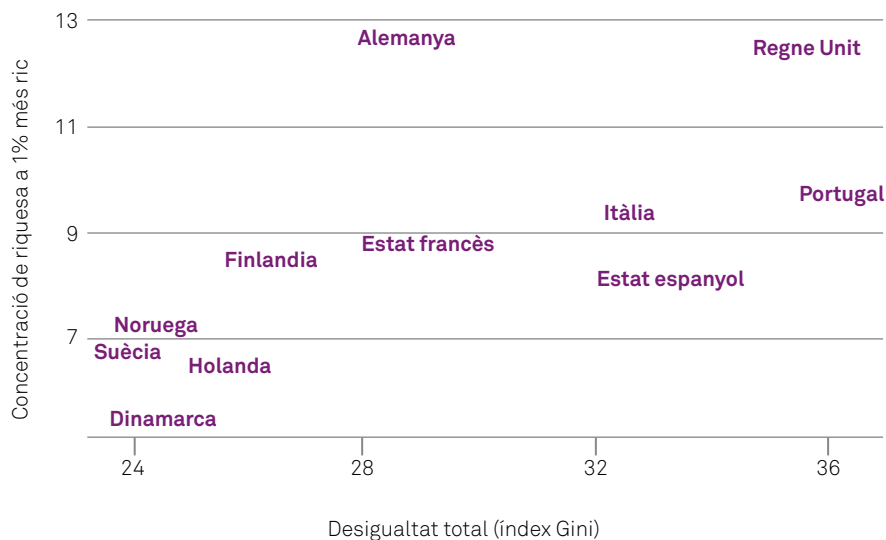

Els decils més pobres de l'Estat espanyol han perdut pes durant la crisi i els decils més elevats n'han guanyat considerablement. Alhora, el pes dels decils centrals es manté

Gràfica 04

Desigualtat total (índex Gini) i concentració de riquesa. 2010
(participació de l'1% més ric sobre total de riquesa)

Font: Standardized World Incomes Database i World Top Incomes Database

del mercat laboral i la protecció social, més que no pas per la desaparició de la classe mitjana.⁸

Hi ha una aparent contradicció que simplifica les particularitats del creixement de la desigualtat a l'Estat espanyol. Si observem la concentració de riquesa al voltant de l'1% espanyol, veiem que no és tan accentuada com a altres països —veure gràfica 3. No obstant, amb altres indicadors de desigualtats, com l'índex Gini o la proporció d'ingressos del 20% més pobre sobre el 20% més ric, apunten cap a un creixement rampant de la desigualtat.⁹ A la gràfica 4, podem observar aquesta relació entre concentració de riquesa de l'1% i desigualtat total per a tots els països europeus inclosos en la base de dades de Piketty. En un extrem, hi ha el Regne Unit, que té una desigualtat considerable i una elevada concentració de riquesa en mans de l'1%. A l'altre extrem, els països nòrdics tenen uns baixos nivells de desigualtat i una concentració menor de la riquesa per part de l'1%. La resta de països ocupen posicions més contradictòries i, tal com hem apuntat, trobem aquí el primer matís important a l'hora d'explicar la de-

sigualtat a l'Estat espanyol: no sembla estar associada tant a la concentració de riquesa de l'1% sinó a un augment generalitzat de la desigualtat entre la població.

Per tal de detallar els perquès d'aquesta evolució particular, la gràfica 5 compara el percentatge de participació a la riquesa total dividit per decils del 2011. Així, podem observar com, en coherència amb l'evolució de l'1% més ric, la participació dels decils superiors en

riquesa totals a l'Estat espanyol és més moderada que a l'Estat francès o al Regne Unit. També, com la participació dels decils centrals és similar als de l'Estat francès i no tan diferent dels suecs. I és destacable com la participació dels decils més pobres és considerablement menor a l'Estat espanyol que a la resta de països de la mostra.

A la gràfica 6 podem observar com els decils més pobres de l'Estat espanyol han perdut pes durant la crisi —i en el

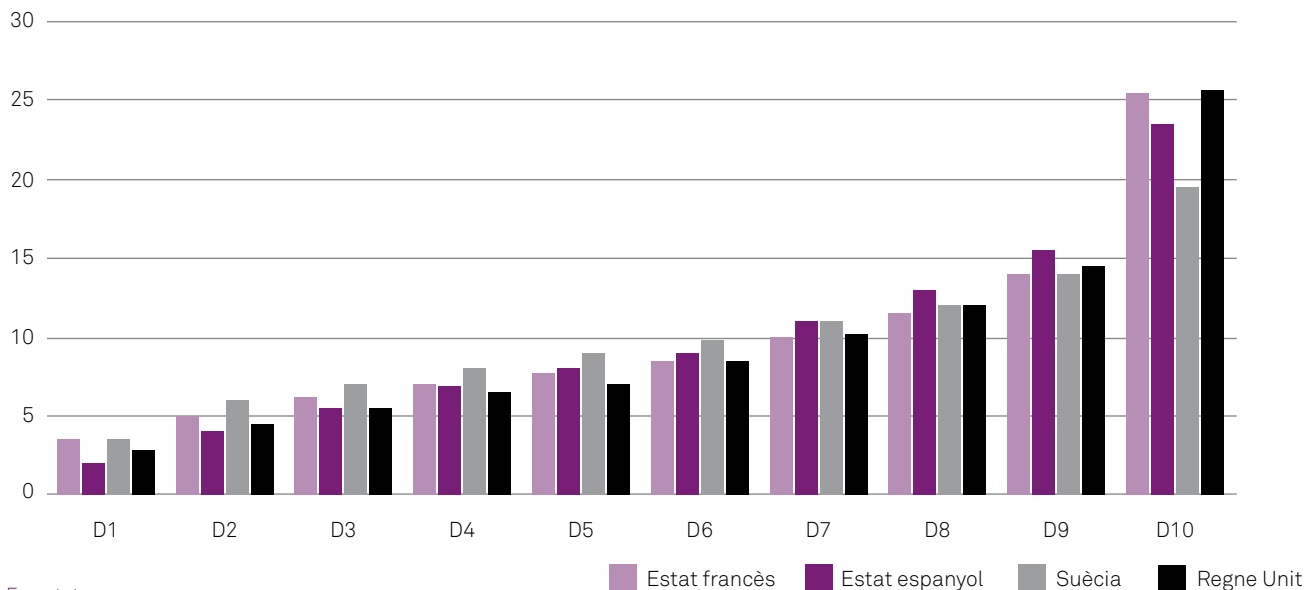
8 ZALAKAIN, «El camelo del 1% y el 99%»; FERNÁNDEZ-ALBERTOS, «Nuestra Desigualdad»; i GALINDO i LLANERAS, «El 1% más rico de España».

9 FERNÁNDEZ-ALBERTOS, *Democracia Intervenido: Políticas Económicas en la Gran Recesión*.

» Els països amb un estat del benestar liberal tenen una elevada concentració de riquesa a l'1% i alta desigualtat

Gràfica 05

Participació a la riquesa total per decils (%)

Font: Eurostat

cas del 10% més pobre, també durant els anys de bonança—, i com els decils més elevats n'han guanyat considerablement. També observem com el pes dels decils centrals es manté i quan perd, no perd tant com els decils més pobres. Per tant, sí que durant la recessió les capes més altes han concentrat riquesa a l'Estat espanyol, però no és acurat dir que ho han fet en detriment de la classe mitjana, ja que aquesta sembla mantenir el seu pes. Evidentment, els gràfics 5

i 6 no exclouen que hi hagi casos de mobilitat social a l'alça o a la baixa.

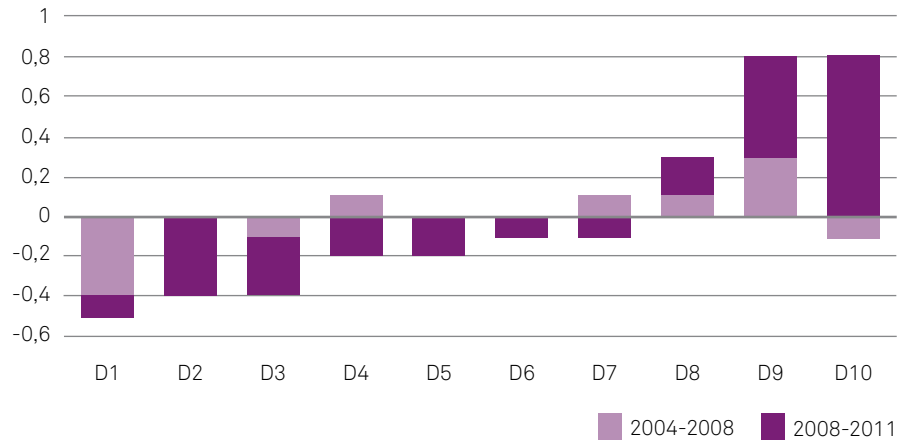
Per tal de continuar comparant la relació dels decils centrals respecte els més rics i més pobres, la gràfica 7 compara els ingressos dels ubicats en el percentil 50 respecte als del percentil 90 i el percentil 10. És a dir, els ingressos de la mitjana amb el 10% més ric (P90/50) i el 10% més pobre (P50/10). Una proporció P90/50 elevada implica una distància considerable entre classes mitjanes i

els més rics, i una proporció P50/10 elevada implica una distància elevada entre els més pobres i la classe mitjana. La comparació d'aquestes dues proporcions ens permet analitzar l'estructura de la desigualtat respecte la posició de la classe mitjana.¹⁰ I aquí observem que, si bé és cert que la distància d'entre classes mitjanes i els més rics ha augmentat significativament, aquest augment

10 PONTUSSON i LUPUS, «The Structure of Inequality and the Politics of Redistribution».

Gràfica 06

Participació de riquesa total per decils a l'Estat espanyol. 2004-2011

Font: Luxemburg Income Study i Eurostat

empal·lideix observant la distància entre els més pobres i la classe mitjana. És a dir, a l'Estat espanyol la desigualtat ha augmentat considerablement durant la recessió, però és un augment marcat pel col·lapse de les classes més populars enfront una classe mitjana que manté el seu estatus, i unes classes altes que augmenten els seus ingressos.¹¹

Desigualtat global i institucions estatals

La concentració de riquesa al voltant de l'1% en detriment de la resta de la societat és un fenomen global que a l'Estat espanyol té un accent singular: el manteniment de les classes mitjanes i l'ensorrament dels decils més pobres. Segons Piketty mentre el retorn dels interessos del capital (r) siguin més alts que els nivells de creixement econòmic (g), la concentració de riquesa a les capes més altes de la societat continuarà augmentant. És el que anomena la desigualtat $r > g$ que, segons ell, és una «lleï fonamental del capitalisme». Abans s'havien proposat altres explicacions. Alguns autors ho atribueixen a l'impacte desigual del creixement de les tecnologies de la comunicació i la

informació sobre el mercat laboral.¹² També podria ser que les polítiques nacionals que responen a les necessitats d'atreure capital global beneficiïn més al capital que al treball.¹³ No seria d'estranyar que l'impacte combinat de tots aquests factors influeixi en les tendències globals.

De fet, l'ambició de Piketty de convertir la desigualtat $r > g$ en una «lleï»

que expliqui la creixent distància entre classes socials és potser el punt més criticat de la seva anàlisi. Entre d'altres, Daron Acemoglu (1967) i James Robinson (1960) ho critiquen per no tenir en compte les diferents institucions nacionals per tal d'explicar la distribució de recursos.¹⁴ Per institucions entenem aquelles normes formals i informals que estableixen les regles del joc on es desenvolupa l'activitat econòmica. Per exemple, el respecte a la propietat privada, l'elecció democràtica dels líders,

11 FERNÁNDEZ-ALBERTOS, «Nuestra Desigualdad».

12 AUTOR i DORN, «The Growth of Low-Skill Service Jobs and the Polarization of the US Labor Market».

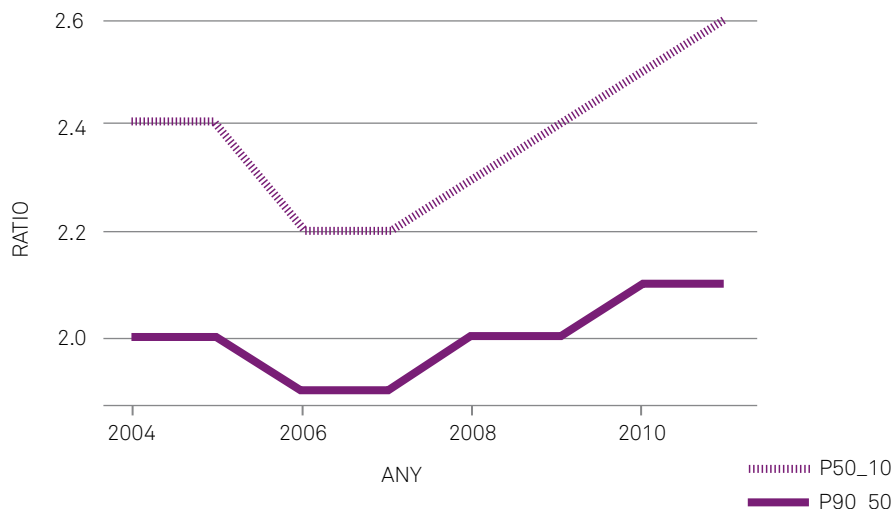
13 RODRIK, *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*.

14 ACEMOGLU i ROBINSON, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*.

» Els països amb un estat del benestar socialdemòcrata presenten una societat igualitària i un 1% que participa menys dels ingressos totals

Gràfica 07

Estructura de la desigualtat a l'Estat espanyol. 2004-2011

Font: OCDE

o l'imperi de la llei, serveixen per donar un marc econòmic estable que fomenta el creixement.¹⁵ Allà on aquestes institucions no existeixen, la capacitat extractiva de les elits dificulta el creixement econòmic als seus propis interessos. És el que Acemoglu i Robinson anomenen «elit extractiva». Ara bé, utilitzar aquest concepte com a explicació dels mals de l'Estat espanyol, no deixa de ser una exageració ja que, malgrat els casos de corrupció i deteriorament

institucional que infecta l'Estat espanyol, les institucions espanyoles serien classificades com a inclusives: imperi de la llei, democràcia i respecte a drets de propietat i contractació. Si fa no fa, homogeneïtzats amb la resta de països d'Europa occidental.

No obstant, sí que existeixen diferències institucionals importants entre els països europeus. Potser la més important, com a mínim pel que fa a la distribució de la riquesa,¹⁶ és el model d'estat

del benestar, el qual, es pot categoritzar en: a) estats del benestar conservadors, amb l'objectiu d'assegurar la població davant l'infortuni —malaltia, vellesa, accident— però no d'alterar l'ordre social existent; b) liberals, amb l'objectiu de proveir una cobertura mínima a les capes més baixes de la societat; i c) socialdemòcrates, amb l'objectiu de proveir una cobertura universal de determinats drets socials i redistribuir la riquesa entre classes. A aquesta categorització inicial s'hi sol sumar una quarta variant, els estats del benestar mediterranis, similars als conservadors però caracteritzats pel seu desenvolupament tardà i el rol de la família com a nucli de solidaritat.¹⁷ Així doncs no seria d'estranyar que la creixent desigualtat, tot i ser un fenomen a nivell global, incidís de forma diferent segons el model de benestar present a diferents països.

De fet és remarcable com la gràfica 4 —relacionant nivells de desigualtat amb la concentració de riquesa al voltant de l'1%— és coherent amb les categoritzacions de l'estat del benestar. A la part superior dreta tenim un país liberal, com el Regne Unit, amb una

Perspectiva Comparada.

17 MARÍ-KLOSE i MORENO a DEL PINO i RUBIO LARA, *Los Estados de Bienestar en la Encrucijada. Políticas Sociales en Perspectiva Comparada.*

15 NORTH i THOMAS, *The Rise of the Western World, a New Economic History.*

16 DEL PINO i RUBIO LARA, *Los Estados de Bienestar en la Encrucijada. Políticas Sociales en*

Els estats del benestar mediterranis són societats desiguals però on l'1% no s'ha desmarcat tant de la resta de classes socials

Gràfica 08

Recaptació comparada. 2004-2011 (%)

Font: OCDE

elevada concentració de riquesa a l'1% i alta desigualtat. Al voltant de l'eix superior esquerre i al centre ens trobem els estats del benestar conservadors, menys desiguals que els liberals, però amb un 1% més acaparador. A la part inferior esquerra hi ha els socialdemòcrates, una societat igualitària i amb un 1% que participa menys dels ingressos totals. Finalment, a l'extrem inferior dret hi ha els mediterranis, societats desiguals però on l'1% no s'ha desmarcat tant de la resta. Potser, doncs, el que cal és explicar com les institucions de l'Estat espanyol han primat protegir les classes mitjanes, a canvi de deixar desprotegides les més humils.

Els costos de la recessió a l'Estat espanyol

Per tal d'analitzar com l'Estat espanyol ha distribuït els costos de la crisi cal fer una advertència prèvia i tenir present que gran part de les decisions per fer front a la recessió dels governs estatals han vingut imposades per institucions supraestatals: la famosa troica composta pel Banc Central Europeu, la Comissió Europea i el Fons Monetari Internacional.¹⁸ Una d'aquestes deci-

sions ha estat la reducció del dèficit mitjançant la contenció de la despesa, que té costos distributius evidents. Ara bé, tampoc sembla gaire plausible que l'Estat espanyol per si mateix decidís augmentar la recaptació per tal de consolidar el pressupost. Reduir la despesa afecta més a capes populars que no augmentar la recaptació. Potser no hagués estat mala idea intentar augmentar els nivells de recaptació a l'hora

d'ajustar el dèficit, donat que la recaptació a l'Estat espanyol és relativament baixa, com observem al gràfic 8.

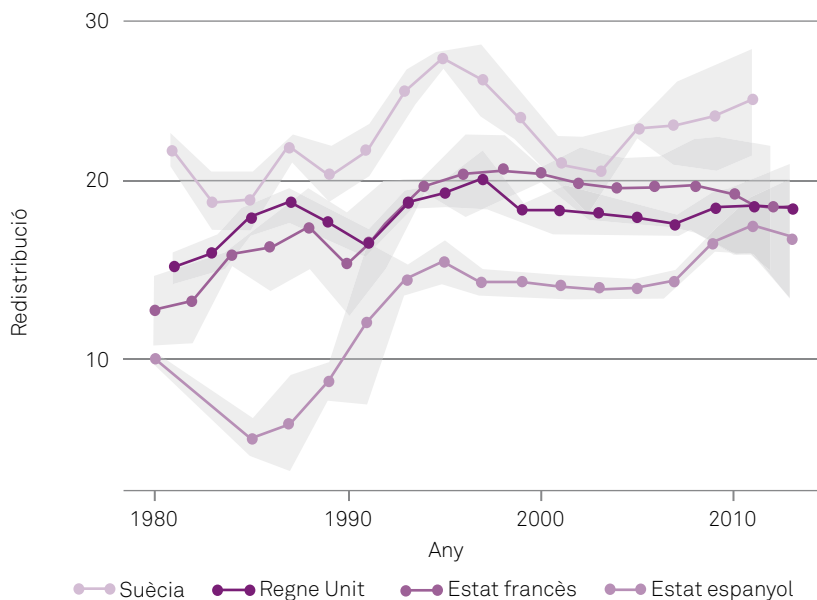
És difícil que s'augmenti la recaptació apujant només impostos als més rics. De fet, els països menys desiguals i que són capaços de redistribuir més tenen estructures impositives no gaire progressives que els permeten redistribuir mitjançant despesa, sense haver de dependre en excés de mercats de

18 FERNÁNDEZ-ALBERTOS, *Democracia Intervenido: Políticas Económicas en la Gran Recesión*.

» Les institucions de l'Estat espanyol han primat protegir les classes mitjanes, a canvi de deixar desprotegides les més humils

Gràfica 09

Redistribució comparada 1980-2012 (%)

Font: «Standardized World Incomes Database»

deute.¹⁹ Mentre que a l'Estat espanyol les classes mitjanes paguen un 18% de renda bruta inicial en termes d'IRPF i seguretat social, a la majoria de països d'Europa occidental aquest percentatge supera el 25% i de fet, els decils in-

feriors de l'estructura social de l'Estat espanyol estan sotmeses a més pressió fiscal que els centrals.²⁰ L'Estat espanyol té alguns dels tipus d'IRPF més elevats d'Europa, però a la pràctica una munió de deduccions que afavoreixen la classe mitjana i mitjana-alta —com inversió en habitatge habitual o plans

de pensions— fan que sigui dels estats que menys recapti.²¹

Un cop establert aquest punt, cal tenir present que no és qüestió de recaptar per recaptar, sinó de redistribuir mitjançant despesa i, com mostra la gràfica 9, l'Estat espanyol és relativament poc eficient redistribuint. No només cal defensar l'estat del benestar, sinó reformar com gasta un Estat espanyol que és més generós amb el 30% més ric que amb el 30% més pobre.²²

La resposta a aquest biaix la podem trobar en les característiques pròpies de l'estat del benestar mediterrani, les quals ens duen a una estructura del benestar social fragmentada en la qual la cobertura depèn de la trajectòria laboral i que ha tingut dificultats especials per adaptar-se als nous riscos socials que apareixen amb la terciarització de l'economia, la globalització, l'aparició de nous tipus de famílies i la incorporació de la dona al mercat de treball. De fet, l'Estat espanyol és un dels països de la UE-15 menys eficaços a l'hora de reduir la pobresa, tal com podem veure a la gràfica 10. És una ineficàcia que no afecta a tots per igual, ja que, per exemple, el risc de pobresa per

19 GERLINDE i FIGARI, *The redistributive effect and progressivity of taxes revisited: An International comparison across the European Union*.

20 ZALAKAIN, «El camelo del 1% y el 99%».

21 BOLDRIN, CONDE-RUIZ i RUBIO-RAMIREZ, «Subir el IRPF para crecer».

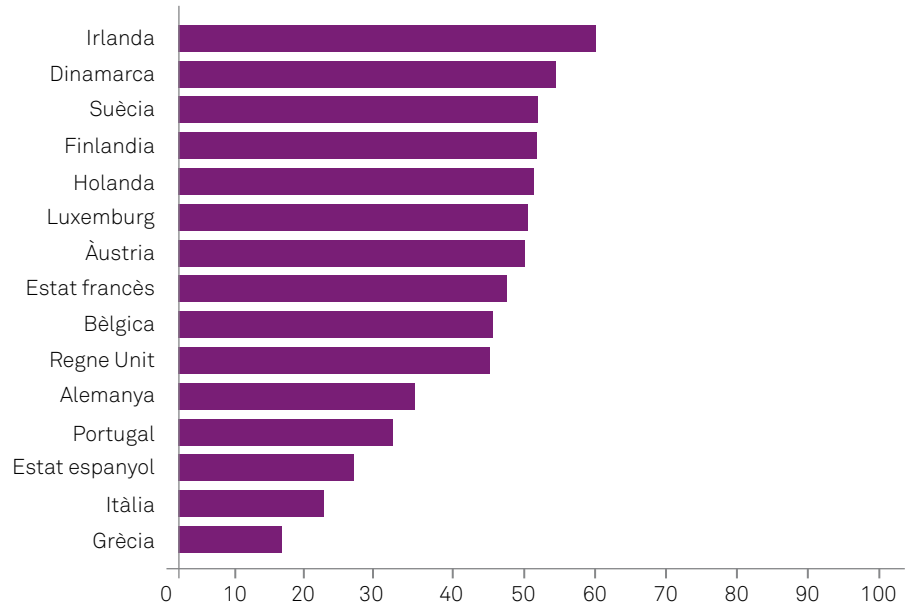
22 OCDE, «Society at a Glance 2014: OECD Social Indicators».

Mentre que a l'Estat espanyol les classes mitjanes paguen un 18% en termes d'IRPF i seguretat social, en la majoria de països d'Europa occidental aquest percentatge supera el 25%

Gràfica 10

Eficàcia a l'hora de reduir pobresa (%)

Font: MARÍ-KLOSE i MORENO, *Los Estados de Bienestar en la Encrucijada. Políticas Sociales en Perspectiva Comparada*.

a majors de 65 anys s'ha reduït gairebé a zero però el nostre estat del benestar sembla incapaç de reduir el risc de pobresa entre els més joves.²³

L'arrel d'aquest biaix és la fragmentació de l'estat del benestar espanyol amb una cobertura social molt influenciada pel mercat laboral. Amb un mercat dividit entre treballadors fixos que gaudeixen de cotes elevades de protecció i una massa creixent de treballadors temporals en condicions precàries, s'ha acabat creant una societat d'*insiders* i *outsiders*.²⁴ Tot un problema que ja existia abans de la recessió i que ara s'ha agreujat. Una mostra ben clara de les conseqüències d'aquesta dualització és l'evolució del risc de pobresa entre la població ocupada amb contracte temporal i aquella amb contracte fix, tal com podem observar a la gràfica 11.

Resumint, l'estat del benestar espanyol és ineficient a l'hora de redistribuir i protegir dels «nous riscos socials». Si bé es cert que els governs d'esquerres a l'Estat espanyol i Catalunya van emprendre reformes per cobrir aquestes mancances, aquestes van ser les pri-

meres en caure amb la recessió.²⁵ Com a resultat, també per la part de la despesa tenim un conflicte entre classes on els *outsiders* volen un estat del benestar més universal i els *insiders* que l'estat retorni el que contribueixen.²⁶

Conclusió

Des de 2008 la política Europea ha estat marcada per la imposició de polítiques de contenció de la despesa als països de l'arc mediterrani. El fet de forçar governs electes a dur a terme polítiques impopulars, ha contribuït al descontentament de la ciutadania dels estats «intervinguts». Així, per exemple,

23 MARÍ-KLOSE i MORENO a DEL PINO i RUBIO LARA, *Los Estados de Bienestar en la Encrucijada. Políticas Sociales en Perspectiva Comparada*.

24 RUEDA, *Social Democracy Inside Out. Partisanship and Labour Market Policy in Industrialized Democracies*.

25 MARÍ-KLOSE i MORENO a DEL PINO i RUBIO LARA, *Los Estados de Bienestar en la Encrucijada. Políticas Sociales en Perspectiva Comparada*.

26 HÄUSSERMAN, KURER i SCHWANDER, *Explaining welfare State preferences in dualized*

societies.

» Les deduccions en l'IRPF que afavoreixen la classe mitjana i mitjana-alta fan que l'Estat espanyol sigui dels que menys recapta d'Europa

Gràfica 11

Risc de pobresa per contracte laboral. 2004-2010

Font: Eurostat (2014).

a l'Estat espanyol ens trobem amb alts nivells de consens a l'hora de defensar la despesa pública²⁷ i criticar les imposicions de la troica amb un discurs que veu la recessió com un procés on l'1% s'enriqueix en detriment de la classe mitjana. Un diagnòstic encertat a nivell global i que demana solucions a

llarg termini a escala supranacional — per exemple impostos transnacionals sobre la riquesa, com ha recomanat Piketty— però que no s'ajusta a la realitat d'un Estat espanyol on la desigualtat ve marcada per l'ensorrament de les classes populars.

El problema per a l'esquerra és que aquest conflicte distributiu divideix en dos el seu electorat: els treballadors fixos que protegeixen els seus drets ar-

gumentant que no cal igualar per baix i una creixent massa de precaris que serien els principals beneficiaris de mesures que reduïssin les diferències entre *insiders* i *outsiders*.²⁸ Entre aquells que només necessiten defensar l'estat del benestar perquè ja estan plenament coberts i aquells afectats per nous riscos socials que necessiten defensar i reformar l'estat del benestar. Entre aquelles classes mitjanes que gaudeixen de poca pressió fiscal i importants deduccions, i aquells que necessiten augmentar la recaptació per poder redistribuir mitjançant despesa.

La centralitat de les classes mitjanes a l'hora de decidir eleccions ha fet que la socialdemocràcia tradicional es preocupi més de la seva defensa que no d'aquells afectats pels nous riscos socials, que són un grup heterogeni, poc articulats²⁹ i que ha tendit més aviat a l'abstenció en comptes de la participació. Però si l'estructura de la desigualtat també influeix en actituds enfront la redistribució,³⁰ cal analitzar propostes que redueixin les diferències entre els

28 RUEDA, *Social Democracy Inside Out. Partisanship and Labour Market Policy in Industrialized Democracies*.

29 BONOLI, «The politics of the new social policies: providing coverage against new social risks in mature welfare states».

30 PONTUSSON i LUPUS, «The Structure of Inequality and the Politics of Redistribution».

El mercat laboral espanyol, dividit entre treballadors fixos i treballadors temporals en condicions precàries, ha acabat creant una societat d'*insiders* i *outsiders*

insiders i *outsiders* del mercat laboral —com establir un únic tipus de contracte—³¹ i de l'estat del benestar —per exemple, un renda bàsica universal—³² perquè com més deixem créixer la distància que separa classes populars de classes mitjanes, més difícil serà construir l'esquerra del segle XXI. ◀

MÉS INFORMACIÓ

ACEMOGLU, Daron i ROBINSON, James A. *Why nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Londres: Profile Books, 2012.

ARCARONS, Jordi, DOMÈNECH, Antoni, RAVENTÓS, Daniel i TORRENS, Lluís. «Un modelo de financiación de la Renta Básica para el conjunto del Reino de España: sí, se puede y es racional» [en línia]. A *SinPermiso*, 2014. Disponible a: <www.sinpermiso.info>

AUTOR, David i DORN, David. «The Growth of Low-Skill Service Jobs and the Polarization of the US Labor Market». A *American Economic Review*, num. 103(5), 2013, ps. 1533-1597.

BONOLI, Giuliano. «The politics of the new social policies: providing coverage against new social risks in mature welfare states». A *Policy & Politics*, núm. 33 (03), 2005, ps. 431-449.

BOLDRIN, Michele, CONDE-RUIZ, J. Ignacio i RUBIO-RAMIREZ, Juan. «Subir el IRPF para crecer» [en línia]. A *Nada es Gratis*, del 30 de juliol de 2012. Disponible a: <<http://nadaesgratis.es>>.

CINGANO, Federico. *Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers, núm. 163. OECD Publishing, 2014.

CIS. *Enquesta postelectoral de les eleccions al Parlament Europeu 2014*. Maig – juny 2014.

DEL PINO, Eloísa i RUBIO LARA, Maria Josefa (eds.). *Los Estados de Bienestar en la Encrucijada. Políticas Sociales en Perspectiva Comparada*. Madrid: Tecnos, 2013.

FERNÁNDEZ-ALBERTOS, José. *Democracia Intervenida: Políticas Económicas en la Gran Recesión*. Madrid: Alianza Editorial, 2012.

FERNÁNDEZ-ALBERTOS, José. «Nuestra Desigualdad» [en línia]. A *Piedras de Papel de ElDiario.es*, 2014. Disponible: <www.eldiario.es/piedrasdepapel>.

GALINDO, Jorge i LLANERAS, Kiko. «El 1% más rico de España» [en línia]. A *Jot Down*, 2014. Disponible a: <www.jotdown.es>.

GERLINDE, Verbist i FIGARI, Francesco. *The redistributive effect and progressivity of taxes revisited: An International comparison across the European Union*. EUROMOD Working Paper, núm. EM6/14, 2014.

HÄUSSERMAN, Silja, KURER, Thomas i SCHWANDER, Hanna. *Explaining welfare State preferences in dualized societies*. Paper presentat al seminari «The Dynamics of Politics and Inequalities». Oxford, 2011.

JONES, Owen. *Chavs: la demonización de la clase obrera*. Madrid: Capitán Swing, 2011.

«Los directivos ganaron un 7% más en 2013 mientras desaparece la clase media» [en línia]. A *La Vanguardia*, de 14 de gener de 2014. Disponible a: <www.lavanguardia.es>.

MILANOVIĆ, Branko. «Global income inequality in numbers: in history and now». A *Global Policy*, 2013, ps. 198-208.

31 POLITIKON, «Un contrato para emplearlos a todos».

32 ARCARONS, Jordi, DOMÈNECH, Antoni, RAVENTÓS, Daniel i TORRENS, Lluís, «Un modelo de financiación de la Renta Básica para el conjunto del Reino de España: sí, se puede y es racional».

MILANOVIĆ, Branko i LANKER, Christoph. *Global income Distribution: from the fall of the Berlin Wall to the Great Recession*. World Bank Working Paper núm. 6719, 2013.

NORTH, Douglass C. i THOMAS Robert P. *The Rise of the Western World, a New Economic History*. Cambridge University Press, Cambridge, 1973.

OCDE. «Society at a Glance 2014: OECD Social Indicators». OECD Publishing, 2014.

PIKETTY, Thomas (et al.). *The World Top Incomes Database* [en línia]. 2014. Disponible a: <topincomes.parisschoolofeconomics.eu>.

PIKETTY, Thomas. *El capital al segle XXI*. Barcelona: Edicions 62, 2014.

POLITIKON. «Un contrato para emplearlos a todos» [en línia]. 2012. Disponible a: <<http://uncontratoparaemplearlosatodos.es>>

PONTUSSON, Jonas i LUPUS, Noam. «The Structure of Inequality and the Politics of Redistribution». *American Political Science Review*, núm. 105(2), 2011, ps. 316-336.

RODRIK, Dani. *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*. Princeton: Princeton University Press, 2008.

RUEDA, David. *Social Democracy Inside Out. Partisanship and Labour Market Policy in Industrialized Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

ZALAKAIN, Joseba. «El camelo del 1% y el 99%» [en línia]. *A ElDiario.es*, 2014. Disponible a: <www.eldiario.es>.

Exposició itinerant

LLIBERTAT!

LA LLUITA DELS CATALANS
PELS DRETS SOCIALS I NACIONALS

Més informació
www.irla.cat/expollibertat

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

ARXIU

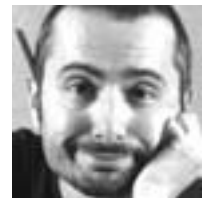
Mafalda: 50 anys de consciència política mitjançant l'humor

Una nena de 50 anys que personifica l'inconformisme. Aquesta és Mafalda, un personatge de Quino que neix amb la voluntat d'il·lustrar el món dels anys 1960 i 1970, i que malgrat el pas del temps, manté la virtut de continuar reflectint el món que ens envolta.

«Una cosa es un país independiente y otra un país "in the pendiente"», podria ser una sentència en boca de qualsevol català que avui mateix constata diferències entre el que volem ser i el que el nostre DNI diu que som. Però no. És una sentència que té més de 40 anys i que va sortir de la boca de Mafalda, un personatge de tires còmiques creat per Quino (1932) publicades originalment a l'Argentina entre 1964 i 1973 però que gràcies a la seva visió càustica i alhora tendra i implacable de la realitat, va donar la volta al món, desvetllant, mitjançant l'humor, la consciència política de diverses generacions de lectors. «Mafalda no és només un personatge d'històries; potser és el personatge dels anys setanta en la societat argentina» escriu Umberto Eco (1932).¹ Potser no només de la societat argentina, podríem afegir, ja que segurament en tot l'àmbit de parla iberoamericana va deixar una marcada empremta.

Mafalda és la creació més coneguda de Quino, pseudònim del dibuixant d'humor Joaquín Salvador Lavado, fill de republicans espanyols exiliats, nascut a Guaymallén, a la província argentina de Mendoza el 17 de juliol de 1932. Malgrat que les vinyetes de Mafalda van publicar-se únicament durant una dècada, la seva vigència no ha caducat i encara hi ha diaris que avui publiquen aquelles històries. Quino, per la seva banda, un cop va abandonar Mafalda, ha seguit dibuixant vinyetes repletes d'humor, sempre amb la seva tendresa

¹ Del pròleg d'Umberto Eco a la primera edició italiana de Mafalda, el 1969. ECO, *Mafalda la contestataria*.

Jaume Capdevila
Dibuixant d'humor, il·lustrador i caricaturista
kap@gargots.net

» Mafalda, gràcies a la seva visió càustica, tindrà i implacable de la realitat, va donar la volta al món, desvetllant, mitjançant l'humor, la consciència política de diverses generacions

crítica que retrata amb àcida subtileza l'absurd del món que ens envolta. L'humor de Quino, amb personatges perplexos que viuen en un món arbitrari, sotmès a l'autoritat, la burocràcia i la tristesa, aporta, però, una llum irònica, entre pessimista i sensible, que permet reconèixer en les seves magnífiques creacions gràfiques, els plecs més recòndits de l'ànima humana.

El personatge de Mafalda ha celebrat els seus 50 anys durant el 2014. La data oficial d'aparició de la primera tira fou el 29 de setembre de 1964 a la revista *Primera Plana*, si bé anteriorment s'havien publicat algunes tires escadusseres d'una família de personatges que podem considerar antecessors directes dels protagonistes de Mafalda. En realitat, Quino, que ja duia deu anys de carrera com a humorista en diverses publicacions i acabava d'editar el seu primer llibre de dibuixos, amb el títol de *Mundo Quino*, fou triat per l'agència de publicitat Agens per realitzar una campanya dels electrodomèstics de la marca Mansfield, de la companyia Siam Di Tella, car una de les idees dels creatius de l'agència fou crear una tira còmica protagonitzada per una família, on es pogués introduir de forma subreptícia la publicitat. Una de les condicions fou que el nom de tots els personatges protagonistes comencés amb la lletra «M». Quino rescatà el nom de Mafalda d'un

personatge de la novel·la *Dar la cara* de David Viñas (1927-2011), realitzà vuit tires —on hi podem reconèixer Mafalda i els seus pares— i va proposar la seva publicació al diari *Clarín*, que finalment les refusà. Malgrat tot, tres d'aquestes tires van aparèixer a un suplement humorístic de la revista *Leoplán*, titulat *Gregorio*. Un any més tard, des de la revista *Primera Plana*, li proposen, justament, si pot dibuixar-los una tira còmica, i Quino, recuperant la idea d'utilitzar una típica família com a protagonista, comença a publicar regularment, oblidant ja les finalitats publicitàries. Havia nascut Mafalda.

El març de 1965 es produeixen algunes divergències entre Quino i la revista, de manera que deixa de publicar-hi. Deu dies més tard comença a fer-ho al diari *El Mundo*, un dels diaris de més difusió del país. La historieta passa a publicar-se a un ritme més intens de quatre tires la setmana, i això permetrà l'eclosió del magnífic elenc de personatges secundaris, així com la seva ràpida popularització. En poc temps Mafalda aconsegueix connectar amb el públic argentí, i aviat trobarà lectors per tot el món. A partir de 1966 les seves historietes comencen a publicar-se en altres països de Llatinoamèrica, i es publica el primer llibre recopilatori a càrrec d'Ediciones de la Flor, que seria el segell argentí que publicaria

tota l'obra de Quino. Mafalda arriba a Europa, traduïda per primera vegada a un altre idioma, al publicar-se a Itàlia, el 1968. El 1970 l'editorial Tusquets, sota el segell Lumen comença a publicar-la en castellà a Barcelona, si bé la censura franquista obliga a col·locar ben visible en la coberta la indicació que es tracta d'histories «*Para adultos*». Esther Tusquets (1936-2012) havia descobert un volum argentí en una llibreria de segona mà i va decidir publicar-la, però va haver de demanar els drets a Carlos Barral (1928-1989), que els tenia, però no volia publicar «ninots». Quan va aparèixer, en pocs dies van esgotar els 5.000 exemplars de la primera edició. Mafalda va treure l'editorial de Tusquets dels números vermells.²

El 1973 Quino anuncia que abandona el personatge per «cansament». Hi ha qui especula amb el fet que —a més a més de la possible saturació en haver d'enfrontar-se a diari a trobar noves coses per dir amb els mateixos personatges— es dona la sospitosa coincidència que el 1973 es produeixen els fets més violents de censura i persecució de la dictadura militar argentina, i que casualment Quino inicia un llarg viatge per EUA i Europa —on serà reconegut al saló del còmic de Lucca i a la fira del llibre de Frankfurt— immediatament

2 DELL'ISOLA, «Mafalda la grande».

Quino, amb personatges que viuen en un món arbitrari, sotmès a l'autoritat, la burocràcia i la tristor, aporta una llum irònica que permet reconèixer els plecs més recòndits de l'ànima humana

després de deixar de dibuixar Mafalda³ Es tracta d'un silenci per por? Sigui com sigui, mai reprendrà les tires del personatge, si bé en dibuixarà excepcionalment algunes vinyetes per campanyes solidàries, —com la il·lustració de la Declaració dels drets del nen de la UNICEF, de 1977, o per il·lustrar, el 1987, el disc *El Sur también existe* de Joan Manuel Serrat (1943).

Els personatges

Les tires de Mafalda presenten un grup recurrent de personatges que pivoten al voltant de la protagonista. Ella és una nena reflexiva i idealista, que observa i comenta amb una dosificada barreja de perplexitat, innocència i cinisme el món que l'envolta. Malgrat no vincular-se estretament a l'actualitat informativa com fan les vinyetes satíriques dels comentaristes gràfics, a través de les tires de Mafalda es pot aconseguir fer una precisa lectura de la situació político-social del món dels anys 1960 i 1970. Les desigualtats socials, la incongruència de la política, la guerra freda, l'imperialisme americà, el Vietnam, el maig del 68... tot plegat forma part del paisatge sobre el que Mafalda i els seus amics viuen i es preocupen.

3 DE MAJO, «¿Quino después de Mafalda?».

De fet, durant la dècada en què Quino va dibuixar una tira diària, les preocupacions polítiques creixen, de manera que arriba un moment en què per preservar el caràcter idealista i innocent de Mafalda —que ja és prou reactiva— cal introduir un nou personatge —que s'anomenarà Libertad— que tindrà una veritable consciència política, serà veritablement contestatària i deixarà a Mafalda la possibilitat de seguir fent de contrapunt innocent als caràcters de la resta de la colla de personatges.

Una de les principals particularitats de Mafalda, que esdevé pràcticament paradigmàtica, és la seva aversió a la sopa, una terrible fòbia a la cullera que ha tingut múltiples lectures —fins i tot de psicoanalítiques— ja que s'ha interpretat com «el rebuig dels personatges infantils cap al món adult, cap a la imposició dels grans que tenen l'obligació de pautar-los un mode de vida»⁴ o també com una metàfora de les imposicions arbitràries dels governants antidemocràtics de l'Argentina d'aquells anys.⁵ Per a Romà Gubern (1934), en canvi, l'aversion de Mafalda vers la sopa és un refús del líquid amniòtic del ventre matern, la seva oposició a la regressió fetal, ja que Mafalda tin-

4 CATÀ, *Estrategias discursivas en la historieta Mafalda*.

5 DE MAJO, «¿Quino después de Mafalda?».

» A través de les tires de Mafalda es pot aconseguir fer una precisa lectura de la situació político-social del món dels anys 1960 i 1970

dria una síndrome de Peter Pan positiva, on la nena no vol fer-se gran per tal de no haver d'entrar en el món viciós i corrupte dels adults.⁶

A banda de Mafalda, hi ha un entramat de personatges que amb els seus caràcters i actuacions compleixen diverses funcions, assumint rols complementaris que faciliten el desenvolupament de situacions humorístiques. De fet, cada personatge equival a un arquetipus de persona que també es pot trobar en la societat, de manera que tothom hi pot reconèixer diverses ideologies, maneres de fer i tipologies. Aquest microcosmos de personatges estereotipats però, serveix per fer un retrat lúcid i precís del món real.

Els pares de Mafalda són una típica família de classe mitjana argentina dels anys 1960. El pare, de qui mai es revela ni el nom ni el cognom, treballa en una oficina —segons descobrim en algunes tires, sabem que es tracta d'una companyia d'assegurances— i representa els valors de la societat del moment. La seva afició és la jardineria, no sembla especialment espavilat, vigila per quadrar el pressupost familiar —al llarg de les historietes podem veure com fan economies per poder-se comprar un Citroën dos cavalls— i a ve-

gades es troba depassat pel món, per la feina, i sobretot per la seva filla, que té tendència a qüestionar-s'ho tot. Les típiques preguntes que els fills fan als pares, en el cas de Mafalda i son pare, esdevenen un combat de boxa en el que el pobre pare acostuma a quedar fora de combat.

La mare —sabem que es diu Raquel— és una mestressa de casa. Poc a poc, descobrim que tot i tenir estudis universitaris, va abandonar la carrera per dedicar-se a la família i a la seva llar. Per això, el seu univers és domèstic, i és a la cuina, planxant, fregant i comprant que passa la major part del temps. També podem descobrir, llegint les tires, que és molt més espavilada que no pas el seu marit, que havia estudiat piano, i que és un personatge de gran humanitat, capaç de sacrificar-se per la seva família. De fet, Mafalda li recrimina sovint el rol de submissió al que veu que la seva mare es resigna. Una de les subtrames recurrents en les tires de Mafalda, és justament el qüestionament dels rols familiars, i la frustració de les dones en el model de societat tradicional.⁷

La família la completa Guille, el germà petit de Mafalda. En les primeres

tires, Mafalda és filla única, i veiem la gestació d'aquest germà petit, al llarg de 1967. A causa del cop d'estat militar que posà el general Juan Carlos Onganía (1914-1995) a la presidència del govern argentí, la publicació del diari *El Mundo* fou prohibida, de manera que no podem veure a les vinyetes el naixement del germà de Mafalda. Durant cinc mesos no hi ha vinyetes, i quan les tires tornen a aparèixer, aquest cop al setmanari *Siete Días Ilustrados*, a partir del juny de 1968, Guille ja havia nascut. Aquest nou personatge serveix també per mantenir la innocència, la puresa de visió infantil en un dels personatges a mida que Mafalda creix i que el seu pensament crític, sobre el que bascula el sentit de l'existència de les historietes, s'ha d'anar aguditzant. Guille també protagonitza embolics domèstics, petites dolenteries, i el veiem créixer, de manera que als primers temps pronuncia malament moltes paraules i utilitza un xumet, que abandonarà mica en mica.

Fora del nucli familiar, un dels punts forts de les vinyetes de Mafalda són els caràcters discordants i arquetípics dels companys de la protagonista. Felipe és el primer d'aparèixer i fins a un any després no coneixerem Manolito i Susanita. Felipe és un noi força ximple, un pèl somiatruites, despistat i gandulot, que veu la vida de manera senzilla, no vol

6 MARIN, «Mafalda recibe el doctorado de Umberto Eco».

7 GRECO, «Susanita, Mafalda y Libertad según Quino. Cambios en el rol de la mujer y la maternidad en la Argentina (1950-1970)».

Les tires de Mafalda i les de *Peanuts* de Schulz han aconseguit transcendir el seu paper merament lúdic per passar a transformar la manera de sentir dels seus consumidors

complicar-se-la i sempre té algun maldecap, especialment a l'hora d'afrontar tasques de l'escola. Felipe es reconeix pel prominent morro del que pengen dues dents, que recorden les d'un ratolí o un conillet. Entre les seves preferències hi descobrim jugar a escacs o escoltar *The Beatles* —afició que comparteix amb Mafalda— i vagarejar, a banda d'intentar emular el seu heroi, el *Llanero Solitario*. Aquest caràcter, el d'un noi força normal que no es preocupa massa per les coses, permet plantejar un fort contrast amb Mafalda, que té precisament la tendència contrària, de plantejar-se el perquè de totes les coses. Les contínues divergències entre l'òptica del somiador Felipe i la perspectiva Mafalda provoquen sovintejades situacions còmiques.

El següent personatge de la colla serà Manolito. Manolito Goreiro, fill del botiguer del barri, l'amo de l'«Almacén Don Manolo», d'origen espanyol —és a dir, és un immigrant *gallec*—, serveix per representar les idees conservadores i materialistes. Manolito és un bon xicot, però tampoc és especialment espavilat, excepte a l'hora de plantejar negocis, que demostra un nas empresarial del tot esmolat. Manolito defensa les idees del liberalisme capitalista més salvatge, és de tracte esquerp, sorrut, ambiciós, i abomina tot el que els seus amics estimen, si no té una

utilitat o en pot treure un benefici. A més a més d'anar a l'escola —encara que tampoc és un gran estudiant, sinó més aviat el contrari— ajuda el seu pare a la botiga, i no dubta a vendre als seus amics el que calgui o a inventar i planificar campanyes de màrqueting per vendre els seus productes. Gràficament Manolito és un personatge dibuixat amb el cap quadrat, aspecte que s'intensifica gràcies al seu pentinat de pèl curt i dret.

Seguim amb Susanita, la principal amiga de Mafalda. Encarna un seguit de vicis i comportaments socials atribuïts al gènere femení: és presumida, xerraire, romàntica, xafardera, superficial, preocupada per la seva imatge, la moda i les tendències, no es qüestiona ni el sistema polític ni social —més aviat el contrari—, i té ben assumit el seu rol submís i domèstic en una futura família en la qual somia. La seva màxima aspiració és casar-se i tenir fills, convertir-se en una mestressa de casa, però d'una classe social ben acomodada, i mostra ben poc d'interès per les idees de Mafalda, especialment pel que fa a la igualtat de sexes. Susanita sembla sentir alguna mena d'atracció per Felipe i ahora menysprea Manolito a qui troba massa brusc i ignorant.

A aquesta colla aviat s'hi afegeix Miguelito. Es tracta d'un noi un any més petit que Mafalda, que assumeix un

paper una mica més infantil. Fins a l'arribada del germanet de Mafalda, Miguelito serveix per tenir un personatge que condensi els comportaments més infantils. És somiador i innocent, però més intel·ligent i inquiet que Manolito i Felipe, encara que aquests són més grans. Sovint fa rebequeries i es discuteix amb la seva mare, i com a detall curiós, resulta que és un defensor aferrissat de Mussolini, segons les idees que li ha transmès el seu avi, immigrant italià.

Finalment, el grup dels personatges principals el tanca, com hem comentat, Libertad, una noia d'idees molt més contestatàries que la pròpia Mafalda, que fa un contrast molt més fort amb els altres personatges. Libertad —que és molt baixeta, potser també cal fer-ne una lectura simbòlica— és l'única amb la que Mafalda pot mantenir converses profundes sobre temes sociopolítics, si bé el contrast entre les dues es manifesta quan xoquen les concepcions revolucionàries i utòpiques de Libertad amb la lògica realista de Mafalda.

A banda d'aquests protagonistes, per les tires desfilen altres caràcters, com els pares de Miguelito, Susana, Felipe o Libertad, la Tía Paca —tieta en realitat de la mare de Mafalda, una àvia petonera d'aquelles que pessiguen les galtes de la canalla— o la tortuga de Mafalda, que es diu Burocràcia perquè avança molt lentament... si és que ho fa.

» Mitjançant el sedàs de l'humor Mafalda fa evident l'absurditat, la injustícia, la desigualtat, l'egoisme, els abusos de poder i totes les manifestacions pròpies del poder i de la societat capitalista

Sota la vinyeta

Les tires còmiques són un breu conjunt de vinyetes que permeten narrar una seqüència. Escena a escena, vinyeta a vinyeta, es pot desenvolupar un gag, una petita història. Aquest sistema de narrativa visual és la base del còmic, que va desenvolupar-se de forma massiva als diaris i revistes des de principis del segle XX. Tot i que els antecedents es poden fer retrocedir força enllà en el temps, cal reconèixer que és en la premsa nord-americana on el còmic es consolida i popularitza. I també és on es produeixen les historietes d'autors i personatges que van marcar i influir en la resta de creacions que es faran arreu del món al llarg de tot el segle. Richard F. Outcault (1863-1928), amb el seu personatge *Yellow Kid* (1896), seguit de *The Katzenjammer Kids* (1897) de Rudolph Dirks (1877-1968) o les obres de Frederick Burr Opper (1857-1937), Winsor McCay (c.1867/1871-1934) i Lyonel Feininger (1871-1956), posen les bases del gènere, que guanyarà lectors massivament i es perfeccionarà progressivament a base d'incorporar nous codis gràfics i metalingüístics que enriqueixen el llenguatge del còmic.⁸

8 DDAA, *Del Tebeo al Manga: Una historia de los cómics. 1 Los cómics en la prensa diaria: humor y aventuras.*

Però com explica Xavier Coma (1939), els còmics, que havien nascut per a un lector adult, incidien en tota la família, i aviat van haver d'adaptar-se a una censura tàcita que els impedia travessar certs límits.⁹ Buscant el públic massiu, moltes de les historietes, especialment les americanes, que eren distribuïdes per grans empreses a milers de diaris, van empènyer els autors a la necessitat de mesurar l'aproximació a certs temes, fugint de les polèmiques socials, polítiques, racials o religioses. Més que mai, els còmics esdevenen un dels productes estrella de la cultura de masses, que mitjançant la mecànica de la persuasió oculta difonen i perpetuen els valors d'un sistema que modela i emmascara alhora la realitat. Habitualment, i no tan sols en el món del còmic, sinó que podríem parlar de totes les arts, els artistes poden prosperar dins un sistema sempre a canvi d'una certa submissió i acatament dels valors establerts. Si bé és cert que també, dins d'aquests circuits han emergit artistes que aprofitant esclerxes del sistema han aconseguit dotar la seva obra d'una potència transformadora i alliberadora.

Una d'aquestes obres, sens dubte, és Mafalda. No es tracta d'una senzilla historieta de nens, ni de les aventures d'una família. Ja hi ha, en la història dels

9 COMA, *Los cómics. Un arte del siglo XX*, p.167.

còmics americans, famoses tires protagonitzades per nens —des de *Skippy*, de Percy Crosby (1891-1964); *Little Orphan Annie*, de Harold Gray (1894-1968); *Barnaby*, de Crockett Johnson (1906-1993); o el famosíssim *Peanuts* de Charles Schulz (1922-2000)— i famílies —com *Bringing Up Father*, de George McManus (1884-1954); *Blondie*, de Chic Young (1901-1973); *Gasoline Alley*, de Frank King (1883-1969); *Family Circus* de Bil Keane (1922-2011); *Dennis the menace*, de Hank Ketcham (1920-2001); o *Hi and Lois*, de Mort Walker (1923)— però a banda dels particulars valors estètics, o del que representen dins de la història particular del llenguatge dels còmics, potser tan sols *Peanuts*, de Schulz, protagonitzada pel dissortat Charlie Brown i el seu gos Snoopy, com també farà Mafalda, han aconseguit transcendir el seu paper merament lúdic per passar a transformar la manera de sentir dels seus consumidors. Els personatges de còmics esdevenen icones d'una manera de pensar, de sentir i d'interpretar el món. Els lectors se'ls fan seus i els ninots acaben per formar un estret vincle amb cada lector, molt més enllà del paper i desvinculats, fins i tot, de l'acció i la intenció del dibuixant o creador de la tira.

En la gènesi de Mafalda hi trobem la influència de tires còmiques publicades anteriorment. Segons Miguel Bras-

Mafalda parla de l'èsser humà i de la societat que ha construït, i trasllada als lectors la responsabilitat d'actuar per canviar les coses

có (1926-2014), que fou qui va proposar a Quino la idea de fer les tires per a la marca Mansfield, i qui va publicar-les primerament a la revista *Leoplán*, la intenció de Quino era combinar *Peanuts* amb *Blondie*.¹⁰ A *Peanuts*, el pes de les historietes el duïen una colla de nens que vivien capficats en el seu dia a dia, però que acaben servint per representar un univers que reproduïx els esquemes del món dels grans. *Blondie*, per la seva banda, es considera la quinta essència de les *family strips* nord-americanes, on hi trobem representats i reproduïts tots els valors de l'*American way of life* d'una família de classe mitjana americana. Formalment —amb aquella melena negra, les inconfusibles mitgetes blanques, el vestit acampanat—, Mafalda recull la influència de dos personatges femenins infantils, com són Nancy del dibuixant Ernie Bushmiller (1905-1982) —protagonista de la tira *Fritzi Ritz* (1925)— i també de la protagonista de *Little Lulu* (1935), creada per Marge Henderson Buell (1904-1993). En el traç, la configuració de recursos i elements que conformen l'estil gràfic de Quino, que culmina una excel·lent escola d'humoristes gràfics argentins de revistes com *Rico Tipo* i *Patorozú*, hem de fer-hi notar especialment la influència de Carlos

Garaycochea (1928), prolífic mestre de diverses generacions de dibuixants d'aquell país.

Però partint d'aquests elements, Quino troba el seu propi camí, i no segueix la línia habitual per la que acostumen a desenvolupar-se les historietes còmiques de la premsa americana, que proporcionen una evasió lúdica de la realitat. Quino comença a introduir-hi angoixes existencials, interrogants sobre qüestions polítiques i socials, i un discurs que en comptes de mostrar una societat homogeneïtzada —tendència habitual en els *comic-strips*— fa el contrari, bo i instaurant un seguit de confrontacions generacionals i ideològiques en les relacions entre els seus personatges. A Mafalda s'hi observen reflexions que podríem considerar de caire universal —l'envelliment, el futur, la família, la consciència, els diners...— que es combinen amb preocupacions derivades de la situació política i social —el poder, les guerres, la crisi, la sobre població, la desigualtat— sobre un paisatge que a vegades pren rellevància, que és el típic dels anys 1960 i 1970 —per on desfilen John F. Kennedy (1917-1963), Martin Luther King (1929-1968), el Vietnam, l'arribada de l'home a la lluna, *The Beatles*... Tot plegat ben allunyat de l'esperit lúdic, de l'evasió còmica de l'univers autoreferencial de la major part de les tires americanes.

10 QUINO, *Toda Mafalda*.

» Mafalda és vigent perquè encara hi ha desigualtat, encara hi ha injustícia, encara hi ha pobres i rics, i especialment perquè encara hi ha massa conformats i massa poc inconformistes

Entre tota l'amalgama d'elements que Quino incorpora, la postura vital de Mafalda ens aporta un punt sobre el qual basculen tots els elements. El seu discurs racional, humanista, un pèl infantil i reduccionista, carregat d'innocència, però també de sentiments i raó, permet abraçar tots els elements complexos, i mitjançant el sedàs de l'humor, fer evident l'absurditat, la injustícia, la desigualtat, l'egoisme, els abusos de poder, i totes les manifestacions que són pròpies del poder i la societat capitalista, de manera que aconseguix desvetllar el sentit crític en els seus lectors. Tant és així que el primer llibre publicat a Itàlia portava com a títol *Mafalda la contestataria*. I que Umberto Eco n'escriuria: «no es tracta d'alinear-la en la moda de l'anticonformisme a qualsevol preu. Mafalda és una veritable heroïna rebel que refusa el món tal i com és. En realitat té idees confuses en matèria política: no aconseguix comprendre què passa al Vietnam, no sap per què existeixen els pobres, desconfia de l'Estat i està preocupada per la presència xinesa. Té, si de cas, una única certesa: no es conforma».

L'inconformisme innocent i naïf de Mafalda, que contrasta amb les actituds dels seus companys i dels seus pares que immersos en la voràgine del dia a dia no es plantegen ni replantegen per què les coses són així, és un dels

principals valors d'aquelles vinyetes. Funciona com a mecanisme generador de situacions i gags, però alhora inocula els lectors amb aquest perillós esperit crític. Mitjançant l'humor tendre de les tires de Mafalda diverses generacions d'arreu del món van veure desvetllar la seva pròpia consciència social i política. Mafalda parla de l'ésser humà i de la societat que ha construït. I trasllada als lectors la responsabilitat d'actuar per canviar les coses. Dibuixades a l'Argentina dels anys 1960 i 1970, sota una dictadura militar, aviat van connectar amb una Europa on la joventut va protagonitzar el Maig del 68, o amb un Estat espanyol a punt de desempallegar-se del franquisme. Les contradiccions del sistema, les incongruències assumides inconscientment, les desigualtats, les injustícies, o la relació entre el poder i la submissió es mostren despullades de tota raó davant la mirada innocent però ferma de Mafalda. I aquesta mirada incisiva, tendra i poderosa, actuà com a revulsiu per activar la reflexió sobre el món on vivim. De fet, l'humor és una poderosa eina per incidir en la realitat, per activar processos reactius de progrés, ja que es qüestiona la realitat i permet reduir a l'absurd els arguments dogmàtics i immutables.¹¹ Episodis com el

11 CAPDEVILA, *Si los curas y frailes supieran. Antología de caricatura anticlerical.*

recent i terrible atemptat a la revista satírica francesa *Charlie Hebdo*, però també els atemptats a la revista *El Papus* (1977),¹² o l'assalt a la redacció de la revista barcelonesa *Cu-cut!* (1905),¹³ confirmen el poder transformador de l'humor, i la força irreductible de la sàtira com a factor de canvi polític i social.

Avui, amb més de 50 anys a l'esquena, Mafalda encara és vigent. I és vigent perquè encara hi ha desigualtat, encara hi ha injustícia, encara hi ha pobres i rics, i especialment perquè encara hi ha massa conformats i massa poc inconformistes. I Mafalda no tan sols és vigent sinó que és absolutament necessària per ajudar a obrir els ulls, mitjançant l'humor, davant de realitats que tan sols podrem canviar si som capaços de veure. ◀

12 IRANZO CABRERA, «El Papus: una revolució satírica que va copar la crítica humorística espanyola de juliol de 1975 a març de 1976».

13 CAPDEVILA, *Cu-cut! (1902-1912) Sàtira política en temps trasbalsats.*

MÉS INFORMACIÓ

CAPDEVILA, Jaume. *Si los curas y frailes supieran. Antología de caricatura anticlerical*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2010.

CAPDEVILA, Jaume. *Cu-cut! (1902-1912) Sàtira política en temps trasbalsats*. El Papiol: Efadós, 2012.

CATÀ, Maria Julieta. *Estrategias discursivas en la historieta Mafalda*. Buenos Aires: Universidad Nacional de la Plata, 2008.

COMA, Xavier. *Los cómics. Un arte del siglo XX*. Barcelona: Labor, 1978.

DDAA. *Del Tebeo al Manga: Una historia de los cómics. 1 Los cómics en la prensa diaria: humor y aventuras*. Barcelona: Panini, 2007.

DELL'ISOLA, Silvina. «Mafalda la grande». A *La Nación*, 6 d'abril de 2014.

DE MAJO, Oscar. «¿Quino después de Mafalda?» [en línia]. A *Tebeosfera*, segona època, núm. 1. Disponible a: <www.tebeosfera.com>.

ECO, Umberto. *Mafalda la contestataria*. Milà: Bompiani, 1968.

GRECO, Julieta Alin. «Susanita, Mafalda y Libertad según Quino. Cambios en el rol de la mujer y la maternidad en la Argentina (1950-1970)» [en línia]. A *El seminario*. Disponible a: <www.elseminario.com.ar>.

IRANZO CABRERA, Maria. «El Papis : una revolució satírica que va copar la crítica humorística espanyola de juliol de 1975 a març de 1976». A *Revista de recerca i anàlisi*, vol. 30, núm 1, maig 2013.

MARIN, Karmenxu. «Mafalda recibe el doctorado de Umberto Eco». A *El País*, de 20 d'abril de 1994.

QUINO. *Toda Mafalda*. Buenos Aires: Ediciones de la Flor, 1995.

EXPLORADOR

Botswana, una excepció africana

VISTA PRÈVIA

Botswana és un país econòmicament dependent del comerç de diamants però que anomena la seva moneda «pula», paraula que es refereix a un element tan escàs en aquelles latituds com imprescindible per viure com la «pluja». Una qüestió merament anecdòtica, però que ens diu molt d'un país que malgrat els seus contrastos —com les xacres de la misèria extrema i la sida— és un referent d'estabilitat democràtica i eficiència institucional en el si del continent africà.

Botswana no apareix quasi mai als mitjans de comunicació occidentals. El fet que aquest país de l'Àfrica austral no sigui notícia és una bona notícia ja que Àfrica acostuma a aparèixer en els noticiaris per la violència, la mala gestió, la misèria, la corrupció i el desgavell. I si no es publica res significa que a Botswana no hi ha ni guerres ni hi regna el caos.

A Àfrica, Botswana és una de les excepcions no solament perquè no coneix la violència sinó per la bona gestió, l'estabilitat política i el respecte a la pluralitat. Tanmateix, no tot són flors i violes en el país que ocupa una gran part del desert del Kalahari, en haver-hi molta desigualtat, una elevada incidència de seropositius i la marginació d'un dels pobles que més han sofert les embranzides de la modernització, els san, també coneguts com boiximans.

La història recent de Botswana va lligada a una dinastia política, la dels Khama, pare i fill. El pare Seretse Khama (1921-1980) va ser el primer president; el fill, Ian Khama (1953), és el president actual. Tots dos són protagonistes de la història de Botswana des dels darrers anys del protectorat britànic de Betxuanalàndia fins els nostres dies, tot passant per la independència.

Comencem pel pare, Seretse, nascut en el si de la família real dels Bangwato, un del vuit pobles tswanes; educat a les millors escoles sud-africanes; graduat en Dret a la University of Fort Hare, on va estudiar Nelson Mandela (1918-2013); i traslladat a Londres per formar-se en *barrister*, que en el Regne Unit és l'advocat especialitzat en presentar

Antoni Castel
Professor del departament de Mitjans, Comunicació i Cultura de la UAB
antoni.castel@uab.cat

» A Àfrica, Botswana és una de les excepcions no solament perquè no coneix la violència sinó per la bona gestió, l'estabilitat política i el respecte a la pluralitat

les demandes davant els tribunals. A la llunyana i freda Anglaterra coneix una administrativa blanca, Ruth Williams (1923-2002), amb qui es casa el 1948 malgrat l'oposició del seu oncle Tsheke-di Khama (1905-1959), regent dels Bangwato. Pels dirigents sud-africans, que aquell mateix any, en guanyar les eleccions el National Party, inicien la política de l'*apartheid*, de discriminació racial que roman fins el 1994, es tracta d'un matrimoni «fastigós». El Govern britànic, que no vol incomodar el seu aliat sud-africà, l'obliga a deixar Betxuanalàndia, amb l'amenaça de treure-li els poders reals. Durant cinc anys, de 1951 a 1956, Seretse i Ruth, «el matrimoni desafortunat» segons les paraules del Govern britànic, viuran al Regne Unit. En canvi, per un dels pares de les independències africanes, Julius Nyerere (1922-1999), el primer president de Tanzània, és «una gran història d'amor».

El seu cas —que es durà a la pantalla molts anys després, el 1990, amb el títol de *A Marriage of Inconvenience*— expressa d'una forma crua el racisme de la societat britànica i les afinitats del poderós marquès de Salisbury —Robert Gascoyne-Cecil (1893-1972), secretari d'Estat britànic per la Commonwealth— amb els règims de la minoria blanca instal·lats tant a Sud-àfrica com a Rhodèsia. A més del racisme,

Salisbury valora la importància que tenen, per a un Regne Unit que es recupera de la guerra que ha deixat Europa en runes, les mines d'or i d'urani de la Sud-àfrica governada pels *afrikaners*.

Autoritzat a tornar a Betxuanalàndia el 1956 en renunciar als drets al tro dels Bangwato, Seretse s'implica en la formació dels primers cercles nacionalistes. A diferència d'altres polítics africans, Seretse no se sent atret ni pel panafricanisme ni pel socialisme. No és ni un Kwame Nkrumah (1909-1972), el ghanès que defensa els ideals d'una Àfrica unida, ni un Julius Nyerere, que simpatitza amb el socialisme, ni molt menys un Eduardo Mondlane (1920-1960), que vol acabar amb el règim colonial portuguès de Moçambic amb les armes. El seu moviment independentista, el moderat Bechuanaland Democratic Party (BDP),¹ aconsegueix el 1965 la victòria en les primeres eleccions democràtiques que se celebren en el país després que el Regne Unit li concedís una estructura d'autogovern. Seretse és el nou primer ministre i l'encarregat de negociar amb els britànics la independència, que es produeix un any després, el setembre de 1966.

Arribat a la presidència, Seretse defensa l'economia de mercat i posa les

bases d'una administració eficient. Inverteix en educació i salut, construeix infraestructures i intenta modernitzar un sector productiu limitat tant pel reduït mercat intern com per la dependència de Sud-àfrica, que no pot qüestionar. Malgrat que el seu discurs és reivindicatiu davant la immoralitat de l'*apartheid*, no admet que el país es converteixi en una rereguarda de l'African National Congress, la formació de Mandela. Botswana és massa fràgil, amb una extensa frontera amb Sud-àfrica, com per enfrontar-se al règim de segregació racial, que desestabilitza els governs veïns amb la creació de guerrilles o la intervenció directa del seu Exèrcit, ben armat i ben entrenat. Angola i Moçambic, amb govern socialista a partir del 1975, coneixen bé el potencial d'un Exèrcit sud-africà que traspasa fronteres per defensar el seu model d'hegemonia blanca.

Seretse Khama mor el 1980 de càncer de pàncrees, elogiat pels mateixos britànics que uns 30 anys abans el maleïen per desafiar les bones costums en casar-se amb una noia blanca *british*. Per Sud-àfrica, Seretse ha estat un moderat en una Àfrica austral cada vegada més combativa contra la segregació racial. Llevat dels petits regnes de Swazilàndia i Lesotho i el president vitalici de Malawi, Kamuzu Banda (1898-1997), la resta, els governs marxistes d'Ango-

¹ A partir de la independència passa a anomenar-se Botswana Democratic Party (BDP).

Seretse és escollit primer ministre en les primeres eleccions democràtiques de Betsuanalàndia i l'encarregat de negociar amb el Regne Unit la seva independència

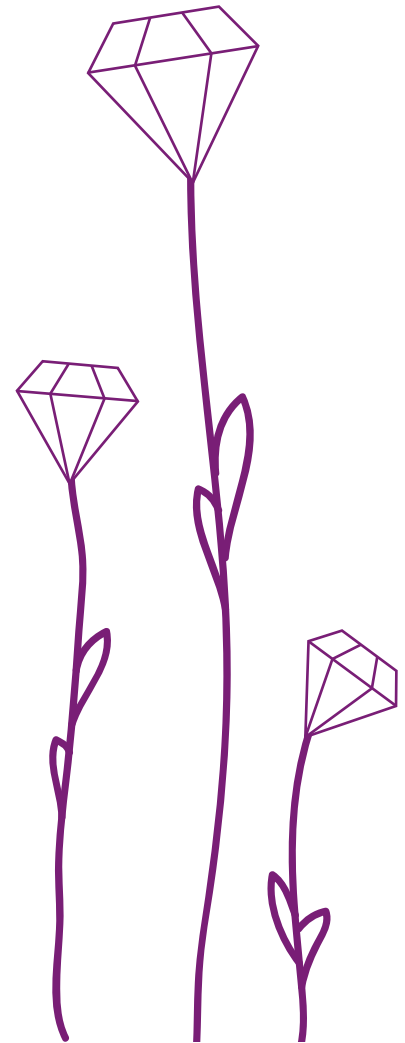
la, Moçambic i Zimbabwe, denuncien l'*apartheid* a tots els fòrums internacionals. Botswana opta per una prudència que no significa l'acceptació de la política excloent del govern dels *afrikaners*.

A la seva mort, que commociona un país que l'ha elevat a categoria de pare de la pàtria, el succeeix en la presidència Quett Masire (1925), company de fatigues en l'època del protectorat, quan van fundar el BPD. Masire comparteix els postulats de Seretse Khama, de qui va ser ministre de Finances, de promoure la bona gestió, reconèixer la dependència de Sud-àfrica, i apostar per l'educació. Es retira el 1998, divuit anys després d'arribar a la presidència.

El tercer president, Festus Mogae (1939), un tecnòcrata format a les universitats d'Oxford i Sussex, també sorgeix de les files del BPD, la formació hegemònica. Quan Mogae és investit president, l'*apartheid* està enterrat, i la nova Sud-àfrica, la Sud-àfrica de l'arc de Sant Martí, ja no és una amenaça regional. Al contrari, és el motor de la Southern African Development Community (SADC), una organització d'integració de tots els països de la regió que havia estat creada el 1980 amb la finalitat d'aïllar econòmicament el règim racista blanc. Gaborone, la petita capital botswanesa situada a pocs quilòmetres de la frontera sud-africana, allotja la seu de la SADC.

A la seva retirada, el 2008, li succeeix en la presidència el seu vicepresident, un tinent general de nom Ian Khama, reconegut per la seva capacitat de treball, el seu ascetisme i les seves formes «dictatorials», segons denuncien els crítics. Ian Khama, nascut durant l'exili del seu pare al Regne Unit, estudia a una escola internacional del regne de Swazilàndia abans d'entrar a la carrera militar, com a pilot. Es forma a l'acadèmia militar britànica de Sandhurst i en tornar es dedica a la política, sempre en el si de la formació del «vell» Seretse, el BDP.

Poc amic dels mitjans de comunicació, que tolera però als quals no concedeix entrevistes, Ian Khama trasllada al país la seva visió ascètica, com destaca el diari sud-africà *Mail and Guardian*. Es lleva ben aviat, i abans de les cinc del matí ja és al gimnàs, un pas obligat abans d'anar al seu despatx. A les 8,30 de la nit es gita. No se li coneixen dones, un fet que suscita tot tipus de rumors al carrer. Ell contesta que és l'única cosa, deixar de ser solter, en la qual s'ha mostrat indecís. En la gestió no hi ha indecisions, com en la implantació d'un control estricte de les hores de venda d'alcohol, i el rigor en els controls d'alcoholèmia, unes mesures no gaire populars en un país en què la beguda, sobretot de la cervesa Chibuku, és una de les principals diversions.

» Botswana ocupa el 31è lloc en l'Índex de Transparència Internacional. És el primer país africà, i supera l'Estat espanyol (37), Corea del Sud (43), Itàlia (69) i Xina (100)

En la gestió també es mostra rigorós. La prova és el bon resultat de Botswana en els informes internacionals de bon govern i transparència. En l'Índex Ibrahim de Governança Africana de 2004, Botswana es manté en el tercer lloc, tan sols superat per Maurici i Cap Verd, i per davant de Sud-àfrica, Seychelles i Namíbia. La llista dels 52 països africans la tanca un estat fallit, Somàlia; un altre en guerra, la República Centre-africana, i un dels països més hermètics, Eritrea. L'Índex Ibrahim va ser creat per l'empresari sudanès Mo Ibrahim (1946) per promoure la bona gestió entre els dirigents africans, conscient que Àfrica té en la corrupció i la ineficiència de l'administració un dels principals obstacles per al seu desenvolupament. En l'Índex de la organització Transparency International, que mesura la percepció de la corrupció, Botswana està situat en el lloc 31 de 175. És el primer país africà, a l'alçada de Portugal però en millor situació que l'Estat espanyol (37), Corea del Sud (43), Itàlia (69) i Xina (100).

Malgrat els bons resultats, que tot ciutadà pot comprovar en qualsevol tràmit que faci amb l'administració, planeja l'ombra de la corrupció sobre la família Khama. La premsa, sobretot la sud-africana, insisteix en els negocis dels dos germans del president Ian, els bessons, Tshekedi i Anthony, de

qui es destaca que s'han beneficiat de contractes amb el Govern. Una de les empreses, Seleka Springs, va ser contractada per les Forces Armades. Una altra, Lobatse Delta, va vendre vehicles a l'Exèrcit. I les connexions familiars no s'acaben aquí ja que un dels cosins, Ramadeluka Seretse, és el ministre de Defensa; un dels nebots, Dale Ter Haar, és el cap d'una de les empreses mineres més importants, CIC Energy; i un excunyat va ser cap del Consell Econòmic, encarregat de promoure la diversificació de l'economia. El mateix Tshekedi, cinc anys més jove que Ian, és diputat, per la circumscripció de Serowe Nord Oest, i no amaga les seves ambicions polítiques. De moment cal esperar, doncs, a 2018, quan el seu germà Ian hagi de deixar la presidència, a causa del límit constitucional de dos mandats.

Tanmateix, els anys de Govern no erosionen la popularitat del BDP, que en les darreres eleccions legislatives, d'octubre de 2014, va renovar la majoria absoluta d'una forma còmoda en obtenir 37 de 57 escons electes del Parlament. 20 diputats més que la segona força, la coalició progressista Umbrella for Democratic Change (UDC), que es va quedar amb 17 escons. A banda dels 57 diputats escollits popularment, són membres nats del Parlament el president de la república i el fiscal general i quatre

persones més escollides pels diputats electes a partir d'una llista presentada pel president.

El resultat va ser decebedor per la UDC, creada el 2012 per tal de desafiar el partit hegemònic amb la unió de tres formacions opositores, els socialdemòcrates del Botswana National Front (BNF), els liberals del Botswana Movement for Democracy i els progressistes del Botswana People's Party. Dirigit per Duma Boko (1970), el BNF, el principal partit opositor des de la independència, va quedar afeblit per les divisions que es produïren després d'arribar a obtenir el 37% dels vots en les eleccions de 1994.

En els seus discursos, Ian Khama ha reiterat que una de les seves prioritats és reduir la pobresa. En efecte, en el país dels diamants i de la *good governance*, encara una part important de la població viu en la pobresa i fins i tot en la misèria. Les estadístiques, que posen números als drames humans, diuen que el 6% dels habitants de Botswana són «pobres extrems», una categoria en la qual es figura quan es viu amb menys d'un dòlar al dia. Una extrema pobresa que és més rural (8%) que urbana (2%). Tanmateix, en deu anys s'ha reduït significativament, del 23% al 6%. També la pobresa —menys de dos dòlars al dia— ha minvat en passar del 30% de la població al 19%.

En el país dels diamants i de la *good governance*, encara una part important de la població viu en la pobresa i fins i tot en la misèria

Els programes centrats en l'educació, una de les obsessions del pare Khama, han donat els seus fruits. L'alfabetització arriba al 83%, quan fa menys de vint anys, el 1996, tan sols el 34% de la població sabia llegir i escriure. Segons les dades del propi Govern, l'educació primària universal ha permès que el 90% dels nens i nenes entre 7 i 13 anys vagi a l'escola. I que la dona freqüenti la classe tant com l'home, tot un èxit en un país africà. Uns progressos que són resultat d'aquesta voluntat política, en destinar el 25% del pressupost a l'educació.

En salut, també s'ha millorat en la reducció de la malària, la tuberculosi i la sida. La prevalença de la sida encara és molt alta, del 23%, una dada que teneix a la baixa gràcies a les campanyes de prevenció. El Govern destaca dos fets: el 93% dels seropositius tenen accés als antiretrovirals i el 95% de les persones de les zones rurals tenen un centre de salut a menys de 15 quilòmetres. La política contra la sida ha estat elogiada per la mateixa agència de les Nacions Unides, Onusida, que assenyalava, entre d'altres fets, que s'ha reduït de forma significativa el contagi de mare a fill, en passar del 30% al 2,1%

El país segueix sent injust, tal com posa de relleu l'índex Gini que mesura la desigualtat en la distribució de la riquesa. Té un coeficient Gini de 0,61,

una dada que situa Botswana al mateix nivell que Sud-àfrica i Namíbia i amb pitjor nota que els països africans amb elits enriquides per la corrupció, com és el cas d'Angola. L'índex l'encapçala un país del nord d'Europa, Noruega.

La pobresa està més concentrada a les zones rurals, com s'ha dit. Però hi ha un poble, el san, també conegut com boiximà, que viu en la pobresa i també en la incomprensió del Govern, segons posa de manifest l'informe de la relatora de drets culturals de les Nacions Unides, que va visitar Botswana. La relatora, Farida Shaheed, critica la decisió del Govern d'expulsar els san de les seves zones on han viscut sempre, dedicats a la caça, per crear la Reserva de Caça del Kalahari Central.

Malgrat que el Tribunal Suprem el 2006 va donar la raó als san, que reclamaven viure en la terra dels seus ancestres, el president Ian Khama segueix amb el seu pla. Survival International, una organització de defensa dels drets dels pobles indígenes, ha denunciat que els san que es resisteixen a abandonar la Reserva són colpejats per la policia. Khama insisteix que els san han de deixar la Reserva, i ho justifica per l'impacte sobre la fauna de la seva forma actual de caçar, «amb armes sofisticades i pagats per fer-ho». Survival sosté que mentre s'expulsa els san es permeten activitats mineres i turístiques

a dins de la Reserva de Caça del Kalahari Central, que abasta 52.000 km². El desert del Kalahari ocupa el 77% del territori de Botswana, i una part de Namíbia i Sud-àfrica.

Els indicadors econòmics són bons, amb un creixement sostingut en els darrers cinc anys del 5%. No obstant, els economistes adverteixen del perill de la dependència dels diamants, que aporten el 30% del PIB i el 70% dels ingressos per les exportacions. I a més, al ritme actual d'explotació, s'acabaran les reserves dels diamants en 10 anys. Botswana, amb 23 milions de quirats anuals, és el segon productor mundial de diamants darrera de Rússia, que d'acord amb les dades del Kimberley Process en produeix gairebé 38 milions. Els segueixen la República Democràtica del Congo amb 15 milions, Austràlia amb 11, Canadà amb 10, Zimbabwe també amb 10, Angola amb 9, i Sud-àfrica amb 8.

L'Estat està present en l'explotació dels diamants en participar amb el 50% en la major empresa, Debswana, que posseïx quatre mines. Debswana està participada en l'altre 50% per la multinacional De Beers, que controla gran part del mercat mundial, des de la mina fins la comercialització. En una mesura aplaudida pel Govern, De Beers Trading Company va traslladar fa un any la seva seu corporativa de Londres a Gaborone.

L'alfabetització arriba al 83%, quan fa menys de vint anys, el 1996, tan sols el 34% de la població sabia llegir i escriure

S'ha de diversificar l'economia, repeiteix el president Khama. Però el país no pot oferir una agricultura competitiva, com Sud-àfrica, perquè en bona part és desèrtic i pateix sequeres periòdiques. Sí que pot presentar-se com un destí turístic, no de masses, sinó d'alt poder adquisitiu, amb diners per visitar les reserves i parcs nacionals. I pot continuar amb les explotacions mineres de coure, níquel, or i carbó, i amb la ramaderia.

A diferència d'altres països africans, ni Khama ni el seu antecessor s'han deixat seduir pels xinesos, en un temps en què les empreses de la superpotència asiàtica estan presents a tot el continent. En això, Botswana també és una excepció. Xina ho té difícil per acaparar espais en una economia dominada pels diamants, i més quan una de les principals obres fetes per constructores xineses, l'ampliació de l'aeroport de Gaborone, va rebre contínues queixes per l'incompliment dels terminis de lliurament de la instal·lació.

Finalment, la dependència del veí sud-africà queda palesa amb les dades: el 60% de les importacions procedeixen de Sud-àfrica. A distància queda el Regne Unit, amb el 17%; la UE, el 3%, i els EUA, el 2%. Les exportacions, en canvi, van a parar en bona part al Regne Unit, en el 60%, una conseqüència del pes de la venda dels diamants. Al mercat sud-africà van el 13% de les ex-

portacions, a la UE, el 5%, i als EUA, el 1%. El pes sud-africà s'explica pel dinamisme de la seva economia, la primera de la regió, i el fet que no hi ha aranzels en els intercanvis comercials entre els cinc membres que formen part de la Southern African Customs Union (SACU): Botswana, Lesotho, Swazilàndia, Namíbia i Sud-àfrica. ◀

la humanitat

PORTADILLA D'ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA «diària» SOLIDARISTES CATALANA
2 ÈPOCA - N.º 4445 - 8 de JUNY del 1940

EL FRANQUISME CONTRA L'ESQUERRA

Gran nombre de militants han estat detinguts

Declaració del Consell Executiu

PREU: 15
ANYS: 1936-1940
PAGES: 1000
ISBN: 978-84-9011-100-0

ULTIMA HORA

INFORMACIÓ

MEMÒRIAESQUERRA.cat

"Que totes les forces antifeixistes complin els enormes interessos morals i patriòtics que estan en joc", ha dit el President de la República

LA HIPERENCICLOPÈDIA
D'ESQUERRA REPUBLICANA
DE CATALUNYA

LA GUERRA

"He de destacar, com a President de la República, la bravura i l'abnegació dels soldats de l'Exèrcit de Catalunya"

L'OPINIÓ

Any IV N.º 82

Biblioteca Claret 2 de novembre 1937

EL POBLE
A L'AGUAIT

L'ACTE D'ADIP

la humanitat

ELS ACTES PUNCS DE

La Diada dels Ajuntaments d'una magnífica afirmació de la

"La democràcia és l'única possibilitat d'

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

FINESTRA

Fotografies Mikael Wallersteat

«El futur que volem: podem fer-lo realitat?»

Helen Clark, directora del PNUD

Conferència de la Dag Hammarskjöld Foundation pronunciada a la Uppsala Universitet Uppsala, 4 de novembre de 2014

Des de 1998, la Dag Hammarskjöld Foundation organitza una conferència amb la Uppsala Universitet, per tal de promoure els valors de la compassió, l'humanisme i el compromís amb la solidaritat i la cooperació internacional que van guiar la vida de Dag Hammarskjöld (1905-1961), segon secretari general de l'ONU, el qual morí en un accident d'avió a Zàmbia quan es dirigia en missió diplomàtica a Katanga. En la darrera edició, l'encarregada d'intentar desgranar les claus per bastir un món millor va ser Helen Clark (1950), líder del New Zealand Labour Party des de 1993 fins el 2008, Primera Ministra de Nova Zelanda entre 1999 i 2008 i actual directora del Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD). En la seva intervenció, Clark se centrà en l'avaluació dels avenços aconseguits amb els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni redactats el 2000 i sobretot, en els nous compromisos que s'han d'acordar aquest 2015 per dissenyar una agenda que ens aproximi a construir un món més just.

Rectora,¹ membres del cos diplomàtic, distingits membres de la Universitat, senyores i senyors,

Potser hauria de començar la meva presentació dient «*Tack så mycket*» [Moltes gràcies], però per desgràcia no recordo gaire més del suec que vaig aprendre fa 40 anys! No obstant, moltes gràcies a la Universitat i a la Dag Hammarskjöld Foundation per suggerir-me de venir i pronunciar aquesta conferència en memòria de la vida i els assoliments de Dag Hammarskjöld, el segon secretari general de les Nacions Unides.

El vicecanceller ja m'ha robat la primera citació que anava a dir, la que va fer John F. Kennedy qui, de forma cèlebre, va descriure Dag Hammarskjöld com el més gran estadista de l'últim segle. De fet, mentre preparava aquesta conferència vaig buscar al Google el nom de Dag Hammarskjöld —tal com heu fet vosaltres— i vaig descobrir que hi ha pàgines web senceres dedicades a les seves citacions. I són citacions molt profundes, molt interessants, i és fascinant veure que les seves paraules

mantenen una gran vigència. Crec que això diu molt de la contribució de Dag Hammarskjöld a la solidaritat i a la cooperació internacional, camps en els quals és llegenda, encara avui dia, i de forma merescuda. I sóc molt conscient que les persones que treballem actualment per a les Nacions Unides ho fem al damunt d'espatlles de persones com ells, els veritables pares fundadors que van impulsar i posar en marxa aquesta organització i van posar els fonaments d'allò que és actualment.

La contribució de Dag Hammarskjöld va tenir lloc en els anys en què l'ONU encara s'estava formant. Va ser un dels arquitectes dels esforços per al manteniment de la pau i una persona compromesa en fer que els països petits tinguessin veu de forma justa a l'ONU. Jo, que vaig dirigir un estat petit, sé com n'és d'important, això. Els estats petits no tenen força per ells mateixos. Necessiten institucions multilaterals; necessiten un espai on poder fer valer els seus valors i els seus principis.

Amb la Guerra Freda de rerefons, la descolonització d'Àfrica està considerada com l'assumpte definitori del mandat de Dag Hammarskjöld. Al final

—
Traducció: Gerard Sugranyes

1 Eva Åkesson (1961)

La nova agenda global ha de posar específicament en el punt de mira la reducció tant de la desigualtat com de la pobresa

de la seva vida, la seva reputació com a persona independent i amb una gran integritat i intel·ligència estava del tot consolidada, i podem dir sense cap mena de dubte que és un dels fills predilectes de Suècia.

Els problemes del món als quals ell i les Nacions Unides es van haver d'afrontar són diferents en moltíssims aspectes als del món actual. Per exemple, la naturalesa dels conflictes ha canviat considerablement: avui dia, és molt més probable que els conflictes armats es produeixin dins dels estats que entre els estats mateixos i que hi intervinguin diversos actors no estatals.

No obstant això, crec que cal reconèixer la previsió dels redactors de la Carta de les Nacions Unides el 1945, ja que els seus tres pilars —la pau i la seguretat, el desenvolupament i els drets humans— són tan rellevants avui com ho eren fa gairebé 70 anys. I sí, hem vist avenços en cadascun d'aquests fronts, però també hi ha encara molt assumptes greus pendents. El debat al voltant de l'agenda del desenvolupament post-2015 és una de les vies per abordar aquests assumptes pendents.

Sé que la Dag Hammarskjöld Foundation d'aquesta ciutat treballa amb una àmplia visió per tendir cap a un món just i en pau, i que ha estat molt centrada en com podria ser aquesta nova agenda i com el sistema de des-

envolupament de les Nacions Unides podria dotar-se d'eines per recolzar la seva implementació.

L'experiència dels Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni

Anem una mica enrere, cap al començament d'aquest mil·lenni. L'inici d'un mil·lenni és sempre una bona ocasió per iniciar alguna cosa nova, i per això va ser el moment triat per l'ONU per impulsar una nova gran iniciativa per al desenvolupament. El 2000 vaig anar a la Cimera del Mil·lenni com a jove primera ministra de Nova Zelanda. De fet, recordo l'inici del nou mil·lenni com un temps d'esperança. A banda del temor per l'«efecte 2000» en els ordinadors —que tenia tot el món una mica inquiet per si queien els sistemes informàtics— en general es va considerar que podríem tenir al davant un segle millor —fins i tot un mil·lenni millor— que l'anterior. Crec que la Declaració del Mil·lenni va expressar aquestes esperances i va obrir un gran àmbit de possibilitats per a més avenços en els tres pilars de la Carta de les Nacions Unides. Pel que fa al desenvolupament, la Declaració va ser realment molt específica, i molts dels seus elements van ser la base dels que serien els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni.

A tot el món els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni van ser en general molt ben rebuts i van ser adoptats com a prioritats per al desenvolupament a nivell mundial. La majoria de vosaltres deuen estar-hi molt familiaritzats. Es van establir per combatre la pobresa extrema i la fam, protegir el medi ambient, expandir l'educació, millorar la salut, la igualtat de gènere i l'apoderament de la dona, i fomentar aliances mundials per al desenvolupament.

A nivell mundial s'ha progressat molt en un bon nombre dels Objectius del Mil·lenni:

- En comparació amb la data de referència per mesurar els Objectius, que és el 1990, hi ha centenars de milions de persones menys que viuen en la pobresa extrema.
- L'objectiu de l'aigua potable —essent l'aigua potable fonamental per a la vida humana i la salut— també es va assolir, cinc anys abans del previst.
- La majoria de nens i nenes ja van a l'escola primària. No tots, és cert, però sí la gran majoria.
- S'ha assolit, de mitjana, la paritat de gènere en l'educació primària a nivell mundial.

Pel que fa als objectius en matèria de salut, en general la situació és realment molt encoratjadora. Si observem la taxa

La desigualtat de gènere és una barrera per al progrés. La violència sexual i de gènere arruïnen les vides de moltes dones i nenes en societats en guerra o en societats suposadament en pau

de reducció de la mortalitat de nadons i infants, de les mares, i la reducció de casos de VIH, tuberculosi i malària, el progrés ha estat ràpid —ja que els Objectius es van centrar molt en aquestes àrees— comparat amb allò que s'havia observat abans del 2000.

I pel que fa als objectius mediam-bientals, tot i que les notícies sobre la degradació del medi ambient poden ser bastant ombrívoles —de fet, aquest mateix cap de setmana passat els científics especialitzats en canvi climàtic han fet públic un informe molt ombrívol², hi ha algunes àrees prioritàries d'acció reforçades pels Objectius del Mil·lenni, en què estem aconseguint resultats. Una d'elles és el treball realitzat en el Protocol de Mont-real sobre la recuperació de la capa d'ozó.

Així doncs, decididament els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni es poden veure des de l'òptica del got mig ple, i jo escullo aquesta perspectiva. Però tots som conscients també de l'altra cara de la moneda: que el progrés ha estat desigual, tant entre països com dins dels països, i que els Objectius del Mil·lenni establerts per al 2015 no tenien com a objectiu eradicar l'extrema pobresa i la fam, sinó reduir-les

a la meitat; i això està molt bé per a la meitat que se n'ha sortit, però no tant per a l'altra meitat. Així doncs, des de qualsevol punt de vista, encara queda molta feina per fer per aconseguir fer realitat l'horitzó de la Declaració del Mil·lenni del 2000.

Considero que els obstacles que tenim per davant en el camí de fer realitat aquest horitzó són una mescla d'antics i nous problemes.

En primer lloc, els nostres vells enemics, les guerres i els conflictes, continuen impeding el desenvolupament i els drets humans a un nombre significatiu de persones de tot el món. De debò que no puc pensar en cap altra època en què hi haguessin més conflictes intentant fer-se un forat en les capçaleres dels diaris com en l'actualitat: la preocupació pel futur d'Afganistan; els problemes als quals s'enfronten nombrosos països àrabs; els significatius problemes del cinturó de països que va des de Mali fins a la Banya d'Àfrica, passant per la regió centreafricana; la situació a Ucraïna i a tants altres llocs... Estem veient com els conflictes passen una factura molt gran a les comunitats que les pateixen, i com aquests conflictes tenen un impacte més enllà de les seves fronteres nacionals.

En segon lloc, de la mateixa manera que hem vist com es reduïa la pobresa extrema, hem vist també com aug-

mentava la desigualtat d'ingressos en un bon nombre de països. El PNUD ha estimat que probablement més de tres quartes parts de la població dels països en vies de desenvolupament viuen actualment en societats on la distribució dels ingressos és menys igualitària del que ho era la dècada de 1990. Aquests alts índex de desigualtat fan que la reducció de la pobresa sigui més difícil d'aconseguir. La nova agenda ha de posar específicament en el punt de mira la reducció tant de la desigualtat com de la pobresa.

I després hi ha les amenaces provinents de la degradació del medi ambient, que s'interposen en el camí de l'ésser humà cap a l'assoliment del seu màxim potencial. Estem veient com desastres naturals de gran intensitat posen en perill vides, mitjans de subsistència i les perspectives de països sencers. Estem veient com la pol·lució de l'aire està fent pagar un preu molt alt a moltes persones en forma de perjudicis per a la salut, a causa del ràpid desenvolupament fet a costa dels combustibles fòssils.

I també tenim la desigualtat de gènere, una altra barrera per al progrés, persistent i omnipresent, al costat de la violència sexual i de gènere que arruïnen les vides de moltes dones i nenes en societats en guerra o en societats suposadament en pau. Sé que l'any

² Es refereix al cinquè informe sobre l'avaluació del canvi climàtic elaborat per Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), organisme dependent de l'ONU.

» Els drets de la comunitat de gais, lesbianes, bisexuals, transsexuals i intersexuals amb prou feines han tingut impacte en l'escala de Richter de moltes societats

passat la conferenciant va ser Margot Wallström,³ la qual va parlar de la increïble feina que està fent com a alta representant contra la violència sexista a les zones mundials en conflicte.

Els drets de la comunitat de gais, lesbianes, bisexuals, transsexuals i intersexuals amb prou feines han tingut impacte en l'escala de Richter de moltes societats. Estem veient com els membres d'aquestes comunitats sovint viuen amb la por de la violència, i fins i tot de ser empresonades, en països amb unes lleis dures i discriminatòries.

I després tenim les malalties infeccioses, un altre vell enemic. Quan parlàvem dels avenços en els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni i dèiem que potser estem capgirant les coses en matèria de VIH, malària i tuberculosi, llavors apareix l'ebola en tres dels països més pobres del món, amb una capacitat molt limitada per fer front a un brot com aquest. Si mai hi ha hagut un motiu per a la solidaritat internacional és la necessitat actual de contenir l'expansió d'aquesta malaltia i, a través del diagnòstic precoç, proporcionar a

les persones que s'infectin amb el virus les màximes possibilitats de sobreviure.

Així doncs, cap a on anem ara, des de l'agenda del desenvolupament global?

La bona notícia és que aquesta agenda sembla molt més ambiciosa i transformadora que la dels Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni. I hi ha un ampli acord que hauria de ser una agenda universal, la qual cosa no vol dir que cada un dels objectius o indicadors siguin aplicables a tots i cadascun dels països, sinó que com a agenda global, sostenible, sigui aplicable a tots ells. Crec que això implica reconèixer que el desenvolupament no és tan sols quelcom que té lloc en altres llocs, per a altres poblacions. Els països desenvolupats també tenim, en efecte, importants reptes en matèria de desenvolupament, tal com vaig poder comprovar en dirigir-ne un durant nou anys.

Durant molts anys Suècia ha promogut la visió d'un món que busqui el desenvolupament humà dins el context de la sostenibilitat mediambiental. De fet, la primera gran conferència de l'ONU sobre medi ambient va tenir lloc a la capital d'aquest país, fa unes quatre dècades. És significatiu que s'anomenés «conferència sobre el medi de l'ésser humà» i que connectés el problema de la pobresa amb la degradació mediambiental. I ara, tots aquests anys després,

tenim una bona oportunitat per definir una agenda de desenvolupament global que reconegui que, per tal que el desenvolupament humà sigui sostenible, cal que «aturem» l'ús insostenible dels ecosistemes dels quals depenen tant la vida com el progrés humà.

Va ser fa uns dos anys que el secretari general de l'ONU⁴ va fer una crida per «un procés consultiu obert, inclusiu i transparent i amb la participació d'un ampli ventall d'agents implicats» per donar forma a la pròxima agenda del desenvolupament. El sistema de desenvolupament de l'ONU va respondre a aquesta crida i es va dirigir a tots els pobles del món per preguntar-los: «Què en penseu?» El títol de la meua conferència, «El futur que volem», sorgeix de la Conferència de l'ONU sobre Desenvolupament Sostenible Rio+20, sobre quin futur volem per un món millor. Durant aquesta etapa de consulta, hem donat suport als processos consultius de 88 països —alguns països han fet processos de consulta pel seu compte—, i s'ha fet un gran esforç per arribar a la població més pobre i marginada, a qui normalment no es pregunta l'opinió sobre res, i encara menys sobre l'agenda de desenvolupament global.

Hi ha hagut grans processos de consulta sobre grans temes: des de la sa-

3 Margot Wallström (1954) és una política del Socialdemokraterna —el partit socialdemòcrata suec— amb una dilatada experiència a nivell nacional i internacional. Des del 2010 treballa a l'ONU com a alt representant contra la violència sexista a les zones mundials amb conflictes.

4 Ban Ki-moon (1944)

Per tal que el desenvolupament humà sigui sostenible cal que «aturem» l'ús insostenible dels ecosistemes dels quals depenen tant la vida com el progrés humà

lut i l'educació fins a les desigualtats, els conflictes, el medi ambient i molts altres assumptes. I també hi ha l'enquesta global en línia de l'ONU «My World»,⁵ encara en marxa, a la qual ja han respost més de 5 milions de persones. En aquesta enquesta es demana als participants que classifiquin les seves prioritats —es pot escollir entre setze temàtiques diferents— a l'hora de definir què és allò més important per dissenyar el futur que volen. No és cap sorpresa que Treball, Salut i Educació hagin aparegut com els tres assumptes principals que preocupen les persones; però en el següent lloc apareix «Un govern honest i receptiu», la qual cosa ens indica que les persones saben com n'és d'important una bona governança per assolir uns millors resultats en matèria de desenvolupament.

Suècia va donar molt de suport a aquest procés de consulta pública. L'Agència Sueca de Desenvolupament Internacional i el Ministeri d'Assumptes Exteriors de Suècia van organitzar un procés consultiu a nivell nacional el desembre de fa dos anys, i també van ser coorganitzadors del procés de consulta temàtica global sobre salut a Botswana el març de l'any passat.

Així, vam incorporar totes aquestes aportacions en un informe per al Grup Obert de Treball de l'Assemblea General sobre els Objectius de Desenvolupament Sostenible. El juliol [de 2014] vam aportar un informe més complet, que identificava 17 propostes d'àrees o grans objectius i 169 objectius concrets; abasta un gran camp i reflecteix en termes generals la resposta pública global que hem obtingut sobre la nova agenda. Això és important perquè, si es demana l'opinió de les persones i posteriorment l'agenda que sorgeix té poca veure amb les seves respostes, s'erosiona la confiança en les institucions multilaterals, en comptes d'enfortir-la. Així doncs, crec que agafar les idees que provenen del públic general és realment molt important.

Aquest nou procés de consulta pública era molt important per nosaltres, per acabar la feina que queda per fer dels Objectius del Mil·lenni i «no deixar ningú enrere». Així, la nova agenda tractarà sobre l'eradicació de la pobresa i la fam i assolir uns resultats molt més equitius en matèria de desenvolupament.

Per al PNUD és molt significatiu que aquesta proposta del grup de treball de l'Assemblea General contingui un objectiu sobre el foment de societats pacífiques i inclusives, la promoció de l'accés universal a la justícia i la construcció d'institucions efectives, inclusi-

ves i responsables de les seves actuacions. Entre els objectius proposats hi ha la promoció del principi de l'estat de dret, la presa de decisions participativa i representativa, la lluita contra la corrupció i l'impuls i implementació de lleis contra la discriminació.

Per què és tan important, això? Cada cop més veiem com els nivells més alts d'extrema pobresa i marginació es concentren allà on hi ha conflictes o una mala governança, un estat feble, baixa cohesió social i exclusió política i econòmica, i també sovint i tristament, una alta exposició als desastres naturals, sense prou diners per a mitigar-los tots. El PNUD està convençut que hi ha actuacions en matèria de desenvolupament que poden fer front a tots aquests factors, i que de fet s'hi ha de fer front si volem tenir èxit en l'eradicació de l'extrema pobresa.

Així doncs, què podria fer realitat l'assoliment d'una agenda tan ambiciosa?

La meva primera observació: els diners no ho són tot, però ajuden. Així doncs, el pròxim juliol tindrà lloc la Tercera Conferència Internacional per al Finançament del Desenvolupament, a Addis Abeba. De la manera que és el món, no espero massa adhesions als Objectius de Desenvolupament Sostenible fins després de la Conferència, però esperem que d'aquesta Conferència en sortirà un bon resultat, sobretot

5 «My World. The United Nations Global Survey for a Better World». <<http://vote.myworld2015.org>>.

» Els nivells més alts d'extrema pobresa i marginació es concentren allà on hi ha conflictes o mala governança, baixa cohesió social i exclusió política i econòmica

perquè el finançament està considerat, especialment per part dels països en vies de desenvolupament, un element central entre els mitjans per a la implementació de l'agenda.

En comparació amb els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni, aquesta nova agenda per al desenvolupament sostenible posarà molt més èmfasi en la presa d'unes millors decisions polítiques. No obstant, la disponibilitat d'Ajuda Oficial al Desenvolupament seguirà essent molt important, especialment per als països amb menys recursos. Allò que és veritablement important, però, és la qualitat d'aquesta ajuda. Podrà servir de catalitzador per recaptar una bona quantitat de recursos per al desenvolupament entre els països donants?

Serà molt important que la Conferència d'Addis Abeba també centri els seus esforços en l'ampli ventall existent de possibilitats de contribució al desenvolupament, però també en les possibles col·laboracions dirigides a aquesta finalitat. Actualment l'Ajuda Oficial és molt petita en comparació amb els fluxos de finançament provinents del comerç, les inversions i les remeses de diners, així com els pressupostos nacionals dels països que han experimentat un ràpid creixement i que han estat capaços de dirigir aquest flux cap a les arques de l'estat. Les col·laboracions per

al desenvolupament són més grans ara que mai, i inclouen intercanvis significatius entre els països del Sud, així com entre Nord i Sud, amb la participació també d'importants contribuïdors del sector privat.

Des del PNUD, però, també ens centrem en els mitjans d'implementació que anomenem «intangibles», essent els diners mitjans «tangibles». Hem estat fent una altra roda de consultes per explorar algunes d'aquestes àrees, i a continuació us explicaré per sobre alguns dels aspectes que hem estat explorant.

Per exemple, és vital el paper dels governs locals. Per definició és el nivell de govern més proper a les persones, i sovint disposa d'un poder de presa de decisions i d'un pressupost significatiu.

El 2030, gairebé el 60% de la població mundial viurà en entorns urbans. Això suposarà una major importància de la qualitat de la governança municipal, que és molt més important en el cas de les grans metròpolis mundials, les quals superen de llarg el nombre d'habitants de molts estats membres de l'ONU, incloses Suècia i Nova Zelanda.

Hi ha hagut molt de debat al voltant d'aquesta «localització» de l'agenda post-2015. Aquí a Suècia mateix es va dur a terme una reunió del Grup de Treball dels socis de desenvolupament en matèria de governança local i descentralització, un més de tots els esforços

que fem per destacar la importància que els governs locals s'hi impliquin a través d'agendes locals.

Per implementar agendes de desenvolupament també és vital que les institucions siguin efectives, ja que tenen un paper fonamental a l'hora de dissenyar i implementar les polítiques necessàries per avançar en el desenvolupament sostenible. L'enfortiment de les capacitats institucionals no es mencionava als Objectius del Mil·lenni, però com a «mitjà d'implementació» no es pot obviar en els Objectius de Desenvolupament Sostenible.

El segon aspecte en què hem estat treballant és el paper de les institucions i la importància de la seva efectivitat, ja que les institucions dèbils no podran desenvolupar un bon disseny d'estratègies, polítiques o mitjans per produir resultats. Crec que és important reconèixer aquest aspecte com un mitjà d'implementació.

Creiem que, per fer-ho ideal, l'enfortiment de les institucions ha d'anar més enllà de senzillament millorar la seva eficiència i eficàcia: també les hem de fer més obertes i més receptives al públic. Creiem que situar la inclusió com a pedra angular del reforçament institucional serà d'una gran ajuda de cara a l'èxit de la nova agenda i per a totes les parts implicades, especialment per als més vulnerables i marginalitzats.

L'enfortiment de les institucions ha d'anar més enllà de senzillament millorar la seva eficiència i eficàcia: també les hem de fer més obertes i més receptives al públic

Hi ha una tercera vessant relacionada amb tot això, i és la importància que les persones participin en el seguiment i l'avaluació al voltant de la nova agenda global. Dels processos de consulta de tot el món n'hem extret que les persones pensen: «Bé, esperem que no hagueu vingut a consultar-nos només una vegada. De fet, ens agradaria seguir tot el procés. Si hi ha d'haver una agenda i nosaltres tenim alguna cosa a dir-hi, també ens agradaria ser part a l'hora de veure què succeeix en els nostres països, de monitoritzar el progrés global». I volen poder tenir accés a la informació, i disposar de dades accessibles que els permeti fer-ho. Actualment hi ha molt de debat sobre la necessitat de fer «una revolució de les dades» per fer-ho possible, i per enfortir de diverses maneres la capacitat estadística dels diferents països.

Després, lligat amb tot això, hem estat analitzant el paper de les «organitzacions de la societat civil», perquè són necessàries per donar suport a qualsevol tipus de seguiment i avaluació participatiu. El nostre grup assessor sobre la societat civil ens informa que l'espai d'aquesta societat civil s'està reduint i no pas creixent en un bon nombre de països, la qual cosa és motiu de preocupació. Nosaltres defensem que cal maximitzar els espais per a l'expressió de la societat civil, perquè pugui dir-hi

la seva, perquè pugui involucrar-s'hi.

També estem fent processos de consulta sobre el paper del «sector privat», com a font d'inversions, treball i innovació, ja que sabem que la manera en què les empreses fan negoci té una gran repercussió en l'eradicació o no de la pobresa i en l'assoliment o no de la sostenibilitat.

Actualment hi ha molt més interès per part del sector privat en la configuració del desenvolupament local del que vam veure en l'època de la Cimera del Mil·lenni, també aquí a Suècia, on tinc entès que hi ha una organització anomenada Lideratge per al Desenvolupament Sostenible, i que s'ha compromès amb la sostenibilitat empresarial i la reducció de la pobresa, així com en la recerca de solucions a llarg termini a alguns dels majors reptes en matèria de desenvolupament sostenible.

També està havent-hi debat sobre el paper de la cultura i el patrimoni, ja que es reconeix que són una font de valors i d'oportunitats econòmiques.

Els enfocaments amb sensibilitat cultural són molt importants per obtenir bons resultats en matèria de desenvolupament, inclosa l'educació i la lluita per la igualtat de gènere. A tot el món hem vist enfocaments amb sensibilitat cultural que han permès que les nenes continuessin anant a l'escola, allunyar la pressió dels matrimonis forçats i la

maternitat prematura, cosa que ha permès augmentar la capacitat d'elecció al llarg de les seves vides.

El PNUD també està treballant amb una sèrie de socis —tot i que estem en les fases inicials— per veure com es pot mesurar el progrés en algunes de les noves àrees i dels nous objectius.

Nosaltres, evidentment, tenim un especial interès en l'Objectiu 16, sobre el foment de societats pacífiques i inclusives, l'accés a la justícia i la construcció d'institucions efectives, inclusives i responsables de les seves actuacions, perquè tenim un mandat en aquest àmbit. Aquest ha estat, de fet, un dels objectius més controvertits de la proposta per a l'ONU, i molts països han expressat: «Com ens mesurareu? Com ho traduïreu al nivell nacional?» Així doncs, estem treballant amb diferents països per veure com ho farien ells. Creiem que és possible, i per això Indonèsia, Ruanda, Tunísia, Albània, i esperem que també Mèxic, estan treballant amb nosaltres sobre aquestes qüestions.

El paper central de l'ONU a l'hora d'impulsar l'agenda de desenvolupament sostenible post-2015

La seva composició universal, la seva legitimitat, una estricta normativa i la

» La manera en què les empreses fan negoci té una gran repercussió en l'eradicació o no de la pobresa i en l'assoliment o no de la sostenibilitat

seva base de valors, així com la seva presència operativa global sense comparació, confereixen a l'ONU el caràcter de plataforma única des de la qual impulsar i aconseguir les col·laboracions necessàries per tirar endavant aquesta agenda tan ambiciosa.

El PNUD és una mica l'eix d'aquesta història, amb la seva amplíssima presència a tot el món. Tenim programes i iniciatives en uns 167 països i territoris, i delegats nacionals en uns 130. Tenim una capacitat demostrada a l'hora d'influir en les polítiques i les capacitats nacionals, i una llarga experiència com a socis de confiança, també quan es tracta d'assumptes molt delicats. Sovint poso com a exemple el treball que han de fer els països per preparar l'Examen Periòdic Universal per al Consell de Drets Humans. Cada país està obligat a presentar un informe i, òbviament, alguns inclouen entorns de drets humans que no serien gaire ben considerats en el país en qüestió. En aquest procés intentem encoratjar els governs perquè s'obrin i parlin amb els seus ciutadans, la qual cosa és més fàcil de dir que de fer en algunes circumstàncies. I quan el Consell de Drets Humans fa el retorn en forma de recomanacions per implementar, sovint n'hi ha moltes. I això suposa molta feina. Molta feina en matèria de polítiques: lleis que s'han d'aprovar, polítiques que s'han de dis-

senyar, entrada en vigor de normatives, realització d'accions...

També estem treballant a fons amb tota la gran família del Desenvolupament de l'ONU. Som una gran família, de vegades una mica ingovernable, però ens esforcem per intentar treballar sempre junts i millorar la forma en què ho fem, perquè sempre serem més forts si treballem plegats que si ho fem cadascú des de la seva trinxera. Una cosa que sabem sobre el desenvolupament sostenible és que cadascú rema per la seva pròpia banda. Molts dels que es dediquen a l'economia busquen el creixement, però a costa de què? Sovint el preu el paga el medi ambient, i probablement la societat també. Hem de desenvolupar les polítiques des d'una perspectiva molt més global, integrada, que siguin positives per a les persones, però també per al medi ambient.

Bé, a mode de conclusió de tot el que us he exposat: Podem fer realitat el futur que les persones diuen que volen? «Yes, we can», sí que podem, si els estats membres es comprometen a desenvolupar plenament el paper que els correspon, i també si estan preparats per obrir espai als seus ciutadans, a la seva societat civil, al seu sector privat, a altres veus, i no considerar que el govern sempre sap què és millor; en resum, obrir-se, ja que un problema compartit és un problema a mig camí de ser

resolt. Estem intentant propiciar molts més processos participatius i inclusius per al desenvolupament.

A més, no s'haurien d'eludir les qüestions més difícils en la nova agenda. És impossible eradicar la pobresa en països que estan en guerra o en els quals es violen sistemàticament els drets humans. No podem evitar retrocessos en el desenvolupament si no s'inverteix molt més en la reducció del perill de desastres, en la prevenció de conflictes, i en la resiliència davant d'altres situacions extremes.

Si som capaços de forjar aliances globals sòlides, i si aconseguim que els països es facin seva la nova agenda global de desenvolupament, podrem moure muntanyes. Comptem molt amb Suècia, un país amb una gran vocació multilateral i un dels socis més compromesos en matèria de desenvolupament del món, perquè faci d'altaveu dels aspectes que seran realment importants a l'hora de garantir l'èxit de l'agenda post-2015. ◀

FÈLIX FIGUERAS

ALCALDE D'OLESA AFUSELLAT PEL FRANQUISME

JOSEP RAHOLA

UNA VEU CATALANISTA D'ESQUERRES AL SENAT

FRANCESC MARCO PALAU

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

MONOGRAFIES D'HISTÒRIA

www.irla.cat/publicacions

Carlos Manuel de Céspedes (1819-1874)
Líder independentista cubà

Manifest de la Junta Revolucionària de l'illa de Cuba, adreçat als seus compatriotes i a totes les nacions

Si volem entendre els motius dels cubans per lluitar per la seva independència, ens hem de remetre al Manifest de la Junta Revolucionària de l'illa de Cuba, redactat el 1868 per un Carlos Manuel de Céspedes que es convertiria en el primer president de la República de Cuba en Armes. Una denúncia clara del colonialisme i l'esclavisme amb què l'Estat espanyol sotmetia Cuba des de feia segles i que servia per justificar la proclamació de la independència de Cuba al crit de «¡Viva Cuba libre!» —conegut com «Grito de Yara»— i l'inici de la primera guerra contra l'Estat espanyol, la dels Deu Anys. Malgrat la derrota, la lluita per la llibertat i la justícia de Carlos Manuel de Céspedes —mort en el conflicte— i la resta d'independentistes cubans continuà fins que el 1898 aconseguiren deslliurar-se del jou espanyol.

«En aixecar-nos armats contra l'opressió del tirànic govern espanyol, seguint el costum establert en tots els països civilitzats, manifestem al món les causes que ens han obligat a fer aquest pas, que, en la demanda de béns més grans, sempre produeix trastorns inevitables, i també els principis que, damunt les ruïnes del present, volem que siguin els fonaments per a la felicitat del futur.

Ningú no ignora que Espanya governa l'illa de Cuba amb un braç de ferro ensangonat. No sols no li garanteix seguretat en les seves propietats, arrogant-se la facultat d'imposar-li tributs i contribucions al seu albir, sinó que, com que la té privada

de tota llibertat política, civil i religiosa, els seus fills dissortats es veuen expulsats del seu sòl fins a climes remots, o executats sense cap procés per comissions militars establertes en plena pau, amb minva del poder civil. La té privada del dret de reunió, fora que no sigui sota la presidència d'un cap militar; no pot demanar remei als seus mals sense que se la tracti com a rebel. I no se li concedeix altre recurs que callar i obeir.

La plaga infinita d'empleats afamats que, d'Espanya, ens inunda, devora el producte dels nostres béns i del nostre treball. A l'empara de la despòtica autoritat que el govern espanyol posa a les seves mans, priva els nostres millors compatriotes dels llocs de treball públics que requereix un bon govern, de l'art de conèixer com es dirigeixen els destins d'una nació; perquè, auxiliada pel sistema restrictiu d'ensenyament que adopta, Espanya desitja que siguem tan ignorants que no coneguem els nostres drets sagrats, i que, en cas de conèixer-los, no en puguem reclamar el compliment en cap terreny.

Estimada i considerada —la nostra illa— per totes les nacions que l'envolten, que no n'hi ha cap que es digui enemiga seva, no necessita cap exèrcit ni cap marina permanent, ja que tot això exhaureix, amb les seves enormes despeses, fins les fonts de la riquesa pública i privada. I, això no obstant, Espanya ens imposa en el nostre territori una força armada que no té altra intenció que la de fer-nos ajupir el cap sota el jou ferri que ens degrada.

Els nostres productes tan valuosos, mirats amb tírria per les repúbliques dels pobles mercantils estrangers que provoca el sistema duaner d'Espa-

Traducció: Jordi Llavina

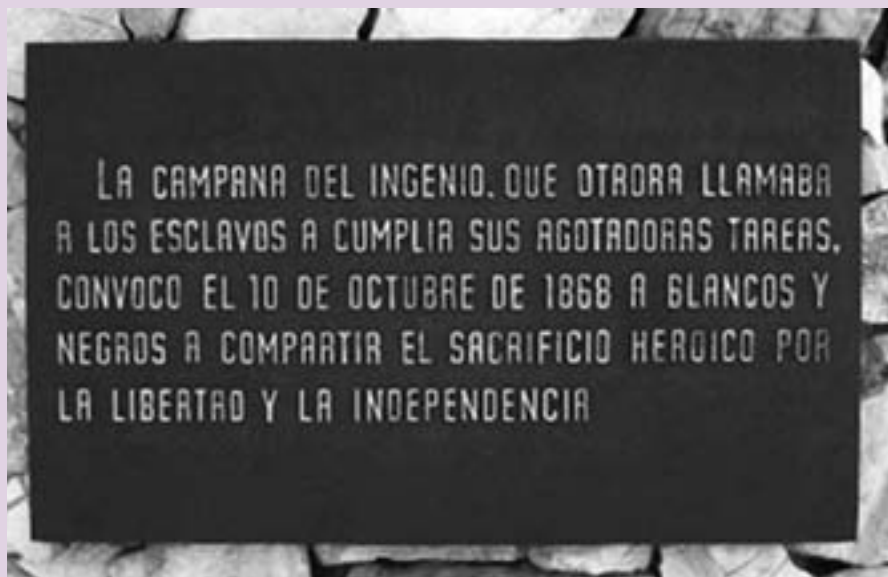

nya per coartar-los el comerç, si bé es venen a preus alts als ports d'altres nacions, aquí no serveixen ni tan sols perquè l'infeliç productor cobreixi despeses. De manera que, sense la feracitat de les nostres terres, moriríem en la misèria.

Tot comptat i debatut, l'illa de Cuba no pot prosperar, perquè la immigració blanca, l'única que ara mateix ens convé, es veu allunyada de les nostres platges per una infinitat de traves amb què se l'enreda i per la prevenció i la mala fe amb què se la mira.

Així doncs, els cubans no poden parlar, no poden escriure, tampoc no poden pensar ni rebre amb afalacs els hostes que els seus germans d'altres llocs els envien. Innombrables han estat les vegades que Espanya ha ofert de respectar-li els drets, però fins ara no s'ha vist el compliment de la seva paraula, fora que no s'entengui, per això, la befa d'ensenyar-li una punteta de la pastanaga de la representació, per dissimular l'impost únic en el nom i tan desmesurat que du a la ruïna les nostres propietats, a redós de totes les altres càrregues que ja l'acompanyen.

El fet de veure'ns exposats a perdre les nostres hisendes, les nostres vides i fins la nostra honra, m'obliga a exposar aquestes mateixes adorades raons per

reconquerir els nostres drets d'homes, ja que no ho podem fer amb la força de la paraula, en el debat, ni amb la força dels nostres braços, al camp de batalla.

Quan un poble arriba a l'extrem de degradació i de misèria en què ens trobem nosaltres, ningú no li pot retreure que recorri a les armes per sortir d'un estat tan ple d'oprobri. L'exemple de les nacions més grans avala aquest darrer recurs. L'illa de Cuba no pot estar privada dels drets de què gaudeixen altres pobles, i no pot consentir que es digui que no sap fer altra cosa que patir. Als altres pobles civilitzats els correspon

de fer valdre la seva influència per arrencar de les urpes d'un bàrbar opressor un poble innocent, il·lustrat, sensible i generós. A ells apel·lem, i al Déu de la nostra consciència, amb la mà al cor. No ens fa esgarriar la rancúnia, no ens afalaguen ambicions; només volem ser lliures i iguals, com el Creador va fer tots els homes.

Nosaltres consagrem aquests dos venerables principis: creiem que tots els homes som iguals, estimem la tolerància, l'ordre i la justícia en totes les matèries. Respectem les vides i propietats de tots els ciutadans pacífics, en-

cara que siguin els mateixos espanyols residents en aquest territori. Admirem el sufragi universal que assegura la sobirania del poble. Desitgem l'emancipació gradual i sota indemnització de l'esclavitud, el lliure intercanvi amb les nacions amigues que usin la reciprocitat, la representació nacional per decretar les lleis i els impostos, i, en general, exigim la religiosa observança dels drets imprescriptibles de l'home, tot constituint-nos en nació independent, perquè així escau a la grandesa dels nostres futurs destins, i perquè estem segurs que sota el ceptre d'Espanya mai no gaudirem del franc exercici dels nostres drets.

Atesa la nostra moderació, la nostra misèria i la raó que ens assisteix, quin pit noble hi pot haver que no bategui amb el desig que obtinguem el sacrosant objectiu que ens hem fixat? Quin poble civilitzat no reprovarà la conducta d'Espanya, quin poble no s'horrificarà davant la consideració que, per trepitjar aquests dos drets de Cuba, en cada moment ha de fer vessar la sang dels seus fills més valents? No, Cuba ja no pot pertànyer més a una potència que, com Caïm, mata els seus germans, i que, com Saturn, devora els seus fills. Cuba aspira a ser una nació gran i civilitzada, per allargar un braç amic i un cor fra-

ternal a la resta de pobles, i si la mateixa Espanya accepta deixar-la lliure i tranquil·la, l'estrenyerà contra el seu pit com una filla estimada d'una bona mare; però si persisteix en el seu sistema de dominació i extermini, segarà tots els nostres colls, i els colls dels que vinguin darrere nostre, abans d'aconseguir fer d'aquesta Cuba per sempre un vil ramat d'esclaus.

En conseqüència, hem acordat unànimement nomenar un cap únic que dirigeixi les operacions amb plenitud de facultats, i, sota la seva responsabilitat, autoritzar-lo especialment per nomenar un segon subaltern i tots els que necessiti en tot el ventall de l'administració mentre duri l'estat de guerra, que, tal com les gasten els governants espanyols, forçosament ha de seguir-se fins a la proclamació de la llibertat de Cuba. També hem nomenat una Comissió governativa de cinc membres per auxiliar el General en cap en la part política, civil i en la resta del ventall de què s'ocupa un país ben reglamentat. De la mateixa manera, decretem que, des d'aquest moment, queden abolits tots els drets, impostos, contribucions i altres exaccions que fins avui ha cobrat el govern d'Espanya, tant se val la forma i el pretext amb què s'hagin fet, i decretem que només es pagui —amb el nom d'ofrena

patriòtica per a les despeses que es creïn amb la guerra— el 5% de la renda coneguda en l'actualitat, calculada des d'aquest trimestre, amb la reserva que, si no n'hi hagués prou, es pugui augmentar successivament o que s'adopti alguna operació de crèdit, segons que ho considerin les juntes de ciutadans que cal celebrar a aquest efecte.

Declarem que tots els serveis pres-tats a la pàtria seran remunerats com cal; que en els negocis, en general, s'ob-servi la legislació vigent interpretada en sentit liberal, fins que es determini una altra cosa. I, finalment, que totes les disposicions adoptades siguin pu-rament transitòries fins que la nació, ja lliure dels seus enemics i més àmplia-ment representada, no es constitueixi en la manera que es jutgi més encerta-da».

El general en cap

Carlos Manuel de Céspedes

Manzanillo, 10 d'octubre de 1868. ◀

Frankenstein o el Prometeu modern, de Mary Shelley

No fa gaire l'Eva Piquer es va interessar pels meus llibres preferits i li vaig fer aquesta llista: *El banquet*, de Plató; *El Prometeu encadenat*, d'Èsquil; *Frankenstein o el Prometeu modern*, de Mary Shelley; *De la natura*, de Lucreci; *Pagèsiques*, de Perejaume; *El Quixot*, de Miguel de Cervantes; *The Triumph of the Therapeutic*, de Philip Rieff; *L'home sense qualitats*, de Robert Musil; *Moby Dick*, d'Herman Melville; *Més enllà del bé i del mal*, de Friedrich Nietzsche; *Plató i Europa*, de Jan Patocka; *L'illa del tresor*, de Robert Louis Stevenson; *Pensaments*, de Pascal i *La mort d'Ivan Íltx*, de Lev Tolstoi. Ara, en repassar-la, m'adono que dels llibres preferits es podria dir el que deia Amiel del paisatge, que són un estat de l'ànima.

Com que no sé dir quin llibre m'ha influït més, parlaré del que cito amb més freqüència: *Frankenstein*. Si bé Mary Shelley va ser l'autora de l'esbós original, el 1816, l'obra definitiva, titulada *Frankenstein o el Prometeu modern* va ser escrita a quatre mans per ella i el seu marit, el poeta Percy Bysshe Shelley, al llarg de 1817. El 14 de maig de 1817, Mary escriu al diari: «Shelley llegeix la *Història de la Revolució Francesa* i corregeix *Frankenstein*. Escriure prefaci. Finis.» És molt significativa aquesta referència a la Revolució Francesa perquè molts romàntics van veure el Napoleó de Santa Elena com un nou Prometeu encadenat. Lord Byron, que es considerava «*the new Prometheus of new men*» [el nou Prometeu dels nous homes] viatjava pel continent europeu en un cotxe amb una «B» pintada a la porta, rèplica del cotxe de Napoleó. Després de visitar Waterloo,

va arribar a mitjans de juny de 1816 a Vila Diodati, on es creia que havia residit John Milton el 1639. Aquí va rebre els Shelley. Com és ben conegut, una nit de juny va tenir lloc la vetllada en què Byron va animar tots els seus convidats a escriure una petita història de fantasmes. Mary va escriure el seu *Frankenstein*. Percy la va animar immediatament a donar forma novel·lada a aquella història.

Un mes després Byron va compondre el seu poema *Prometeu*, lloant la capacitat del tità filantròpic per fer «de la mort una victòria» i se'n va anar als Alps seguint la crida del seu Manfred.

Mary Shelley és més pessimista. La seva novel·la —que és molt més que una novel·la gòtica— ens mostra la derrota dels somnis filantròpics del Dr. Frankenstein, incapaç d'acceptar el resultat imprevis de les seves bones intencions. Aquest rebuig es posa especialment de manifest quan la seva criatura, de manera entranyablement hegeliana, li demana un reconeixement, que el creador es nega a concedir-li. «Havia de ser el vostre Adam i em tracteu com a l'àngel caigut i em negueu, sense raó, tota felicitat. Concediu-me la felicitat i seré virtuós». En aquestes paraules trobo perfectament definit el gir radical de perspectiva sobre la concepció de la vida bona que ens caracteritza als moderns. Per als antics la vida bona era el que ens esperava si seguïem el camí de la virtut. Els moderns no en tenim prou amb la vida bona i volem la felicitat. La volem fins i tot com a condició *sine qua non* de l'afirmació de la nostra moralitat. Si no som feliços ens considerem excusats de ser morals. Aquí rau l'actual predominani de la raó victimològica, que domina l'esfera

Si no som feliços ens considerem excusats de ser morals. <<
Aquí rau l'actual predomini de la raó victimològica,
que domina l'esfera pública

pública. El resultat ja el coneixem: és la substitució de l'*homo politicus* per l'*homo psicologicus*, és a dir, el triomf de la societat terapèutica. O dit d'una altra manera: el monstre de Frankenstein és el nostre primer contemporani.

La primera edició de *Frankenstein o el Prometeu modern* es va publicar amb aquests versos introductoris del Paradís perdut de Milton: «Et vaig demanar / per ventura, Creador, que transformessis / en home el fang d'on vinc? / Et vaig implorar mai que em traguessis / de la foscor?». Si estem mal dissenyats, la culpa dels nostres actes és del nostre creador, sigui Déu, els pares o «la societat».

Immediatament després de la publicació de la novel·la de Mary, Percy Shelley es va dedicar a les seves pròpies obsessions prometeiques que van donar lloc al seu magnífic *Prometeheus Unbound*, de 1820. És una aposta per l'optimisme. Percy vol creure que «sense contraris no hi ha progrés» i, llavors, que la derrota pot ser contemplada com una senyal d'esperança. Per a ell, l'autèntic Prometeu és capaç de suportar fins i tot els mals de «l'esperança mateixa». ◀

Frankenstein o el Prometeu modern **La Magrana - Barcelona, 2000**

Amb el títol original de *Frankenstein or The Modern Prometheus*, l'obra de Mary i Percy Bysshe Shelley és una de les grans novel·les de la literatura universal. L'argument és conegut: el naixement d'un monstre a partir de les investigacions d'un científic que busca tornar a la vida la seva mare. Rebutjat per la societat que l'envolta només per ser diferent, el monstre inicia una lluita a mort amb el seu creador. Es construeix així una gran història fantàstica, l'èxit i popularitat de la qual queda palesa amb la quantitat d'edicions en múltiples idiomes i les diferents versions cinematogràfiques que han portat Frankenstein a la gran pantalla. ◀

Mary Shelley **(Londres, 1797 – 1851)**

Que la mare mori deu dies després de néixer, marca la vida de qualsevol persona. I Mary Shelley no n'és una excepció. Filla de Mary Wollstonecraft, autora el 1792 de *A Vindication of the Right of Woman*, Shelley es convertiria en un dels màxims exponents de la literatura romàntica anglesa. I en aquest camí, hi jugà un paper cabdal l'excel·lent educació que rebé —en consonància amb el pensament d'una mare que identificava l'exclusió de les dones del sistema educatiu com la principal causa de la submissió als homes— i la companyia del seu marit, el poeta Percy Bysshe Shelley, el qual moriria el 1822. Entre els seus treballs, a part de *Frankenstein*, destaquen *Mathilda* (1819), *The Last Man* (1826), *Lodore* (1835) i entre d'altres *Falkner* (1837). ◀

Aina Llauger
Periodista
aina@miraprim.com

The Salt of the Earth, de Wim Wenders i Juliano Ribeiro Salgado

***The Salt of the Earth* [La sal de la Terra] és un documental de Wim Wenders i Juliano Ribeiro Salgado, fill del protagonista, el fotògraf brasiler Sebastião Salgado. És un recorregut per la seva dimensió humana i artística, inseparables en el cas de Salgado, que fa de cada un dels seus projectes professionals una trajectòria vital. En 40 anys de fotografies ha captat des de la vessant més terrible de la humanitat fins les més belles imatges dels éssers humans i del planeta Terra. I tot això sempre amb la sensibilitat, la veritat i la més elevada exigència estètica com a pilars fonamentals.**

El documental comença amb un format que sembla de pel·lícula biogràfica clàssica, però poc a poc es transforma en tota una reflexió sobre el bé i el mal, la bellesa i l'horror i també sobre el lloc de la humanitat al planeta. Això és el que ens inspira Sebastião Salgado, un fotògraf que s'implica personalment en els seus treballs. Per al projecte *Sahel* (1986), per exemple, va passar anys en aquesta zona d'Àfrica retratant els pobles que hi viuen, la seva fam i misèria. *Altres Amèriques* (1999) li suposà uns deu anys de viatges per Llatinoamèrica i el retorn al seu país, Brasil. Allà va realitzar una de les sèries d'imatges més conegudes, les de les mines d'or de Serra Pelada. És sorprenent com unes imatges sintetitzin tan bé la seva visió de la humanitat. És possible que siguin aquestes les primeres fotografies que provoquen a l'espectador una reflexió que el segueix després al llarg de la pel·lícula: com és possible que una realitat humana tan dura generi unes imatges tan belles.

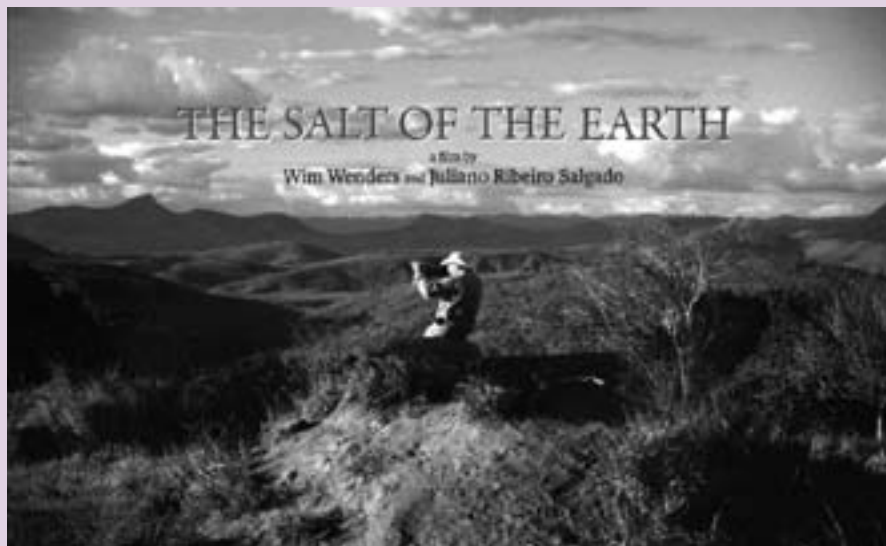
El seu pas per Brasil, el retrobament amb els seus pares ja ancians, va suposar un canvi important en la seva trajectòria. Tornà al continent que li havia robat el cor, Àfrica, per col·laborar amb Metges sense Fronteres i realitzar el projecte *Èxodes* (2000). Però aquesta vegada la realitat el superà. Sudan, Somàlia, Uganda, Ruanda... passaven per l'època més dura de sequeres, guerres, èxodes massius, camps de refugiats immensos, conflictes tribals... Va conviure amb la mort de forma quotidiana, va veure i retratar tant horror que va tocar fons. Salgado no és a l'Àfrica només per captar imatges més o menys impactants, per fer una feina, ell col·labora amb l'ONG, fa amics, ajuda les persones... per això pateix quan veu el costat més terrible de la humanitat: la maldat de la guerra, la desesperança dels refugiats, les contradiccions del nostre món, els infants que moren de fam, l'ajuda que no arriba o no basta... la desgràcia dels humans que es maten uns als altres per no res... En aquesta part de la pel·lícula les imatges de Salgado fan mal, un mal gairebé físic a l'espectador, que té temptacions de tancar els ulls igual que retirem la mà del foc quan ens cremam. És difícil suportar la visió descarnada de persones destrossades, demacrades, mortes... A la nostra societat la mort segueix essent un tabú, una realitat que tractam d'amagar, però Salgado ens tira en cara la mort a l'Àfrica com qui ens llanci una ganiveta a la consciència.

Però a ell també li va fer mal tant d'horror, tant que torna a Brasil, a la finca on va viure de petit i fa un canvi radical de vida. Per oblidar la misèria humana es dedica per complet, amb la seva dona, a

El documental poc a poc es transforma en tota una reflexió sobre el bé i el mal, la bellesa i l'horror i també sobre el lloc de la humanitat al planeta

recuperar la terra dels seus pares, desforestada per complet i patint una forta erosió. Comencen a plantar arbres i més arbres fins que en poc més d'una dècada recuperen el bosc tropical. Aquí també són les imatges les que parlen soles: la terra erma es transforma en selva en uns fotogrames. En aquest moment de la pel·lícula recuperem l'optimisme i la confiança en la humanitat, és com si ens fugís poc a poc el mal provocat per les imatges anteriors. Sembla que aquest va ser també l'efecte que va tenir en la vida i l'obra de Salgado: després d'anys retorna a la fotografia amb un nou i diferent projecte: *Gènesi* (2013), que el du a recórrer el planeta cercant els llocs i els pobles que es troben en un estat inalterat «com en la gènesi de la Terra». Salgado explica que va afrontar amb il·lusió aquest canvi en l'objectiu de la seva fotografia, ara volia captar la bellesa per fer un homenatge a la natura. Un dels resultats més sorprenents d'aquest gir en la seva trajectòria professional és constatar com és capaç de captar l'expressió de la mirada d'una foca o un goril·la, igual que ho havia fet amb les persones. Però també hi ha paisatges, tribus indígenes, gel, mar, boscos... *Gènesi* és un conjunt de les imatges més impressionants del planeta, que conformen la seva darrera pu-

blicació i la seva darrera exposició que possiblement molts hem pogut veure i gaudir a Barcelona.

The Salt of the Earth és també una mostra del domini del documental per part del director alemany Wim Wenders, que ja havia treballat aquest gènere abans amb *Buena Vista Social Club* o *Pina*. En aquesta obra tal vegada un dels mèrits del director és aconseguir que les imatges del protagonista guanyin cada vegada més protagonisme que les pròpies. Wenders diu al principi del film que no és fàcil gravar un fotògraf que t'està retratant contínuament mentre l'entrevistes; igualment no és

fàcil fer una pel·lícula que mostra unes imatges amb tanta personalitat i força com les de Salgado, que eclipsen qualsevol altra imatge. Wenders s'ha de posar a l'alçada de les fotografies del seu protagonista i ho aconsegueix, creant un marc adequat per mostrar la seva vida i la seva obra. La combinació Wenders/Salgado dóna així com a fruit una pel·lícula rodona, amb els ingredients que molts cerquem quan anam al cinema: bellesa, emoció, missatge, història i commoció. Una pel·lícula imprescindible per conèixer o descobrir Salgado, per reconèixer o redescobrir la humanitat, la sal de la terra. ◀

L'ombra de la Pau

Alfons Banda

Angle
Barcelona, 2015

Recull de vuitanta-dos textos breus que ens aproximen al pensament d'Alfons Banda, impulsor de la Fundació per la Pau i de l'Institut Català Internacional per la Pau. L'obra de Banda és una definició de la cultura de pau que sorgeix d'analitzar des de la democràcia fins a la gestió de conflictes, passant pels drets humans, l'educació per la pau o les arrels militars i econòmiques de la nostra societat. Un personatge cabdal del pacifisme català de les darreres dècades que, malauradament, ens va deixar prematurament el febrer de 2014. ◀

Elogio del papel

Roberto Casati

Ariel
Barcelona, 2015

Que el llibre en paper està condemnat a desaparèixer és una afirmació categòrica i alhora falsa, segons Roberto Casati, director de recerca del prestigiós institut francès Centre National de la Recherche Scientifique. D'aquesta manera, Casati reivindica la continuïtat de l'edició impresa contraposant el llibre en paper —entès com un objecte que posa una frontera clara a les constants distraccions del format digital— a un món tecnològic que busca introduir-se de la manera més directa possible a la ment del lector per tal de generar-li noves necessitats i així crear nous camps de negoci. ◀

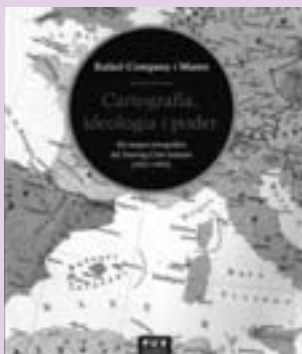
El gobierno mundial de los expertos

Josep Maria Colomer

Anagrama
Madrid, 2015

El món està governat per burós, organitzacions, agències, fons... Un sistema de governança que utilitza diferents formes institucionals i de presa de decisions, com les presidències rotatives i els vots ponderats; confien en experts no electes per prendre decisions; construeixen polítiques de consens basades en el coneixement; i es doten de mecanismes per avaluar la tasca dels alts funcionaris. Una constatació que la política s'està traslladant de l'escala estatal a la global, fet que segons Colomer requereix construir un nou disseny institucional capaç de combinar l'eficàcia dels experts amb la legitimitat democràtica. ◀

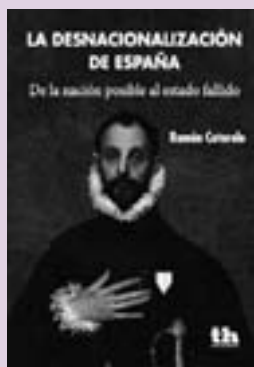
Cartografia. Ideologia i poder

Rafael Company

PUV

València, 2014

Amb els mapes, a més de ciència, es fa política. El 1939 els algueresos catalanoparlants foren eliminats d'un mapa etnogràfic d'Europa elaborat a Milà pel Touring Club Italiano. Les minories d'Itàlia hi havien figurat des de 1927, però finalment els mussolinians van imposar els postulats feixistes més extrems. En canvi, els catalans de fora d'Itàlia —de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó— no hi van ser esborrats. Aquest és un dels molts exemples que Company ens presenta per demostrar que en els mapes hi conflueixen cartografia, ideologia i poder. ◀

La desnacionalización de España

Ramón Cotarelo

Tirant lo Blanch

València, 2015

Cotarelo és dels pocs intel·lectuals espanyols que defensen obertament que Catalunya és una nació i que té dret a decidir. En aquest treball, el polític analitza els orígens i l'evolució de la idea d'Espanya per intentar aportar una mica de llum a l'etern debat sobre l'encaix territorial d'un estat que encara navega entre els que afirmen que Espanya és una nació i els que l'entenen com un estat opressor de les nacions no castellanès. Tot plegat en un context on el creixement de l'independentisme català i la hipotètica obertura d'un nou procés constituent espanyol auguren temps de profundes transformacions. ◀

Raó i emoció

Ferran Salmurri

RBA

Barcelona, 2015

La relació entre raó i emoció és bàsica per al desenvolupament d'una manera de viure —i de conuiu— amb un major grau de benestar emocional i de felicitat, que és l'objectiu de tots els éssers humans. Tot el que sentim depèn del que pensem i percebem, per la qual cosa el llibre de Salmurri pretén ajudar a aprendre a viure i a conuiu d'una manera més humana a través del control de les nostres emocions i del nostre egoisme. ◀

EINES

ACONSEGUEIX
ELS ANTERIORS NÚMEROS

eines@irla.cat

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

ESTIU 2013
EL COST DE LA
DEPENDÈNCIA

PRIMAVERA 2014
LA CRUÏLLA
EUROPEA

PRIMAVERA 2012
NOSALTRES,
ELS FUSTERIANS

HIVERN 2014
LA POLÍTICA:
EL PRIMER
PODER?

TARDOR 2014
NOU PAÍS,
NOVA DEMOCRÀCIA

EINES 22

PORTAL

El dret a la felicitat i la política

Miquel Pueyo

INCORRECTE

L'ocupació pública a Catalunya

Anna Parés

Jordi Pacheco

REPETES

La República catalana i la construcció dels Països Catalans

Pau Viciano

VOLTA EL MÓN...

Crisi d'identitats i islamisme radical

Elisabet Nebreda

...I TORNA AL BORN

Segona traïció?

Vidal Vidal

ELECCIONS

Temps d'incertesa a Grenlàndia

Antoni Segura

CONNEXIONS

El dret a la felicitat

Norbert Bilbeny

Mesurant l'immesurable: la felicitat com a clau de progrés

Jordi Pigem

El temps, un bé valuós (i escàs?)

Elena Sintès

Enlluernament «oriental», neoconformisme i consum

Montserrat Crespin

NAVEGADOR

Els feliços danesos

Meik Wiking

Kjartan Andsbjerg

FÒRUM

Gaspar Hernández «Des de la por no podem ser feliços»

Una conversa amb Alfred Bosch

VARIABLES

Quin poble? Immigració i procés sobiranista a Catalunya

Núria Franco-Guillén

FULL DE CÀLCUL

Desigualtat al món i desigualtat a l'Estat espanyol: del 99% vs. l'1% a la classe mitjana vs. la classe popular

Jaume Martorell

ARXIU

Mafalda: 50 anys de consciència política mitjançant l'humor

Jaume Capdevila

EXPLORADOR

Botswana, una excepció africana

Antoni Castel

FINESTRA

«El futur que volem: podem fer-lo realitat?»

Helen Clark

CLÀSSIC

Manifest de la Junta Revolucionària de l'illa de Cuba, adreçat als seus compatriotes i a totes les nacions

Carlos Manuel de Céspedes

TRIBUT

Frankenstein o el Prometeu modern, de Mary Shelley

Gregorio Luri

FILMOTECA

The Salt of the Earth, de Wim Wenders i Juliano Ribeiro Salgado

Aina Llauger

PUNT DE LLIBRES

